

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Caroline Nilsson

Målsägandens rätt att biträda åtalet

- ett berättigat deltagande i dagens brottmålsprocess?

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Per Ole Träskman

Termin för examen: VT2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Introduktion	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Metod och material	10
1.5 Teoretiskt perspektiv	12
1.6 Disposition och terminologi	13
2 STRAFFPROCESSUELL TILLBAKABLICK	15
2.1 Målsägandebegreppet	15
2.2 Målsägandens ställning försvagas	17
2.3 Målsäganden blir brottsoffer	18
2.4 Europeiska unionens skydd för brottsoffer	19
2.5 Sammanfattning	20
3 GRUNDLÄGGANDE RÄTTSPRINCIPER I BROTTMÅLSPROCESSEN	21
3.1 Det kontradiktoriska förfarandet	21
3.2 Offentlighet, omedelbarhet, koncentration och muntlighet	22
3.3 Objektivitet och opartiskhet	23
3.4 Den misstänktes/tilltalades rättigheter, särskilt enligt Europakonventionen	24
3.4.1 Rättvis rättegång	24
3.4.2 Oskyldighetspresumtionen	25
3.4.3 Minimirättigheter	26
3.5 Sammanfattning	26

4	ÅKLAGARENS ROLL I RÄTTSPROCESSEN	28
4.1	Etiska utgångspunkter och objektivitet	28
4.2	Åtalsrätt och åtalsplikt	30
4.3	Strafföreläggande, åtalsunderlåtelse och särskild åtalsprövning	32
4.4	Åklagarens förhållande till övriga medverkande i rättsprocessen	33
4.4.1	Målsäganden	33
4.4.2	Den misstänkte/tilltalade	35
4.4.3	Domstolen	35
4.5	Överåklagarnas prövningsverksamhet	36
4.5.1	Omprövning	37
4.5.2	Överprövning	37
4.6	Sammanfattning	39
5	MÅLSÄGANDENS ROLL OCH RÄTTIGHETER I RÄTTSPROCESSEN	40
5.1	Målsägandens rätt till information	40
5.2	Subsidiär åtalsrätt	40
5.3	Rätten att biträda åtalet	42
5.3.1	Allmänt	42
5.3.2	Egna yrkanden	43
5.3.3	Målsägandens bevisföringsrätt	45
5.3.4	Målsägandens frågerätt	45
5.3.5	Målsägandens överklaganderätt	46
5.4	Målsägande- och angivelsebrott	46
5.5	Målsägandebiträde	47
5.5.1	Allmänt	47
5.5.2	Information till målsäganden	48
5.5.3	Förordnande av målsägandebiträde	48
5.5.4	Målsägandebiträdets betydelse	49
5.6	Sammanfattning	50
6	STRAFFPROCESSUTREDNINGEN – ETT FÖRSLAG TILL ÄNDRAD LAGSTIFTNING	51
6.1	Funktioner med rätten att biträda åtalet	51
6.2	En tydligare rollfördelning i rättsprocessen	52
6.3	Avskaffandet av rätten att biträda åtalet	53
6.4	Sammanfattning	55

7 RÄTTEN ATT BITRÄDA ÅTALET I PRAKTIKEN	56
7.1 Rättspraxis	56
7.2 Praktikers perspektiv på rätten att biträda åtalet	59
7.3 Sammanfattning	64
8 ANALYS OCH DISKUSSION	66
8.1 Rollfördelningen i brottmålsprocessen	66
8.1.1 Tvåpartsprocessen – i själva verket en ”trepartsprocess”?	68
8.1.2 Målsägandebiträdets betydelse för målsäganden	69
8.2 Rätten att biträda åtalet – ett berättigat deltagande i dagens brottmålsprocess?	70
8.2.1 Syftet med att biträda åtalet	70
8.2.2 Rättssäkerhetsaspekter	71
8.2.3 Förslag på ändrad lagstiftning – avskaffandet av rätten att biträda åtalet	72
8.2.4 Vad skulle effekten bli om rätten att biträda åtalet avskaffas?	73
9 SAMMANFATTANDE SLUTSATS OCH AVSLUTANDE REFLEKTION	74
BILAGA A	77
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	78
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	86

Summary

In the Swedish criminal process the plaintiff possess a fairly strong position. From a number of statutory prerequisites the plaintiff has the right to participate in the criminal procedural process. Through a subsidiary indictment right, the plaintiff has the possibility to single handedly continue the procedure even though the prosecutor has chosen not to go on with the prosecution. In a few criminal cases, the plaintiff has the primary prosecution right (*exclusive* prosecution right). Depending on some circumstances the plaintiff has the right to appeal a prosecutor's decision. The appeal is handled by a senior prosecutor. By *assisting the prosecutor's indictment* a so called process connection is created between the plaintiff and the prosecutor. The plaintiff is thereby authorized to have similar powers as the prosecutor to adjust the description of the criminal act, to put forth another investigation in the case and thereby claim responsibility for other deeds, and urge for another sentence than the prosecutor.

Historically speaking the plaintiff's position on the criminal procedural level has come to change. The focus on the victim has under a long time influenced the Swedish procedural debate, which in turn has lead to a number of legislative measures. The purpose of these have to further enhance the victims participation in the procedure.

The purpose of this thesis is to clarify the plaintiff's participation in the criminal procedure and to analyse the legal regulation, as the practical implementation of the plaintiff's right to assist the indictment. The study aims foremost to answer if the legal and practical implementation of the right to assist the indictment, is motivated in today's legal society or if there are alternative solutions available. The thesis' research problem is discussed from a legal security and victim perspective. In Swedish Government Official Reports 2013:17 sv. SOU 2013:17 *Brottmålsprocessen* it is proposed to remove the plaintiff's right to assist the prosecution. The proposal is put forth to further achieve a clearer division of the roles in the criminal process and to eliminate risks of an unpredictable process.

The thesis' introduction and theoretical part has been carried out in a traditional legal dogmatic method, which means that the current right has been interpret by the law, preparatory work, jurisprudence and legal writing. In this part there is a comprehensive historical section regarding the plaintiff's role and rights in the criminal procedure, a short examination of the criminal procedure's fundamental legal principles and thereby the suspect's/defendant's rights in the process. Further is the prosecutor's and the plaintiff's roles and rights clarified in regards to the Swedish criminal process, as is the plaintiff's need of a legal counsel in the exertion of process participation. In the later part of the thesis, a summary of interviews with active practitioners of law is discussed. The purpose of these interviews is to illustrate the practical exertion of the plaintiff's right to assist the

prosecution. Due to the fact that the interviews does not refer to address all active legal employees' standpoints, a semi structured qualitative interview method is being applied. This method makes it possible to open up for a discussion around a number of questions.

The work shows that the right to assist the prosecution is an important control instrument and psychological fundament for the plaintiff in the criminal process. In the study the plaintiff's participation is assessed, by the help of a legal counsel, being able to contribute concretized questions and thereby create a good collaboration with the prosecutor. The right to be able to assist the prosecution could thus likely form a necessary complement to the prosecutor's work. The rule's enforcement and scope could also be seen to cause problems in a legal certainty, especially against the defendant. In light of the desire to achieve an enforced position for the plaintiff, it is however noted that the right has meaning and should therefore be maintained in the criminal process.

Sammanfattning

I den svenska brottmålsprocessen intar målsäganden en förhållandevis stark ställning. Målsäganden har, under ett antal i lagen stadgade förutsättningar, rätt till ett processrättsligt deltagande i brottmålsprocessen. Genom en subsidiär åtalsrätt har målsäganden tillerkänts en rätt att föra enskilt åtal när åklagaren beslutar att inte väcka allmänt åtal. För ett begränsat antal brott har målsäganden en primär åtalsrätt (exklusiv åtalsrätt). Målsäganden har dessutom under vissa förutsättningar rätt till överprövning av en åklagares beslut. Prövningen genomförs av en överordnad åklagare. Genom att *biträda åklagarens åtal* skapas processgemenskap mellan målsäganden och åklagaren. Målsäganden tillerkänns därigenom liknande befogenheter som åklagaren i processen att justera gärningsbeskrivningen, lägga fram annan utredning i målet och yrka ansvar för annan gärning, samt annan påföljd i förhållande till åklagaren.

Historiskt sett har målsägandens ställning på det straffprocessuella planet kommit att förändras. Fokus på brottsoffer har under en längre tid präglat den svenska straffprocessuella debatten, vilket resulterat i flertalet lagstiftningsåtgärder. Syftet har varit att stärka brottsoffers deltagande i straffprocessen.

Uppsatsens syfte är att klarlägga målsägandens deltagande i brottmålsprocessen och analysera den rättsliga regleringen, samt den praktiska tillämpningen av målsägandens rätt att biträda åtalet. Studien avser främst besvara huruvida den rättsliga och praktiska tillämpningen av rätten att biträda åtalet är motiverad i dagens rättssamhälle eller om det finns alternativa lösningar att tillgå. Uppsatsens problemställning diskuteras utifrån ett rättssäkerhets- och brottsofferperspektiv. I SOU 2013:17 *Brottmålsprocessen* föreslås ett avskaffande av målsägandens rätt att biträda åtalet. Förslaget grundar sig i att åstadkomma tydligare rollfördelningar i brottmålsprocessen och eliminera riskerna för en oförutsebar process.

Uppsatsens inledande och teoretiska del har genomförts med en traditionell rättsdogmatisk metod vilket innebär att gällande rätt har tolkats utifrån lag, förarbeten, rättspraxis och juridisk doktrin. I denna del utförs dels ett sammanfattande historiskt avsnitt gällande målsägandens roll och rättigheter i straffprocessen, dels en kortare undersökning om straffprocessens grundläggande rättsprinciper och däribland den misstänktes/tilltalades rättigheter i processen. Vidare klargörs åklagarens respektive målsägandens roll och rättigheter i den svenska brottmålsprocessen enligt gällande rätt, samt målsägandens behov av ett målsägandebiträde vid utövande av processdeltagandet. I uppsatsens senare del behandlas en sammanställning av intervjuer som genomförts med praktiserande, verksamma jurister. Syftet med intervjuerna är att åskådliggöra det praktiska utövandet av målsägandens rätt att biträda åtalet. Eftersom intervjuerna inte åsyftar en omfattande redogörelse kring verksamma juristers ställningstaganden,

tillämpas en semistrukturerad kvalitativ intervjumetod. Metoden möjliggör en fri diskussion kring ett antal frågeteman.

Arbetet visar att rätten att biträda åtalet innebär ett viktigt kontrollinstrument och ett psykologiskt fundament för målsäganden i brottmålsprocessen. I studien bedöms en deltagande målsägande, med hjälp av ett målsägandebiträde, kunna bidra med konkretiserade frågor och därmed skapa ett bra samarbete med åklagaren. Rätten att biträda åtalet kan sålunda komma att utgöra ett nödvändigt komplement till åklagarens arbete. Bestämmelsens tillämpning och omfattning kan dock konstateras vålla problem ur rättssäkerhetssynpunkt, framför allt gentemot den tilltalade. I betraktelse av viljan att åstadkomma en förstärkt ställning för målsäganden, brottsoffret, konstateras emellertid att rättigheten idag fortfarande har betydande relevans och att den därför bör vidmakthållas i brottmålsprocessen.

Förord

En epok är över – men en ny tid i livet tar sin början! Min resa genom juristutbildningen har onekligen gått snabbt – stundtals har den emellertid känts väldigt lång och slitsam. Den klart övervägande delen av mitt minne av studietiden i Lund är dock en helt annan. Tiden i Lund och på juristutbildningen har gett mig många nya erfarenheter, lärdomar och framför allt – vänner för livet. Jag känner en enorm tacksamhet för allt jag har fått lära mig under de senaste fem åren, för alla de fantastiska människor jag har lärt känna genom min utbildning och genom Lunds sprudlande studentliv, samt för förmånen att ha fått lära känna mig själv ännu bättre. En utvecklande och spännande tid i Lund har bidragit till att jag nu blickar mot mitt kommande arbetsliv som jurist med stor nyfikenhet, förväntan och självförtroende.

Jag vill rikta ett särskilt tack till Helsingborgs åklagarkammare för en otroligt spännande och lärorik praktik, för inspirationen till mitt uppsatsämne och för bidraget till mitt utökade intresse för åklagaryrket. Jag vill också tacka de personer som medverkade i min intervjustudie och som därigenom bidragit med en intressant inblick i det praktiska juridiska arbetet.

Ett stort tack mamma, pappa och lillebror för ert ständiga stöd, era goda råd, all er uppmuntran och för att ni med öppna armar alltid gett mig en välbehövd tillflyktsort utan krav och måsten.

Slutligen vill jag rikta ett stort tack till min handledare Per Ole Träskman för stort engagemang och entusiasm, med värdefulla kommentarer vid författandet av denna uppsats.

Tack återigen underbara Lund, för fem oförglömliga år. Nu väntar nya äventyr i juridikens tecken!

Lund, den 26 maj 2014

Caroline Nilsson

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
Ds	Departementsserien
Europakonventionen	Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FuK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
HD	Högsta domstolen
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
LOM	Lag (1988:609) om målsägandebiträde
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
NTfK	Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RåR	Riksåklagarens riktlinjer
SL	Strafflag (1864:11)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
SÖ	Sveriges internationella överenskommelser
ÅFS	Åklagarmyndighetens författningssamling

1 Inledning

1.1 Introduktion

*En sommardag i augusti körde den tilltalade J.H bil hem till målsägande C.H. Vid bilen tog den tilltalade fram en flaska tändvätska och tog av kapsylen till flaskan. Därefter kom stora mängder av flaskans innehåll att hamna över målsäganden. I anslutning till händelsen hotade den tilltalade målsäganden genom att han tog fram en tändare och uttalade orden "vi ska brinna tillsammans". Därefter sprang den tilltalade efter målsäganden. När den tilltalade kommit ikapp målsäganden har han uppsåtligt misshandlat henne genom att knuffa omkull henne och, då hon legat på marken, tilldelat henne sparkar mot kroppen vilka orsakat blåmärke och smärta. Åklagaren har yrkat ansvar för grovt olaga hot och misshandel. Målsäganden har biträtt åtalet och framställt en alternativ gärningsbeskrivning med ansvar för försök till mord eller i andra hand för försök till grov misshandel.¹ **Hur målsägandens alternativa ansvarsyrkande ska behandlas rättsligt återkommer vi till i studiens avsnitt 7.***

I svensk rätt behandlas åklagaren och målsäganden som åtalsberättigade parter. Den största majoriteten av brott faller under allmänt åtal, för vilket åklagaren har primär åtalsrätt.² Brott för vilka målsäganden har primär åtalsrätt (målsägandebrott) och brott för vilka åtal förutsätter angivelse av målsäganden (angivelsebrott) framgår av särskilda åtalsregler i brottsbalken (BrB), vilka återfinns i slutet av det aktuella kapitlet. I specialstraffrätten regleras detta i själva straffbudet. Rättegångsbalken (RB) skiljer däremot endast mellan brott under *allmänt åtal*, vilka förs av åklagare eller annan tjänsteman, som har till tjänsteförpliktelse att åtala brott, samt *enskilt åtal*, som förs av målsäganden eller annan åtalsberättigad privatperson. Det är vidare av vikt att skilja mellan *primär* och *subsidiär* åtalsrätt. Den subsidiära åtalsrätten kan endast utövas om annan åtalsberättigad underlåter att åtala.³

Den subsidiära åtalsrätten innebär, vid sidan av det begränsade antalet målsägandebrott, att målsäganden förfogar över ansvarstalan under i lagen angivna förutsättningar. Genom enskilt åtal, övertagande av åtal eller självständigt överklagande kan målsäganden föra ansvarstalan utan att åklagaren gör det. Målsäganden kan dessutom föra ansvarstalan genom att denne *biträder åklagarens åtal*. Genom att målsäganden biträder åklagarens åtal medför detta en partsställning i målet och målsäganden innehar därmed i stort sett samma processuella ställning som åklagaren.⁴ Att målsäganden utövar rätten till enskilt åtal är mycket sällsynt förekommande.

---

¹ Lunds tingsrätt B 6024-11.

² 20 kap. 2 § första stycket, 3 § första stycket RB; jfr. även 20 kap. 8 § första stycket RB.

³ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 56 f.

⁴ *Ibid.*, s. 59 f.; 20 kap. 8, 9 §§ RB, NJA II 1943, s. 264.

Befogenheten att biträda åtalet eller övertagande av åtal genom att överklaga till högre rätt, utövas desto flitigare. Enligt Per Olof Ekelöf torde det begränsade utövandet av den enskilda åtalsrätten främst bygga på möjligheterna för målsäganden att, då åklagaren efter angivelse beslutat att inte väcka åtal, överklaga beslutet hos högre åklagare. Ett sådant alternativ synes ur målsägandens perspektiv vara betydligt enklare och mindre riskabelt än att åtala på egen hand.⁵

Under en längre tid har den svenska straff- och straffprocessrätten präglats av ett utökat brottsofferintresse, där brottsoffers möjlighet till upprättelse och deltagande i processen utgjort en fundamental grundsten.⁶ Samtidigt är det av betydande vikt att den misstänktes grundläggande rättigheter, såsom rätten till en rättvis rättegång, upprätthålls i den rättsliga processen. I slutet av mars år 2013 lade Straffprocessutredningen fram sitt betänkande ”Brottmålsprocessen” (SOU 2013:17) där bland annat målsägandens ställning i den rättsliga processen diskuterades. Arbetet utgjorde ett led i syftet att åstadkomma en tydligare rollfördelning i brottmålsprocessen.⁷

Målsäganden har inom den svenska brottmålsprocessen konstaterats ha en förhållandevis stark ställning, i jämförelse med många andra länders rättsystem världen över.⁸ Forskning kring målsägandens och brottsoffers ställning i det svenska rättsystemet har varit föremål för viss diskussion i doktrin, avhandlingar och undersökningar.⁹ Forskningen har däremot varit sparsam i Sverige, till skillnad mot den internationella forskningen där brottsoffrets rättsliga ställning i straffprocessen utgjort en av de centrala frågorna.¹⁰ Att studera målsägandens rätt och möjligheter att delta i brottmålsprocessen framstår därmed som intressant och relevant.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att klargöra målsägandens deltagande i brottmålsprocessen och analysera den rättsliga regleringen samt den praktiska tillämpningen av målsägandens rätt att biträda åtalet. För att uppnå syftet måste en rad aspekter beaktas och en del frågor besvaras. Den huvudsakliga problemställning som uppsatsen åsyftar är *huruvida den rättsliga och praktiska tillämpningen av rätten att biträda åtalet är motiverad i dagens brottmålsprocess eller om det finns alternativa lösningar att tillgå*. Problemställningen kommer att diskuteras såväl utifrån ett rättssäkerhets- som ett brottsofferperspektiv vad gäller brottsoffers möjligheter till deltagande i den rättsliga processen. Då en motsättning mellan å ena sidan målsäganden och å andra sidan den misstänkte/tilltalade

---

⁵ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 60; se angående överprövning under avsnitt 4.5.

⁶ Träskman, NTfK 2009, s. 270; Träskman (2011), s. 300 f.

⁷ SOU 2013:17.

⁸ Niemi (2011), s. 73 f.; Träskman (2011), s. 303 f.

⁹ Se exempelvis Diesen (1995); Bring (1995); Lindgren (2004); Träskman (2011); Fredriksson & Malm (2012); BRÅ 2013:8; BRÅ 2010:1.

¹⁰ Granström (2012), s. 143.

är nära förestående kommer framställningen i viss mån att ta hänsyn till bådas intressen vid genomförandet av uppsatsens syfte. För att uppfylla syftet och besvara huvudfrågorna utgår framställningen utifrån följande frågeställningar:

1. Vilka roller och rättigheter har åklagaren respektive målsäganden i den svenska brottmålsprocessen enligt gällande rätt?
2. Hur tillvaratas den misstänktes/tilltalades rättigheter i processen?
3. Vilken betydelse har målsägandens tillgång till ett målsägandebiträde för att hävda sin rätt i brottmålsprocessen?
4. Vad har rätten att biträda åtalet för rättslig funktion? Är denna rätt motiverad i dagens straffrättsliga process eller finns alternativa lösningar att tillgå?

1.3 Avgränsningar

De ämnesområden som uppsatsen bygger på är så omfattande att de teoretiskt sett, var för sig, skulle kunna generera ett eget examensarbete. Uppsatsens syfte är inte att åstadkomma en uttömmande redogörelse för respektive avsnitt, som exempel kommer inte avsnitten på ett mer djupgående plan behandla åklagarens och målsägandens roller i det straffprocessuella systemet. Studiens avsnitt behandlar således endast de bestämmelser och de ämnesområden som är betydelsefulla för uppsatsens frågeställningar och avslutande analys.

Eftersom en begränsning föreligger av såväl tid som uppsatsens omfång, koncentreras arbetet till att undersöka *målsägandens rätt att biträda åtalet*, dvs. bestämmelsen i 20 kap. 8 § andra stycket RB. Målsägandens rätt att föra ansvarstalan utan att åklagaren gör det genom ett enskilt åtal eller självständigt överklagande kommer endast att presenteras för att åskådliggöra målsägandens roll i den straffrättsliga processen, men kommer inte att beröras vidare inom ramen för detta arbete. Möjligheten för målsäganden att överta åtal enligt 20 kap. 9 § RB behandlas inte i denna uppsats. Redogörelsen koncentreras främst kring förfarandet under själva brottmålsrättegången (huvudförhandlingen) eftersom en målsägande normalt inte torde kunna inta ställning som part under förundersökningen. Det egentliga biträdandet av åtalet blir således endast aktuellt under huvudförhandlingen.¹¹

Frågor vad gäller straffrättens övergripande syfte och förhållande till straffprocessen kommer inte att behandlas vidare i studien. Den materiella straffrätten kommer därmed också att lämnas utanför arbetets omfattning. Vad gäller stödinsatser och lagstiftning gällande brottsoffer på andra

---

¹¹ Bring (1995), s. 180.

rättsområden, såsom exempelvis inom skadeståndsrätten, kommer enbart att nämnas men inte beröras vidare inom ramen för uppsatsens omfattning. De materiella skadeståndsreglerna kommer inte heller att omfattas av uppsatsen trots att de kan ha en betydelse ur en upprättelseaspekt för målsäganden. Målsägandens ekonomiska konsekvenser inom det processuella förfarandet, exempelvis rättegångskostnader, kommer inte att studeras närmare.

Givet Straffprocessutredningens förslag SOU 2013:17 kommer endast de delar som har betydelse för rätten att biträda åtalet att behandlas. Således presenteras endast väl avvägda delar ur utredningens förslag. Arbetet behandlar inte någon mer omfattande redogörelse för den remissbehandling som har ägt rum med anledning av Straffprocessutredningens förslag.

Studien kommer inte att behandla jämförelser med internationella förhållanden. Eftersom Europakonventionen är inkorporerad i svensk rätt kommer aktuellt material i anslutning till detta belysas gällande avsnittet om den misstänkte/tilltalades rättigheter i brottmålsprocessen. Någon jämförande, komparativ del har inte avsett beskrivas inom ramen för detta arbete.

1.4 Metod och material

Slutsatser kring uppsatsens frågeställning kan endast formuleras efter att först ha undersökt bakgrunden till målsägandens rätt att biträda åtalet och dess praktiska betydelse vid rättsskipningen. Härvid har, vid framställningen av detta arbete, en klassisk rättsdogmatisk metod tillämpats. Metoden eftersträvar att fastställa gällande rätt (*de lege lata*) genom studier av olika rättskällor. I besvarandet av uppsatsens frågeställningar har således tillämpats de traditionella rättskällorna lagtext, förarbeten, juridisk doktrin och, mot bakgrund av arbetets syfte, i begränsat omfattning även rättspraxis.¹² Med tanke på utformningen av uppsatsens frågeställningar har den rättsdogmatiska undersökningen kompletterats med en framåtblickande syn och ett *de lege ferenda*-perspektiv.¹³ I syfte att analysera och undersöka behovet av eventuella ändringar och alternativa lösningar i lagstiftningen och straffrättskipningen har studien tagit utgångspunkt i Straffprocessutredningens förslag i *Brottmålsprocessen* (SOU 2013:17).

I ambitionen att få ett utvidgat praktiskt perspektiv på valt ämne har även tillämpats en semistrukturerad kvalitativ intervjumetod. I studien har intervjuer genomförts med praktiserande, verksamma jurister. Materialet har tillämpats i syfte att åstadkomma en djupare förståelse vid tillämpningen av målsägandens rätt att biträda åtalet ur juristernas perspektiv och erfarenheter. Detta torde kunna öka förståelsen för den praktiska

---

¹² Kleineman (2013) s. 21; Sandgren (2007), s. 36 f.; Lehrberg (2010), s. 167 f.

¹³ Med *de lege ferenda*-perspektiv avses i studien fastställandet av vilka rättsregler som bör tillskapas av lagstiftaren; Lehrberg (2010), s. 167.

tillämpningen av bestämmelsen och eventuella svårigheter.¹⁴ En semistrukturerad intervju handlar i regel om en situation där intervjuaren har en uppsättning frågor av allmän karaktär, som generellt sett kan beskrivas som ett frågeschema (intervjuguide), där frågornas ordningsföljd kan variera. Intervjuaren har således stor frihet att utforma frågorna själv och denne kan ställa följdfrågor på det intervjupersonen sagt som, utifrån intervjuarens perspektiv, uppfattas vara viktiga svar. Målet är att åstadkomma en flexibel, dynamisk intervju i syfte att åskådliggöra den intervjuades syn på det aktuella ämnet.¹⁵ Avsikten med intervjuerna är att bidra till en breddad och initierad uppfattning om den rättsliga diskussionen och problematiken kring det aktuella ämnet i det praktiska rättslivet. Ambitionen är således att åstadkomma en inblick i hur målsägandens roll tar sig uttryck i praktiken, vilket i sin tur kan ge underlag för att bedöma målsägandens roll i straffprocessen och om det finns behov av förändringar. Kvalitativa intervjuer riskerar dock att mötas av viss skepticism. De betraktas, av vissa, vara mer lämpade som förstudier till ”riktiga” studier, dvs. kvantitativa. Kvantitativa intervjuer bedöms istället vara mer pålitliga eftersom de bygger på ett stort och slumpmässigt urval, medan kvalitativa intervjuer bygger på ett begränsat urval som förmodligen inte kan anses vara representativt för det aktuella undersökningsobjektet. Kvalitativa intervjuer synes således vara bäst lämpade om en frågeställning syftar till att skapa en djupare förståelse eller se mönster i ett visst fenomen som undersöks. Syftet med studien och den bakomliggande frågeställningen spelar således en avgörande roll vid valet vilken typ av intervjuer som bör användas.¹⁶ Syftet med intervjuerna inom ramen för denna studie talar dock för användandet av kvalitativa intervjuer snarare än kvantitativa. Intervjuerna har karaktäriserats av diskussioner på ett allmänt plan, men har givit bra underlag för den ovan beskrivna djupare förståelsen och mönstret. Efter genomförda intervjuer har intervjupersonerna fått ta del av och godkänna en sammanställning av diskussionen. Samtliga intervjupersoner har verifierat och därmed godkänt sammanställningens innehåll.

Målsägandens deltagande i brottmålsprocessen och framför allt dennes rätt att biträda åtalet har sedan länge varit reglerat i lag. Vid genomförandet av arbetet har således den primära källan utgjorts av lagtext och förarbeten. Den mest centrala lagen för denna uppsats är RB, den samt övriga lagar har använts för att förstå rättsreglernas funktion. Förarbetsuttalanden har aktualiserats i samband med undersökning av motiven till lagstiftningen och dess tillämpning. Mot bakgrund av att RB infördes år 1948 har äldre förarbeten studerats, liksom i viss utsträckning även förhållandevis gammal doktrin. Doktrin, i form av litteratur, juridiska artiklar och rapporter, som använts i framställningen motiveras med författarnas auktoritet och det faktum att bland annat förarbeten hänvisar till litteraturen. I delar där arbetet behandlar Europakonventionen har främst ”Mänskliga rättigheter i Europeisk praxis” av Hans Danelius nyttjats. Valet av källa motiveras även

---

¹⁴ Kvale & Brinkmann (2009), s. 17.

¹⁵ Bryman (2011), s. 206, 415.

¹⁶ Trost (2010), s. 31 ff.

här med författarens auktoritet inom konventionsrätt och att såväl förarbeten som doktrin hänvisar till litteraturen.

Vid valet av relevant rättspraxis i sammanhanget har endast tre exemplifierande rättsfall valts. Syftet med den begränsade rättsfallsstudien är att endast åskådliggöra hur målsägandens rätt att biträda åtalet tar sig uttryck i praktiken, således kan inte några omfattande slutsatser dras utifrån redogörelsen. Redogörelsen fokuserar främst kring tingsrätternas resonemang eftersom det är vid det stadiet som målsägandens biträdande av åtalet äger rum för första gången. Urvalet av rättsfallen har hämtats från år 2011, 2012 och 2013.

1.5 Teoretiskt perspektiv

En lagstiftning som tenderar att åstadkomma gränsdragningsproblem och gråzoner i den rättsliga problematiken riskerar att verka negativt för såväl rättstillämparen som den enskilde individen. Detta resulterar i att rättssäkerheten för den enskilde individen hämmas. I valet av såväl metod som material har denna aspekt beaktats, vilken också kommer att fungera som norm för diskussion och analys i studiens avslutande avsnitt. Det rättssäkerhetsbegrepp som arbetet har utgått ifrån utgörs av ett *förutsebarhetskrav*. Rättsskipning och myndighetsutövning i en demokratisk stat måste vara förutsebar med stöd av rättsreglerna. Det skyddar den enskilde mot godtycklig maktutövning. Frändbergs definition av rättssäkerhet utgörs av ”förutsebarhet i rättsliga angelägenheter”, vilket kräver att rättsreglerna är adekvata och klara, lättillgängliga och publicerade för allmänheten, samt tillämpas av de rättsliga organen på ett korrekt och lojalt sätt.¹⁷

För att uppnå syftet och klargöra målsägandens möjligheter till deltagande i den rättsliga processen samt undersöka huruvida det finns ett behov av en förändring i lagstiftningen, har studien dessutom anlagt ett rättspolitiskt perspektiv. När det gäller brottsofferrörelsen i Sverige uttrycks en vilja om att offer för brott, under brottmålsrättegången, ska ha större möjligheter att delta och påverka utgången i brottmålsrättegången. Detta för att säkerställa en rättvis kompensation för lidandet, för att bidra till en utgång som innebär trygghet i framtiden och för att ge sin syn på vilken straffpåföljd som är den rätta och rättvisa.¹⁸ En av brottmålsrättegångens grundläggande funktioner utgörs av *processens funktion som konfliktlösning*. Funktionen bygger på uppfattningen om att brott alltid är gärningar som riktar sig mot individer eller mot det mänskliga samhället som sådant och att de endast kan gottgöras genom att den skyldige för dem påtar sig sitt berättigade ansvar för dem. Brottmålsprocessen ska i ett sådant sammanhang fungera som en process där detta ansvar görs upp, som de involverade får delta i och som avslutas med en överenskommelse som alla kan acceptera som den

---

¹⁷ Peczenik (1995), s. 89 f.; Frändberg, JT 2000/01, s. 269 f.

¹⁸ Träskman (2011), s. 301.

rättfärdiga lösningen. En sådan process förutsätter med andra ord att alla parter verksamt aktiveras i uppgörelsen.¹⁹

1.6 Disposition och terminologi

Efter det inledande kapitlet presenteras i kapitel två en processuell tillbakablick i syfte att åskådliggöra utvecklingen och de reformer som varit inriktade på att stärka målsäganden och dennes möjligheter att tillvarata sin rätt i brottmålsprocessen. Kapitlet behandlar också ett definitionsavsnitt avseende begreppet *målsägande*. Avsikten är att skapa en utökad förståelse för studiens fortsatta framställning. I tredje kapitlet redogörs översiktligt för några av de processrättsliga grundprinciperna i den svenska brottmålsprocessen, däribland de grundläggande människorättsliga principerna ur Europakonventionen utifrån den misstänktes/tilltalades perspektiv. Vidare koncentreras studien till en redogörelse kring åklagarens respektive målsägandens roll i brottmålsprocessen i syfte att skapa en utökad förståelse för processens rollfördelning. I kapitel sex redogörs för Straffprocessutredningens förslag (SOU 2013:17) avseende bestämmelsen om rätten att biträda åtalet. Förslaget åskådliggör den rättsliga problematiken kring bestämmelsens tillämplighet och är sålunda av vikt för åskådliggörande huruvida en förändrad lagstiftning på området är motiverad. Det sjunde kapitlet syftar till att vidare belysa den praktiska tillämpningen av rätten att biträda åtalet. Avsnittet redogör för ett begränsat antal rättsfall och intervjuer med praktiserande, verksamma jurister. Slutligen genomförs i åttonde kapitlet en analys och diskussion där syftet är att besvara uppsatsens frågeställningar och illustrera huruvida den rättsliga samt praktiska tillämpningen av målsägandens rätt att biträda åtalet är motiverad i dagens brottmålsprocess, eller om det finns alternativa lösningar att tillgå. Granskningen inrymmer till viss del egna analyser eftersom det är mina tolkningar av förarbeten, doktrin och utredningsarbete som presenteras. Mot bakgrund av vad som lyfts fram och analyserats i uppsatsen avslutar jag i det sista kapitlet med ett antal formulerade slutsatser tillsammans med åtföljande kommentarer.

I studiens framställning förekommer begreppen ”målsägande” och ”brottsoffer”.²⁰ Det kan fastslås att begreppet ”målsägande” utgör den juridiska definitionen som återfinns i 20 kap. 8 § fjärde stycket RB. Som utgångspunkt tillämpas således begreppet målsäganden i studien. Generellt sett utgår studien från att målsäganden är den enskilda person som direkt enligt lagens mening blivit utsatt för ett brott eller på annat sätt är berörd av brottet. Att uppsatsen i vissa delar nämner ”brottsoffer” beror i stor utsträckning på att bland annat den rättspolitiska debatten exempelvis talar om att ”brottsofferrörelsen” har spelat en central roll i Sveriges rättspolitik. I studien används begreppet ”brottsoffer” som synonymt till målsägande. Begreppen ”straffprocessen” och ”brottmålsprocessen” tar båda sikte på det

---

¹⁹ Träskman, NTfK 2009, s. 263.

²⁰ Se vidare om begreppsdefinitioner och distinktionen i avsnitt. 2.1.

processuella förfarandet i vid bemärkelse. Fokus för uppsatsens ämnesområde ligger emellertid främst vid ”brottmålsrättegången” – dvs. huvudförhandlingen.

2 Straffprocessuell tillbakablick

Följande avsnitt avses att kortfattat presentera en historisk bakgrund om målsäganden och dennes straffprocessuella ställning i Sverige. Inledningsvis presenteras en definition av begreppet *målsägande* i syfte att förtydliga dess innebörd och underlätta för läsaren i studiens fortsatta framställning. Följande avsnitt är inte att betrakta som heltäckande utan beskrivningen utgörs snarare av utvalda delar med syfte att tjäna som ledning och utgångspunkt för problemställningen samt den fortsatta framställningen.

2.1 Målsägandebegreppet

I vardagligt språkbruk är ”offer” och ”brottsoffer” relativt vanliga ord. Regleringen i RB anger emellertid inte ”brottsoffer” som begrepp.²¹ Begreppet ”brottsoffer” är främst ett kriminologiskt och kriminalpolitiskt begrepp.²² Lagen använder den juridiska termen ”målsägande”. Begreppet målsägande är således den relevanta processuella termen när man utklarar den roll, de rättigheter och de skyldigheter som den person som har drabbats av brottet har i brottmålsrättegången.²³ Vem som är att betrakta som målsägande har betydelse i många sammanhang eftersom många av de åtgärder som vidtagits för att stärka brottsoffrets ställning är knutna till begreppet målsägande, såsom exempelvis den enskilda åtalsrätten och rätten till målsägandebiträde.²⁴

Den lagtekniska definitionen av begreppet målsägande ges i 20 kap. 8 § fjärde stycket RB. Med målsägande menas *den mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada*. Definitionsregeln togs in i RB i samband med tillkomsten av BrB från strafflagen (1864:11), SL. Några motivuttalanden som belyser regelns innebörd gjordes inte vid införandet i SL.²⁵ De tre olika rekvisit som grundar målsäganderätt utesluter inte varandra och situationer som täcker fler av dem är således möjliga.²⁶

Det första rekvisitet i 20 kap. 8 § fjärde stycket RB utgörs av *den mot vilken ett brott är begånget*. Betydelsen av rekvisitet går ofta att finna i brottsbeskrivningen i den aktuella straffbestämmelsen. Vid misshandelsbrottet är den misshandlade målsägande, vid bedrägeri den bedragne och så vidare. Vid andra brott är målsäganden svårare att peka ut,

---

²¹ Ordet nämns endast en gång och då i samband med bestämmelserna om strafföreläggande, där det hänvisas till lagen (1994:418) om brottsofferfond, se 48 kap. 2 § tredje stycket RB; Träskman (2011), s. 299.

²² Träskman, NTfK 2009, s. 267.

²³ Träskman (2011), s. 299, 303.

²⁴ SOU 1998:40, s. 87; SOU 2007:6, s. 133.

²⁵ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § fjärde stycket RB.

²⁶ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 66; Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § fjärde stycket RB.

så är exempelvis fallet vid mened och förfalskning. I andra fall finns inte någon målsägande, vilket är fallet vid åtskilliga brott mot allmänheten.²⁷

Det andra rekvisitet – *den som blivit förnärmat av brottet* – uppfylls inte endast genom att någon känt sig förnärmat av ett brott.²⁸ Den begränsade krets av personer som omfattas av målsägandebegreppet grundat på denna omständighet avgörs främst genom en analys utifrån brottstypen och med hänsynstagande till de processuella funktioner, som lagstiftaren torde ha avsett för målsäganderätten. Som en allmän utgångspunkt kan användas följande uttalande: ”Målsägande blir vid ett visst brott den eller de personer, som med hänsyn till straffbudets syfte kunna anses vara så direkt berörda av brottet, att de framför andra personer inom brottets verkningsskrets böra betros med utövandet av den offentliga funktion en straffatalan innebär”.²⁹

Vad gäller det sista och tredje rekvisitet – *den som lidit skada av brott*, omfattar målsägandebegreppet också den som är skadeståndsberättigad till följd av att ett brott har förövats, såvida inte särskilda skäl talar emot.³⁰ Det är däremot endast de som personligen blivit utsatta för brottet och därigenom fått ett skadeståndskrav som kan anses omfattas av bestämmelsen och därmed betraktas som målsägande. En tredje person som lidit skada i samband med brottet blir därmed inte att betrakta som målsägande i lagteknisk mening.³¹ Enligt Ekelöf har de andra och tredje rekvisiten utnyttjats som grund för en något extensiv tillämpning av rekvisitet *den mot vilken brott är begånget*.³²

Enligt Lars Heuman kan definitionen av målsägande bestämmas dels utifrån den lagtekniska bestämmelsen i 20 kap. 8 § fjärde stycket RB, dels med utgångspunkt från olika materiellrättsliga uppfattningar.³³ En av dessa materiellrättsliga uppfattningar utgörs av att målsägandebegreppet ska bestämmas med ledning av *läran om brottets skyddsintresse*. En annan uppfattning är att målsäganderätt ska tillkomma den som *berörs av brottets verkningar* oavsett om den skadelidande eller den kränktes intresse kan anses skyddat genom straffbudet ifråga. Enligt Heuman är dessa båda materiellrättsliga uppfattningarna förhållandevis oklara och obestämda till sin utformning. Det råder således ingen enhetlig uppfattning kring hur skyddsintressena ska bestämmas eller huruvida angrepp på varje straffrättsligt skyddat intresse grundar målsäganderätt. Det lämnas inte heller någon vägledning till vilka verkningar av brott som grundar målsäganderätt. En omfattande redogörelse av rättspraxis synes därmed vara en nödvändig förutsättning för att kunna avgöra vad som grundar målsäganderätt enligt de materiellrättsliga uppfattningarna.³⁴ Heuman menar dessutom att det i doktrin framförts tanken på att målsägandebegreppet

²⁷ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 66 f.

²⁸ *Ibid.*, s. 66; NJA 1969 s. 364.

²⁹ Agge, JFT 1937, s. 273; NJA 1969 s. 364.

³⁰ Heuman (1973), s. 42.

³¹ Fredriksson & Malm, s 26.

³² Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 66.

³³ Heuman (1973), s. 56.

³⁴ *Ibid.* s. 43, 55.

skulle kunna bestämmas utifrån en processuell uppfattning. Med en sådan uppfattning avses främst att målsäganderättsfrågan avgörs utifrån hänsynstagande till de olika ändamålsöverväganden som ligger till grund för den ifrågavarande processuella regeln.³⁵

Heuman menar att definitionen av begreppet målsägande i 20 kap. 8 § fjärde stycket RB är mycket vag och kräver tolkning.³⁶ Enligt Christian Diesens uppfattning har någon ytterligare utredning av målsäganderätten inte företagits i doktrinen, ej heller har lagstiftaren valt att förtydliga paragraferna i RB om målsäganderätten. Diesen menar att målsäganderätten fortfarande utgör en fråga som får avgöras i praxis och att den genomgång av HD-avgöranden som Heuman framförde i sin avhandling³⁷ har utgjort själva grunden för senare avgöranden om målsägandestatus.³⁸

Den förhärskande uppfattningen om målsäganderättsfrågan har, enligt Per Ole Träskman, utgjorts av läran om brottets skyddsintresse. Han framför dock att processuella ändamålsenlighetssynpunkter också har spelat en viss betydelse vid avgörandet. Målsägandens rätt att åtala är av processuell karaktär – främst då den utövas. Således kan tanken bakom beviljandet av åtalsrätt åt enskild målsägande härvid beaktas vid fastställande av om viss person bör ges målsägandeställning eller ej. I detta avseende bör särskilt målsäganderättens *upprättelsefunktion* beaktas. Enligt Träskmans uppfattning torde det inte finnas möjlighet att utforma en målsägandedefinition som syftar till att omfatta alla möjliga fall och tillräckligt exakt utesluta fall då rätt till målsägandetalan är obefogad. Avgörande av sådan rätt får istället bli en fråga för rättstillämpningen.³⁹

2.2 Målsägandens ställning försvagas

I SL jämställdes det offentliga åtalet (numera allmänt åtal) med det enskilda åtalet och lagstiftningen förmedlade en stark ställning för målsäganden med orden: ”en naturlig rätt att kräva vedergällning tillkommer den, som blivit kränkt genom ett brott”.⁴⁰ När det enskilda åtalet förlorade allt mer sin betydelse under 1900-talet, försvagades målsägandens ställning i straffrättsprocessen. Rättegångsbalkens ikraftträdande år 1948 innebar en omvänd rollfördelning mellan åklagaren och målsäganden. Den primära åtalsrätten tillföll åklagaren, vilket bidrog till att åklagaren fick en central roll i brottmålsprocessen.⁴¹ Det innebar vidare att det enskilda åtalet blev subsidiärt i förhållande till det allmänna.⁴² Enligt Marie Lindstedt Cronberg

³⁵ Heuman (1973), s. 56; Agge, JFT 1937, s. 272 ff.

³⁶ Heuman (1973), s. 33.

³⁷ Heuman (1973).

³⁸ Diesen (2008), s. 119.

³⁹ Träskman (1980), s. 56 ff.

⁴⁰ Lindstedt Cronberg (2011), s. 57; 6 kap. 8 § SL.

⁴¹ Ibid., s. 57.

⁴² Fredriksson & Malm (2012), s. 21; Heuman (1973), s. 20.

resulterade detta i att målsäganden förlorade sin egentliga rätt att driva sitt mål och att få sitt mål prövat av domstol.⁴³

Rättegångsbalkens bestämmelser innebar således en försvagning av målsägandens ställning i brottmålsprocessen. Försvagningen grundades dels i det utökade antalet brott som kom att kategoriseras under allmänt åtal, dels genom att rätten utvecklades och professionaliserades i den meningen att målsäganden inte med kompetens och tillräcklig kunskap kunde driva målet på egen hand. Rättsskipningens professionalisering resulterade vidare i att fokus flyttades mot *brotslingens handling* – handlingen betraktades vara riktad mot samhället, staten och dess lagar, inte mot målsäganden. Straffets syfte innebar inte en möjlighet att tillfredsställa målsägandens behov och upprättelse, utan att åstadkomma en väl avvägd dom. Som ett led i detta prioriterade de brottsbekämpande myndigheterna brott mot statsmakten och det allmänna, vilket bidrog till att brott mot person framstod som mindre intressanta.⁴⁴

2.3 Målsäganden blir brottsoffer

I slutet av 1970-talet växte ett *victimiseringsperspektiv* fram i den svenska kriminalpolitiken, vilket innebar ett utökat engagemang för brottsoffer. Det nya perspektivbildandet resulterade i att fokus som tidigare under 1900-talet legat på gärningsmannen, brotslingen, leddes bort. Inom det kriminalpolitiska systemet innebar brottsoffervågen framför allt ett utökat krav på lagstiftningsreformer.⁴⁵ Brottsofferrörelsen sympatiserar med brottsoffer och har tillkommit för deras stöd. Det handlar om olika grupper och organisationer som engagerar sig i brottsofferarbete, exempelvis upprättande av medborgarorganisationer som driver olika aktiviteter till stöd för brottsoffer, såsom brottsofferjourer och stödpersoner vid rättegången.⁴⁶ Vad gäller brottsoffrets ställning i rättegången kan det konstateras att brottsofferrörelsen väl har bidragit till att uppmärksamma de problem som brottsoffer möter i rättssystemet. Det har i sig resulterat i att åtgärder vidtagits för att underlätta för brottsoffret och åstadkommit en rättegång som är mindre betungande för offret. Brottsofferbegreppet har därmed satt tydligt avtryck i lagstiftningen. Sedan omkring år 1980 har ett större antal lagar och förordningar tillkommit eller utvidgats som direkt tar sikte på brottsoffrets rättigheter i processen, exempelvis lagstiftning om målsägandebiträde.⁴⁷

I doktrinen har framförts att i Sverige har målsäganden genom århundraden behållit sin ställning som part i rättegången och därmed en stark ställning i rättsprocessen, framför allt med anledning av en sen modernisering. Målsägandens starka ställning har bidragit till att brottet som konflikt aldrig

---

⁴³ Lindstedt Cronberg (2011), s. 57.

⁴⁴ Ibid., s. 57 f.

⁴⁵ Ibid., s. 59.

⁴⁶ Niemi (2011), s. 66.

⁴⁷ Ibid., s. 74 f.; Tham (2011), s. 25.

har tagits bort från parterna i Sverige. I andra länder synes målsägandens rättigheter, som denne innehar i det svenska rättssystemet, först ha uppkommit i samband med brottsofferrörelsens uppmärksammande av brottsoffers svaga ställning.⁴⁸ Lindstedt Cronberg betonar däremot brottsofferdiskursens betydelse för en förändrad kursändring – bort från ett synsätt där rättsskipningen var på väg att uppfattas som en rent statlig angelägenhet, där målsäganden spelat ut sin roll. Genom brottsofferdiskursen förflyttades åter fokus mot målsäganden, dennes lidanden och behov, samt tanken om krav på straff såväl som ekonomisk kompensation, skadestånd.⁴⁹

I den brottsofferinriktade debatten finns det däremot åsikter som menar att ett fokus på brottsofferfrågorna medfört krav på hårdare tag mot förövarna, där orsaker till brottslighet inte längre diskuteras i någon större omfattning. De centrala frågorna handlar numera snarare om konsekvenserna av brottsligheten och att lagföring av brottslingar ses som ett återupprättande av brottsoffret.⁵⁰ Det finns även de som menar att traditionella rättssäkerhetsprinciper, såsom rätten till en rättvis rättegång, riskerar att hamna utanför när brottsoffrets rättigheter ställs mot förövarens rättigheter.⁵¹

2.4 Europeiska unionens skydd för brottsoffer

I Sverige har den allmänna bedömningen varit att det än så länge inte har funnits ett nödvändigt behov av att genomföra rambeslut och direktiv från EU om skydd för brottsoffer genom att åstadkomma en särskild ny lagstiftning. I Sverige har uppfattningen varit att den svenska lagstiftningen lever upp till de krav som anges i de internationella dokumenten.⁵² Europeiska unionens råd har det allra senaste antagit ett direktiv om miniminormer för brottsoffers rättigheter. Direktivet antogs den 4 oktober år 2012 och ersätter rådets rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden från år 2001.⁵³ Direktivet syftar bland annat till att säkerställa att brottsoffer får information, stöd och skydd och kan verka i straffrättsliga förfaranden, exempelvis i rättegångar. Direktivet trädde i kraft den 15 november år 2012, vilket innebär att det ska vara genomfört senast den 15 november år 2015. Till skillnad från rambeslutet innebär således direktivet att medlemsländerna måste införliva miniminormerna i sin nationella rätt.⁵⁴ I ett pressmeddelande från Justitiedepartementet i samband med att direktivet antogs uttalade justitieminister Beatrice Ask att Sverige i hög grad

⁴⁸ Niemi (2011), s. 73; Träskman (2011), s 303.

⁴⁹ Lindstedt Cronberg (2011), s. 59.

⁵⁰ Andersson & Nilsson (2009), s. 185.

⁵¹ Träskman, NTfK 2009, s. 262 ff.

⁵² Träskman (2014).

⁵³ Rambeslut 2001/220/RIF; Brottsoffermyndigheten, november 2012.

⁵⁴ Dir. 2012/29/EU; Brottsoffermyndigheten, oktober 2012; Brottsoffermyndigheten, november 2012.

har varit aktiva i förhandlingarna om direktivet. Direktivet, menar Ask, innebär väsentligt förbättrade möjligheter för medborgare att få sina rättigheter tillgodosedda om de blir utsatta för brott inom EU.⁵⁵

2.5 Sammanfattning

Den lagtekniska definitionen av begreppet målsägande återfinns i 20 kap. 8 § fjärde stycket RB, som föreskriver att målsägande är den mot vilken brott är begånget, den som blivit förnärmad av eller lidit skada av brott. Huruvida en person är att betrakta som målsägande i ett enskilt fall kan, förutom den lagtekniska definitionen, också avgöras utifrån materiellrättsliga och processrättsliga uppfattningar som har utarbetats i doktrinen.

Målsägandens ställning har under det senaste århundrandet varit föremål för ett flertal omvälvningar. Det enskilda åtalet har gått från att vara jämställt med det allmänna åtalet till att, i takt med att målsägandens roll i rättsskipningen försvagades, främst bli subsidiär i förhållande till åklagarens åtalsrätt. Brottsofferdiskursen har under senare delen av 1900-talet däremot bidragit till att åter sätta ljuset på målsägandens deltagande och aktivitet i brottmålsprocessen. Sammanfattningsvis kan konstateras att målsäganden, med sina grundläggande rättigheter, innehar en förhållandevis stark ställning i den svenska rättsprocessen. Internationellt sätt kan nämnas att under år 2012 antog Europeiska unionens råd ett direktiv om förstärkt skydd för brottsoffer. Direktivet ska senast under hösten år 2015 vara genomfört inom ramen för medlemsländernas lagstiftning.

---

⁵⁵ Justitiedepartementet, oktober 2012.

3 Grundläggande rättsprinciper i brottmålsprocessen

Följande avsnitt avser att kortfattat presentera några av de för arbetet aktuella och mest grundläggande rättsprinciperna inom ramen för brottmålsrättegången. Straffrätten torde vara att betrakta som en yttersta maktutövning gentemot samhällets individer. Således har, inom ramen för systemet, människorättsliga normer och grundläggande principer utvecklats för att garantera den misstänktes eller tilltalades rättssäkerhet. Avsnittet avser därför att kortfattat belysa de rättigheter som den misstänkte/tilltalade förfogar över inom ramen för den svenska brottmålsprocessen. De nedan beskrivna principerna gör inte anspråk på att vara heltäckande utan syftar endast till att belysa de grundläggande principer som är av betydelse vid en analys ur såväl målsägandens som den misstänktes/tilltalades perspektiv.

3.1 Det kontradiktoriska förfarandet

Den svenska brottmålsprocessen bygger på den *kontradiktoriska principen*, vilken också betecknas som *ackusatorisk*.⁵⁶ Principen präglas av att åklagaren står fri gentemot domstolen, att en rättegång förutsätter åtal och att åklagare och den tilltalade är två likställda parter i rättsprocessen. Inom ramen för den ackusatoriska modellen inryms också att domaren har att pröva det bevismaterial som läggs fram av åklagaren. Mot den kontradiktoriska processen står den *inkvisitoriska processen* där det inte finns några parter som är verksamma i rättegången.⁵⁷ Ekelöf ger som exempel på en sådan process forna tiders kontinentala straffprocess, där det inte fanns någon åklagare och den misstänkte var ett rent undersökningsobjekt.⁵⁸

Tyngdpunkten i den kontradiktoriska modellen ligger på förundersökningen; ansvaret för att få fast skyldiga personer ligger inte på domaren utan på polis- och åklagarmakt.⁵⁹ Ekelöf belyser att den ackusatoriska processen, av vissa forskare, inrymmer det som han betecknar som *förhandlingsprincipen*: ”I den mån parterna är verksamma i processen kan ju denna sägas ha karaktären av en förhandling mellan parterna inför den opartiske domaren”.⁶⁰ Inom ramen för den kontradiktoriska principen kan också hänföras förhållandet att *ingen får dömas ohörd*.⁶¹ Enligt Ekelöf kan förhandlingsprincipens tillämplighet däremot vålla problem i en brottmålsprocess. Principen förutsätter att parterna använder sig av sina

⁵⁶ Olivecrona (1968), s. 13 f.; Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 70.

⁵⁷ Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 70; Olivecrona (1968), s. 12 ff.

⁵⁸ Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 70.

⁵⁹ Olivecrona (1968), s. 13.

⁶⁰ Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 69 f.

⁶¹ *Ibid.*, s. 70.

processuella befogenheter och sålunda ger uttryck för en aktiv roll i processen. Åklagarens aktivitet i processen synes vara rätt självklar, men förhållandet torde vara annat med den tilltalade. Den tilltalades verksamhet i processen kan vara begränsad av till exempel häktning eller andra tvångsmedelsåtgärder. En begränsad aktivitet från den tilltalades sida kan också grunda sig i att dennes processföring går ut på att sabotera processen i de fall då denne nekar till den påstådda gärningen.⁶²

3.2 Offentlighet, omedelbarhet, koncentration och muntlighet

Att en förhandling vid domstol ska vara tillgänglig för allmänheten och därmed *offentlig* stadgas i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen (RF) och i 5 kap. 1 § första stycket RB. Europakonventionens artikel 6 stadgar dessutom att part har rätt till en rättvis och offentlig förhandling. Principen om att allmänheten bereds möjlighet att närvara vid eller på annat sätt ta del av vad som sker vid en förhandling i domstol utgör en av det svenska rättssystemets grundstenar. Principen om förhandlingsoffentlighet är däremot inte undantagslös. Ett mål kan under vissa förutsättningar av rätten avgöras på handlingarna och en förhandling kan hållas inom stängda dörrar.⁶³

I 30 kap. 2 § första stycket RB föreskrivs att domen endast får grundas på det som förekommit vid huvudförhandlingen och som utgör processmaterial. Principen kallas för *omedelbarhetsprincipen* och innebär bland annat att bevisningen ska läggas fram i ett sammanhang vid huvudförhandlingen. Omedelbarhetsprincipen sätter dessutom ramen för vad rätten har att bedöma vad gäller sakfrågan i målet eftersom prövningen begränsas till de yrkanden som parterna framställt under huvudförhandlingen och de rättsfakta som åberopats i målet.⁶⁴

I anslutning till omedelbarhetsprincipen aktualiseras den så kallade *koncentrationsprincipen* som regleras för brottmålsdel i 46 kap. 11 § första stycket RB. Principen innebär att huvudförhandlingen ska genomföras utan onödiga uppehåll och så långt möjligt i ett sammanhang.⁶⁵ Det har framhållits att genom att huvudförhandlingen koncentreras, helst till ett enda rättegångstillfälle, underlättas möjligheten för rättsens ledamöter att hålla processmaterialets alla detaljer i minnet. Därigenom kan omedelbarhetsprincipens krav genomföras i praktiken.⁶⁶ Koncentrationsprincipen möjliggör också att vittnes- och partsutsagor kan höras i förhållande till varandra, vilket utökar förutsättningarna för att

---

⁶² Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 72.

⁶³ 42 kap. 18 § 5, 5 kap. 5 § första stycket RB; Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 153 f.

⁶⁴ Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 11.

⁶⁵ *Ibid.*, s. 11.

⁶⁶ Prop. 1986/87:89, s. 82 f.

åstadkomma en riktig bevisvärdering.⁶⁷ Att huvudförhandlingen ska kunna koncentreras till ett enda tillfälle förutsätter dock väl förberedelse. När det gäller brottmål sker denna förberedelse främst genom förundersökningen, men kan också vid behov ske genom ett förberedelsesammanträde.⁶⁸

Muntlighetsprincipen i 46 kap. 5 § RB innebär i princip att det under huvudförhandlingen råder uppläsningförbud. Principen är däremot inte undantagslös. Parterna får under vissa förutsättningar ge in eller läsa upp skriftliga inlagor eller andra skriftliga anföranden om rätten finner att det skulle underlätta förståelsen av ett anförande, eller i övrigt vara till fördel för handläggningen. Muntlighetsprincipen hänger samman med omedelbarhetsprincipen i den meningen att rättens ledamöter ska döma i målet på grundval av vad som framkommit under huvudförhandlingen.⁶⁹

3.3 Objektivitet och opartiskhet

Regeringsformens (RF) objektivitetskrav ger uttryck för ett grundläggande krav på opartiskhet: *Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsuppgifter ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet.*⁷⁰ Principen innebär att en part inte får särbehandlas på grund av sina personliga förhållanden, såvida det inte finns lagstöd för det. Heuman konstaterar att objektivitetskraven i rättsskipningen varierar mellan processens olika aktörer. Rättens ledamöter ska under hela rättegången iaktta strikt objektivitet och opartiskhet, medan det inte ställs lika långtgående krav på åklagarens utövande under förundersökningsstadiet.⁷¹

Trots att straffprocessens parter ska behandlas lika har de inte tillgång till samma medel i sin processuella verksamhet. Det åskådliggörs bland annat genom att man har funnit det nödvändigt att balansera den tilltalades gynnsamma ställning med särskilda processuella befogenheter för åklagarens del, exempelvis förfogandet över straffprocessuella tvångsmedel, såsom husrannsakan och häktning. Som ett led i denna fördelning gäller däremot *objektivitetsprincipen* i åklagarens verksamhet, vilket innebär att åklagaren ska uppmärksamma och tillvarata även sådan bevisning, som talar för att den misstänkte inte är skyldig, samt ingripa till den misstänktes förmån när detta är motiverat.⁷² Enligt Ekelöf gäller också objektivitetsprincipen under huvudförhandlingen. Åklagaren bör i det avseendet ingripa till den tilltalades fördel i de fall då försvararen försummar detta. Denne bör dessutom förhöra såväl vittnen som parter utan beaktande av att konsekvensen kan bli till förmån för den tilltalade. Värt att betona är dock att även rätten har ett ansvar för utredningens fullständighet

⁶⁷ Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 12.

⁶⁸ 45 kap. 13 § RB; *Ibid.*, s. 12.

⁶⁹ Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 14.

⁷⁰ 1 kap. 9 § RF.

⁷¹ Heuman, JT 2004/05, s. 49.

⁷² Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 73; 20 kap. 2 § tredje stycket, 23 kap. 4 § RB.

för att tillgodose den misstänktes trygghet i processen och ska därför ex officio beakta omständigheter som utesluter straffbarhet.⁷³

3.4 Den misstänktes/tilltalades rättigheter, särskilt enligt Europakonventionen

Den 1 januari år 1995 inkorporerades den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna⁷⁴ (Europakonventionen) i sin helhet i svensk lagstiftning och gäller således allt sedan dess som lag i Sverige.⁷⁵ Konventionen författningmässiga ställning är starkare än en vanlig lag, vilket uttrycks genom bestämmelsen i 2 kap. 19 § RF som föreskriver att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen.

Den som har blivit anklagad för ett brott har enligt de människorättsliga normerna i Europakonventionen en rätt till en rättvis rättegång, men också en grundläggande rättighet att bli betraktad som oskyldig ända tills hans eller hennes skuld har bevisats och fastslagits i en dom. Den anklagade har vidare en tystnadsrätt och har således en rätt men inte en plikt att involvera sig i sitt eget försvar. Han eller hon är inte heller vidare förpliktad att hålla sig till sanningen om denne väljer att uttala sig. För utdömande av straffrättsligt ansvar krävs alltid att den anklagades skuld har bevisats på ett sätt som inte kvarlämnar något rimligt tvivel. Rättssäkerhetsaspekter kommer till tydligt uttryck i dessa avseenden.⁷⁶

3.4.1 Rättvis rättegång

Den grundläggande rättigheten till en rättvis rättegång återfinns i artikel 6.1 Europakonventionen. En beskrivning av rättigheten är omfattande, men den kan kortfattat konstateras innehålla bland annat rätten för en part att bli hörd av domstolen, vilket innebär att parten ska få tillfälle att framföra vad han eller hon har att säga till stöd för sina ståndpunkter och söka övertyga domstolen om det rättmätiga i sin sak.⁷⁷

Principen om en rättvis rättegång karakteriseras av att parterna i processen är *likställda* och att proceduren inte gynnar den ene på den andres bekostnad. Att parterna ska vara likställda i brottmålsprocessen innebär inte att åklagaren och den tilltalade ska inneha samma processuella rättigheter, utan vad som krävs är att den tilltalade inte får ha sämre möjligheter än

---

⁷³ Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 73 f.; 46 kap. 4 § andra stycket RB.

⁷⁴ Rom den 4 november 1950, SÖ 1952:35.

⁷⁵ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁷⁶ Träskman, NTFK 2009, s. 266 f.; Lindblom (2006), s. 325.

⁷⁷ Danielius (2012), s. 245.

åklagaren att utföra sin talan inför domstolen. Att den tilltalade i vissa avseenden dock åtnjuter en förmånligare ställning än åklagaren i processen begränsas dock inte av bestämmelsen i artikel 6.1. En sådan situation kan i många hänseenden vara förmånlig för att eliminera risken för en fällande dom mot den som är oskyldig till brottet. Enligt Danelius har principen om ett kontradiktoriskt förfarande ett nära samband med principen om parternas likställdhet. Det kontradiktoriska förfarandet syftar också till att garantera att båda parter får kännedom om allt material i processen, får tillfälle att yttra sig avseende materialet och att de innehar lika goda möjligheter att åberopa bevisning samt utföra sin talan i processen. Båda elementen utgör viktiga grundstenar i principen om en rättvis rättegång.⁷⁸

Rätten till en rättvis rättegång inkluderar också rätten för den tilltalade att *inte belasta sig själv*, dvs. att denne inte behöver bidra till utredningen eller bevisningen i målet genom att göra medgivanden eller tillhandahålla belastande material. Åklagaren ska bevisa den tilltalades skuld, medan den tilltalade åtnjuter en rätt att inte uttala sig alls.⁷⁹

3.4.2 Oskyldighetspresumtionen

Principen om att var och en som blivit anklagad för brott ska betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts – oskyldighetspresumtionen – återfinns i artikel 6.2 Europakonventionen. Oskyldighetspresumtionen utgör en viktig rättssäkerhetsprincip och innebär att ingen ska betraktas som skyldig till ett brott utan att domstol har konstaterat vederbörandes skuld. Den tilltalade ska dessförinnan ha fått tillfälle att försvara sig mot anklagelsen och åtnjuta rättigheterna inom ramen för en rättvis rättegång.⁸⁰

Principen innefattar bland annat att domstolsledamöterna inte ska ha en förutfattad mening om att den åtalade har begått gärningen, att åklagaren har bevisbördan, att varje tvivel ska räknas till den åtalades förmån och att åklagaren har en skyldighet att informera den åtalade om brottsmisstanken så att han eller hon har möjlighet att förbereda och lägga fram sitt försvar.⁸¹

Träskman anger att oskyldighetspresumtionen – principen om den tilltalades gynnande – utgör en av straffprocessens ledande principer och något som man inom den nordiska rättstraditionen slagit vakt om under många decennier. Normens främsta betydelse gör sig gällande som en riktlinje som lagstiftaren ska följa vid utformningen av bestämmelserna för brottmålsförfarandet och av de materiella straffrättsnormerna. Oskyldighetspresumtionen är emellertid subsidiär i förhållande till andra grundläggande principer, exempelvis rätten till en rättvis rättegång och opartisk prövning i artikel 6.1 Europakonventionen.⁸²

---

⁷⁸ Danelius (2012), s. 245 ff.

⁷⁹ Ibid., s. 282.

⁸⁰ Ibid., s. 309.

⁸¹ Barberá, Messegué och Jabardo mot Spanien, p. 77.

⁸² Träskman (1988), s. 470, 472 f.

3.4.3 Minimirättigheter

I artikel 6.3 Europakonventionen uppräknas vissa minimirättigheter som den tilltalade åtnjuter inom ramen för en brottmålsprocess. Rättigheterna betraktas utgöra viktiga element inom ramen för en rättvis rättegång som garanteras i artikel 6.1. Den som har blivit anklagad för ett brott har en rätt att ofördröjligen i detalj få *underrättelse* om anklagelsens orsak och innebörd. Att den misstänkte ska underrättas om anklagelse för brott innefattar också en rätt till underrättelse om den rättsliga kvalificeringen av de aktuella gärningarna.⁸³ Genom att den misstänkte underrättas och därigenom får klart för sig vad han eller hon bör inrikta sitt försvar på utökas möjligheten för en fullständig förundersökning och dessutom att huvudförhandlingen och den tilltalades slutanförande genomförs vid ett och samma rättegångstillfälle.⁸⁴ Den tilltalade har vidare rätt att få tillräcklig tid och möjlighet att *förbereda sitt försvar*. En nödvändig förutsättning vid utövande av denna rättighet synes vara att den tilltalade bistås av advokat eller annan juridiskt sakkunnig person. Den tilltalade kan under vissa förutsättningar vidare ges rätt till kostnadsfritt offentligt försvar. Enligt konventionen krävs då dels att den tilltalade själv inte kan bekosta sitt försvar, dels att rättvisans intresse kräver bistånd av försvarare.⁸⁵ Den tilltalade har dessutom rätt att *förhöra vittnen* som åberopas emot honom eller henne och själv få vittnen inkallade och förhörda, samt att utan kostnad få biträde av tolk om det behövs.⁸⁶

3.5 Sammanfattning

Den svenska brottmålsprocessen bärs upp av ett antal grundläggande principer och fundamentala rättsgrundsatser, såväl i syfte att säkerställa parternas rättigheter i processen som ett led i allmänhetens krav på en rättssäker process. Brottmålsprocessen bygger på ett kontradiktoriskt tvåpartsförfarande, där åklagaren respektive målsäganden och den tilltalade betraktas som likställda parter i rättegången. Det kontradiktoriska förfarandet präglas i sin tur av fyra grundläggande hörnstenar; offentlighet, omedelbarhet, koncentration och muntlighet. Åklagaren och domstolen är vidare offentliga aktörer och deras agerande och verksamhetsutövande ska karaktäriseras av objektivitet och opartiskhet.

Den misstänkte/tilltalade åtnjuter inom ramen för brottmålsprocessen en rad rättigheter enligt Europakonventionen. Artikel 6 är av central betydelse vad gäller den tilltalades rättigheter i en brottmålsrättegång. Bestämmelsen reglerar rätten till domstolsprövning och ska garantera den enskilde rättssäkerhet och rätt till en rättvis rättegång. Principen om parternas likställdhet i processen är av fundamental betydelse. Den som har blivit

---

⁸³ Danelius (2012), s. 320; jämför 23 kap. 18 § första stycket RB.

⁸⁴ Fitger mfl., kommentaren till 23 kap. 18 § första stycket RB.

⁸⁵ Danelius (2012), s. 324.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 333 ff.

anklagad för ett brott ska vidare presumeras vara oskyldig till motsatsen är bevisad. Det är åklagaren som ska bevisa den tilltalades skuld och den tilltalade har således ingen skyldighet att bevisa sin oskuld. I brottmål har den misstänkte dessutom rätt att bli underrättad i detalj om innebörden och grunden för anklagelsen mot honom eller henne. Denne har också rätt att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar och få tillgång till biträde för sådant försvar, samt förhöra av honom eller henne inkallade vittnen i målet.

4 Åklagarens roll i rättsprocessen

Åklagaren intar en central roll i den svenska straffrättskipningen. Yrkesrollen är mångfacetterad och skiljer sig åt under de olika stadierna i brottmålsprocessen. Under förundersökningsstadiet ska åklagarverksamheten präglas av strikt opartiskhet, samtidigt som målsägandens intressen ska beaktas. Likaså när det gäller frågan huruvida åtal ska väckas eller inte intar åklagaren en opartisk ställning. Vid utfärdande av strafförelägganden har åklagaren en dömande funktion och under huvudförhandling i domstol har åklagaren partsställning och företräder det allmännas intresse.⁸⁷ Följande avsnitt avser att belysa åklagarens roll i brottmålsprocessen.

4.1 Etiska utgångspunkter och objektivitet

Det finns inte något samlat skriftligt material som åklagare kan följa i deras verksamhet när deras arbete ställs inför svåra etiska frågor. Viss vägledning kan härledas ur enskilda lagregler, en del ur Riksåklagarens (RÅ) föreskrifter och allmänna råd. Annan vägledning av betydelse kan härledas från uttalanden av Justitieombudsmannen (JO) och Justitiekanslern (JK) samt av RÅ i samband med behandling av anmälningar och klagomål mot åklagare.⁸⁸

I RF återfinns grundläggande etiska värderingar som i sin tur ger uttryck för lagreglernas konstruktion och begränsningar i myndigheternas arbete. Regeringsformens andra kapitel som behandlar de grundläggande fri- och rättigheterna är av fundamental betydelse. För att undantag från rättigheterna ska kunna medges förutsätts uttrycklig lagreglering.⁸⁹ Åklagarens förfogande över straffprocessuella tvångsmedel, vilket regleras i RB, utgör ett undantag av nämnda slag. Bestämmelser som medger undantag från de grundlagsskyddade rättigheterna ska dock alltid tolkas med beaktande av RF:s bestämmelser. Ytterligare etisk vägledning kan härledas ur enskilda lagregler, exempelvis 23 kap. 4 § RB som föreskriver att en förundersökning ska bedrivas så att inte någon i onödan utsätts för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet.⁹⁰

Gunnel Lindberg menar att ett grundläggande och självklart etiskt krav på åklagarnas verksamhet är att de på ett lojalt sätt tillämpar befintliga lagar och andra författningar och håller sig inom föreskrivna gränser. Inom ramen för ett etiskt utövande av åklagarverksamheten får också anses inrymma

---

⁸⁷ Lindberg, SvJT 1997, s. 197.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid. s. 197 f.; 2 kap. 25 § RF.

⁹⁰ Lindberg, SvJT 1997, s. 198.

krav på korrekt hantering av motstridiga krav som ställs på den offentliga verksamheten. Strävanden efter effektivitet i rättstillämpningen får således inte inkräkta och verka negativt på rättssäkerheten. Av vidare betydelse är också att åklagarna respekterar såväl sin egen som andras roll i rättsystemet, i syfte att bibehålla den balans i rättsystemet som lagstiftaren velat åstadkomma.⁹¹

Att åklagarens arbete ska präglas av objektivitet utgör en hörnsten i åklagarverksamheten.⁹² Under förundersökningsstadiet har åklagaren en lagfäst skyldighet att i sitt verksamhetsutövande iakttä grundläggande krav på objektivitet. Det är däremot inte helt klart huruvida en sådan objektivitetsplikt också åligger åklagaren under huvudförhandlingen, då en försvarare medverkar eller om objektivitetspliktens omfattning modifieras eller faller bort.⁹³ Objektivitetsprincipen utgör en av flertalet grundläggande principer som syftar till att trygga den enskildes rättssäkerhet gentemot all brottsutredande verksamhet. Under förundersökningsstadiet innebär åklagarens objektivitetsplikt att inte bara de omständigheter som talar emot den misstänkte, utan även de som är gynnsamma för honom eller henne ska beaktas. Bevis som är till den misstänktes förmån ska således tillvaratas i utredningen.⁹⁴ Enligt ordalydelsen i 23 kap. 4 § RB gäller objektivitetsprincipen endast under förundersökningsstadiet. Huruvida principen också gäller under huvudförhandlingen finns inte uttryckt i lag.⁹⁵

När ett åtal är väckt intar åklagaren och den tilltalade partsställning i målet och processen blir därmed fullt ut kontradiktorisk. I denna del av processen åligger det åklagaren att styrka sitt åtal. Kravet på att åklagaren agerar objektivt även i detta förfarande anses gälla, trots att åklagaren och den tilltalade är att betrakta som motparter i förhållande till varandra under brottmålsrättegången.⁹⁶ I 1949 års kommentar till RB framgår det att åklagaren intar en roll som företrädare för straffrättskipningens intresse, vilket förutsätter att hänsyn tas till såväl att den som förövat brott faller till ansvar som att någon oskyldig inte riskerar att drabbas av straff.⁹⁷ Uttalandet har kommit att tjäna som ledning vid bedömningen för all åklagarverksamhet.⁹⁸ Att objektivitetsplikten också gäller efter att åtal har väckts kan vidare härledas ur bestämmelsen 20 kap. 2 § tredje stycket RB, som ger åklagaren en uttrycklig rätt att överklaga en dom till den misstänktes förmån.⁹⁹

I doktrinen har anförts att åklagarens främsta uppgift under brottmålsrättegången är att få till stånd och uppnå en objektivt riktig dom.¹⁰⁰

---

⁹¹ Lindberg, SvJT 1997, s. 198 f.

⁹² Ibid., s. 202.

⁹³ 23 kap. 4 § RB; Heuman, JT 2004/05, s. 42.

⁹⁴ 23 kap. 4 § RB; SOU 2011:45, s. 95; Bring & Diesen (2009), s. 67, 74 f.

⁹⁵ SOU 2011:45, s. 95 f.

⁹⁶ Ibid., s. 104.

⁹⁷ Gärde m.fl. (1949), s. 294.

⁹⁸ Fitger, *Rättegångsbalken – del I*, s. 7:3.

⁹⁹ SOU 2011:45, s. 105.

¹⁰⁰ Heuman (1952), s. 126.

Under ett rättegångsförfarande intar åklagaren en annan ställning än vad målsäganden och den tilltalade gör. Enligt Träskman kan målsäganden och den tilltalade konstateras handla i eget intresse, medan åklagaren har som uppgift att tillvarata allmänna intressen. Som företrädare för det allmänna bör åklagaren därför förhålla sig helt objektiv till alla de omständigheter som framkommit i saken. Åklagarens skyldighet att vara objektiv också i samband med domstolsförhandlingen gäller därför, enligt Träskman, fullt ut.¹⁰¹ Att åklagarens objektivitetsplikt också gäller under huvudförhandlingen, stöds även av Ekelöf.¹⁰² Ekelöf är däremot tveksam till hurvida det faktiskt är möjligt att åklagaren kan spela en lika aktiv roll till förmån för den misstänkte som till dennes nackdel, med beaktande av dennes roll i brottspreventionens tjänst. Rättens skyldighet att agera objektivt i syfte att åstadkomma en fullständig prövning, torde därför, enligt hans uppfattning, också få en avgörande betydelse när det gäller att tillgodose den misstänktes/tilltalades trygghet i rättsprocessen.¹⁰³ I de fall försvarare förordnats för den tilltalade kan åklagarens objektivitetsplikt komma att få minskad betydelse i processen.¹⁰⁴ Heuman konstaterar emellertid att åklagaren ändå har ett subsidiärt ansvar och att åklagaren inte bör sträva efter att medverka till en fällande dom som han eller hon senare anser sig behöva överklaga.¹⁰⁵ Kravet på åklagarens objektivitet ska dock beaktas i proportion till kraven på att rättsskipningen ska vara billig, enkel, effektiv och rättssäker. Objektivitetsprincipen kan sålunda inte studeras som en isolerad företeelse utan måste ses som en av ett flertal grundläggande processuella principer som en rättslig process bör sträva efter.¹⁰⁶

4.2 Åtalsrätt och åtalsplikt

Frågan om vem som äger åtala ett brott bestäms utifrån regler som har karaktären av regler om talerätt. Ett åtal ska därför avvisas då det väcks av någon som inte är berättigad därtill eftersom en ogillande dom skulle innebära en rättskraftsverkan gentemot en ansvarstalan som väcks av den som är åtalsberättigad.¹⁰⁷ Enligt motiven till RB utgörs brottmålsprocessen av två parter; åklagaren eller målsäganden på den ena sidan och den tilltalade på den andra.¹⁰⁸ Såväl åklagaren som målsäganden är således åtalsberättigade parter och inte representanter för det allmänna.¹⁰⁹

Ekelöf skiljer mellan *exklusiv* och *konkurrerande* åtalsrätt. Konkurrerande åtalsrätt avser fall då åtal kan väckas även av ett eller flera andra

---

¹⁰¹ Träskman (1980) s. 261.

¹⁰² Ekelöf menade dock att uppfattningen skiljer sig mellan landets domstolsjurister, *Rättegång – första häftet*, s. 73, not. 215.

¹⁰³ Ekelöf, *Rättegång – första häftet*, s. 74.

¹⁰⁴ Bring & Diesen (2009), s. 74.

¹⁰⁵ Heuman, JT 2004/05, s. 58.

¹⁰⁶ *Ibid.*, s. 43.

¹⁰⁷ 30 kap. 9 § första stycket RB; Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 56.

¹⁰⁸ SOU 1938:44, s. 29.

¹⁰⁹ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 56.

rättssubjekt. Åtalsrätten delas också upp i primär respektive subsidiär åtalsrätt. Den subsidiära åtalsrätten kan endast utövas om annan åtalsberättigad underlåter att åtala. Rättegångsbalken skiljer endast mellan *allmänt* och *enskilt* åtal. Allmänt åtal förs av åklagare eller annan tjänsteman, som i sin yrkesroll innehar en skyldighet att åtala, medan enskilt åtal förs av målsäganden eller annan åtalsberättigad privatperson.¹¹⁰ Allmän åklagares¹¹¹ grundläggande behörighet att åtala brott framgår av grundregeln i 20 kap. 2 § första stycket RB. Åklagare kan därmed åtala för alla brott som hör under allmänt åtal.¹¹² Vilka brott som hör under allmänt åtal utgörs enligt 20 kap. 3 § RB av alla brott som inte uttryckligen är undantagna därifrån, för vilka Ekelöf betecknar som *åklagarbrott*.¹¹³ Brott för vilka målsäganden har exklusiv (primär) åtalsrätt, *målsägandebrotten*, är begränsade i lagstiftningen.¹¹⁴ Desto vanligare är det att lagstiftaren har valt att i författning föreskriva villkor för att allmänt åtal ska få ske. Exempel på sådant villkor är brott för vilka det krävs angivelse av målsäganden för att åklagaren ska kunna åtala brottet, *angivelsebrott*.¹¹⁵ Vilka brott som utgör målsägande- eller angivelsebrott, framgår av åtalsregler, som i BrB brukar vara införda i slutet av respektive kapitel och inom specialstraffrätten efter det ifrågavarande straffbudet.¹¹⁶

Den allmänna principen vad gäller åklagarens åtalsplikt anges i 20 kap. 6 § RB, som reglerar principen om *obligatoriskt åtal* (tidigare nämnd absolut åtalsplikt). Principen innebär att åklagaren inte innehar någon fri befogenhet att bestämma om åtal ska väckas eller inte, till skillnad mot vad som gäller för målsäganden.¹¹⁷ Enligt motiven inträder skyldigheten för åklagaren att åtala ”då åklagaren på objektiva grunder kan motse den misstänktes sakfällande”¹¹⁸, således när det finns tillräckliga skäl mot den misstänkte. Enligt motiven räcker det inte med att det föreligger sannolika skäl för åtal, skälen mot den misstänkte måste vara starkare än så.¹¹⁹

Vad som utgör *tillräckliga skäl* för åtal och därmed en skyldighet för åklagaren att åtala anges i 23 kap. 2 § RB. För att beslut om åtal därmed ska kunna fattas krävs dels att den åtalade gärningen är straffbar, dels att bevisningen för gärningen är så stark för att åklagaren på objektiva grunder ska kunna förvänta sig en fällande dom.¹²⁰ Vid bedömningen huruvida den aktuella gärningen innefattar ett brott ska åklagaren, i enlighet med

---

¹¹⁰ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 56 f.

¹¹¹ Med allmän åklagare menas enligt 7 kap. 1 § RB riksåklagaren och vice riksåklagare, överåklagare och vice överåklagare, samt chefsåklagare, vice chefsåklagare och kammaråklagare. I 7 kap. anges också grunderna för hur åklagaruppgifterna fördelas mellan åklagare av högre och lägre grad.

¹¹² Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 2 § RB.

¹¹³ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 57.

¹¹⁴ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 3 § första stycket RB.

¹¹⁵ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 3 § andra stycket RB.

¹¹⁶ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 57.

¹¹⁷ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 6 § RB; Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 154.

¹¹⁸ NJA II 1943, s. 258; Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 6 § RB.

¹¹⁹ NJA II 1943, s. 258 f.; Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 6 § RB.

¹²⁰ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 6 § RB.

objektivitetsprincipens krav, också beakta även sådana omständigheter som kan utesluta eller upphäva straffbarhet.¹²¹

Trots att åtalsplikens utformning har varit föremål för debatt har det bedömts att principen om obligatoriskt åtal bör behållas, främst mot bakgrund av att den har försetts med alltmer betydande undantag. Principen bär också upp viktiga grundsatser som kraven på likhet inför lagen, förutsebarhet i straffrättskipningen och legalitet. Principen om obligatoriskt åtal har också uppfattats som ett stöd i åklagarnas verksamhet, då den kan sägas medverka till åklagarnas oberoende och underlätta upprätthållandet av skyldigheten att inte ta obehöriga hänsyn i sitt beslutsfattande.¹²²

Till skillnad mot det obligatoriska allmänna åtalet kan åklagaren inom ramen för det *fakultativa åtalet* i större utsträckning utgå ifrån sin skönmässiga bedömning.¹²³ Prövningen ska dock utföras med beaktande av juridiskt relevanta omständigheter. Vid det fakultativa åtalet har åklagaren sålunda oftast inte några klart redovisade förutsättningar i lagen att vägledas efter. Istället har det överlämnats åt praxis och doktrin att utforma regler om detta. Enligt Ekelöf kan det på sin höjd finnas en ”vag standard” i lagen som antyder vilka värderingar åklagaren har att lägga till grund för bedömandet av åtalsfrågan i ett sådant fall. Resultatet av åtalsfrågan torde emellertid utgöras av en avvägning mellan olika skäl som talar för respektive emot att åtal väcks. Sammanfattningsvis kan konstateras att åklagaren inte förfogar fullt ut över åtalsfrågan.¹²⁴

4.3 Strafföreläggande, åtalsunderlåtelse och särskild åtalsprövning

Ett av undantagen till principen om absolut åtalsplikt utgör åklagarens möjlighet att för brott som hör under allmänt åtal utfärda *strafföreläggande* enligt bestämmelserna i 48 kap. RB. Strafföreläggande innebär ett bötesstraff som får utfärdas beträffande sådana brott för vilka det ingår böter i straffskalan.¹²⁵ Möjligheten för åklagare att utfärda strafföreläggande tillkom mot bakgrund av strävandet efter att åstadkomma ett effektivt användande av resurserna för brottsbekämpning. Förfarandet med strafföreläggande innebär således att det stora flertalet mindre brott idag beivras endast genom åklagarens inblandning, medan domstolens medverkan lämnas utanför. Ur den misstänktes perspektiv innebär systemet med strafföreläggande också stora fördelar. Avgörandet kommer snabbt och den misstänkte kan ta ställning till det förelagda straffet och själv bedöma om det står i rimlig proportion till den aktuella gärningen. Han eller hon får

---

¹²¹ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 6 § RB; SOU 1976:47, s. 73.

¹²² Prop. 1994/95:23, s. 86 ff.

¹²³ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 57.

¹²⁴ Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 154 f.; Heuman, SvJT 1982, s. 357 f.

¹²⁵ 48 kap. 1 § första stycket, 4 § RB; Fitger m.fl., kommentaren till 48 kap. 1, 4 §§ RB.

därmed direkt kännedom om den samlade reaktionen på brottet.¹²⁶ Systemet med strafföreläggande kan visserligen anses negativt ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom målet inte kommer under domstolsprövning och prövas dessutom av samma myndighet som svarat för utredningen av brottet. Av betydelse i sammanhanget är dock att såväl polis som åklagare åläggs att iaktta objektivitet i sitt verksamhetsutövande.¹²⁷

Åklagarens befogenhet att besluta om *åtalsunderlåtelse* regleras i 20 kap. 7 § RB och utgör ett viktigt undantag från den i 6 § uttryckta principen om obligatoriskt åtal. Regleringen i 7 § utgår ifrån omständigheten att den misstänkte har gjort sig skyldig till brottet. Bevisningen i det enskilda fallet ska därmed vara i sådan grad att åklagaren i och för sig skulle kunna emotse en fällande dom. Den allmänna utgångspunkten synes enligt motiven vara att den misstänkte har erkänt brottet.¹²⁸ Viktigt att poängtera i aktuellt hänseende är att ett beslut om åtalsunderlåtelse inte berövar målsägandens åtalsrätt, enligt 20 kap. 8 § första stycket RB. Det är en av situationerna som målsäganden kan göra sin subsidiära åtalsrätt gällande.¹²⁹ En grundförutsättning vid samtliga fall är att beslut om åtalsunderlåtelse inte åsidosätter något väsentligt eller enskilt intresse.¹³⁰

I lag föreskrivs i vissa fall särskilda förutsättningar för att åtal ska få väckas. Det kallas för att åklagaren gör en *särskild åtalsprövning*. En formulering som är vanligt förekommande i bestämmelser som föreskriver särskild åtalsprövning är att ”åtal är påkallat ur allmän synpunkt”.¹³¹ I stort sett kan reglerna om särskild åtalsprövning konstateras innebära en presumtion mot åtal för vissa angivna brottstyper, utom för de mest straffvärda fallen. Detta bör ses i motsats till reglerna om åtalsunderlåtelse som istället är konstruerade som undantag från principen om obligatoriskt åtal. Regeln om särskild åtalsprövning ska ske i tiden innan en bedömning av förutsättningarna för en eventuell åtalsunderlåtelse.¹³²

4.4 Åklagarens förhållande till övriga medverkande i rättsprocessen

4.4.1 Målsäganden

Att åklagaren i sitt verksamhetsutövande ska iaktta objektivitet, samtidigt som denne biträder målsäganden kan innebära en risk för att intressekonflikter uppkommer i samband med brottmålsprocessen. Av betydelse är således frågan i vilken utsträckning åklagarens partsställning i

¹²⁶ Prop. 1994/95:23, s. 97; prop. 1996/97:8, s. 12.

¹²⁷ Prop. 1994/95:23, s. 97 f.

¹²⁸ Gärde m.fl. (1949), s. 244; Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 7 § RB.

¹²⁹ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 7 § RB; se vidare avsnitt 5.2.

¹³⁰ 20 kap. 7 § RB.

¹³¹ Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 166; se exempelvis BrB 3 kap. 11 §, 4 kap. 11 §.

¹³² RÅR 2008:2, s. 6.

det kontradiktoriska förfarandet bör påverkas eller modifieras på grund av hans eller hennes ställning som opartisk företrädare för det allmännas intresse?¹³³

Det är ett känt förhållande att målsäganden ofta driver sin ståndpunkt mer intensivt än den misstänkte och denne har också oftast svårare att acceptera ett för honom eller henne ogynnsamt beslut av åklagaren. Detta, menar Maths Heuman, grundar sig i att målsäganden utgår från att åklagaren under alla omständigheter har att stödja honom eller henne. Målsäganden är således ofta av den uppfattningen att åklagaren inte har en självständig prövningsrätt beträffande åtalsfrågan, utan är underställd att åtala varje angivet brott av målsäganden.¹³⁴ Det är därför viktigt att åklagaren, så länge en förundersökning pågår och åtalsfrågan inte är avgjord, iakttar strikt objektivitet.¹³⁵ Objektivitetskravet gör sig vidare minst lika starkt gällande efter att åtal har väckts och det är därmed av vikt att åklagaren inte ger en bild av att agera som ombud för målsäganden.¹³⁶ Det är vidare av vikt att åklagaren inte driver målsägandens yrkande oberoende av sina egna ställningstaganden. Yrkanden från målsäganden, som av åklagaren uppfattas som grundlösa eller förefaller högst tvivelaktiga, ska med andra ord beaktas av åklagaren.¹³⁷ Genom att åklagaren upprätthåller en viss yrkesmässig distans i förhållande till målsäganden minimeras risken för att målsäganden missförstår åklagarrollen och tror att åklagaren på olika sätt kan påverkas att agera kraftfullare för målsägandens sak.¹³⁸

Enligt Heuman måste åklagarna i allt större utsträckning räkna med att deras objektivitet kan komma att möta viss skepticism. Det torde främst grunda sig i att den utredning som ligger till grund för åklagarens beslut, som inte sker inför allmänhetens ögon, svårligen kan vinna samma förtroende som ett offentligt förfarande i domstol.¹³⁹ I 14 § förundersökningskungörelsen (1947:948), FuK, föreskrivs en underrättelseskyldighet för åklagaren då denne nedlägger förundersökningen eller beslutar att åtal inte ska väckas. Målsäganden, som angivit brottet, ska därmed underrättas om beslutet och skälen därtill.¹⁴⁰

I en rapport¹⁴¹, på uppdrag av regeringen, diskuteras åklagarens förhållning gentemot målsäganden, brottsoffret. Det konstaterades att åklagaren, utan risk för att dennes objektivitet äventyras, har rätt att lämna information av allmän karaktär till målsäganden, till exempel hur en rättegång går till. Åklagaren är däremot inte berättigad att diskutera med målsäganden vad denne bör säga under förhör i domstolen. Att åklagaren iakttar sin objektivitetsplikt har en demokratisk tyngd i en rättsstat, men den får inte

---

¹³³ Heuman (1952), s. 121.

¹³⁴ Heuman (1952), s. 130.

¹³⁵ Lindberg, SvJT 1997, s. 203.

¹³⁶ Ibid.; Ds 1986:10, s. 37 ff.

¹³⁷ Lindberg, SvJT 1997, s. 203 f.; jfr. 22 kap. 2 § första stycket RB.

¹³⁸ Lindgren, SvJT 1997, s. 204 f.

¹³⁹ Heuman (1952), s. 130.

¹⁴⁰ Heuman (1952), s. 130 f.

¹⁴¹ RÅ rapport (2003).

hindra åklagaren i dennes verksamhetsutövande från att ge målsäganden den hjälp och det stöd som han eller hon har rätt att kräva grundat på dennes rättigheter inom ramen för brottmålsprocessen.¹⁴²

4.4.2 Den misstänkte/tilltalade

Även när det gäller förhållandet gentemot den misstänkte/tilltalade måste åklagaren bevaka objektivitetskravet, men kravet skiljer sig delvis från vad som gäller gentemot målsäganden.¹⁴³ Som tidigare påpekats är det väsentligt att åklagaren under utredningsarbetet också fäster uppmärksamhet kring möjligheten att den misstänkte kan vara oskyldig och sålunda undersöka allt material som pekar i denna riktning. I detta avseende bör åklagaren inta en generös inställning till framställningar av den misstänkte och till dennes framlagda utredning. Utifrån en rättssäkerhetssynpunkt torde det vidare vara rimligt att, om åklagaren finner det vara lämpligt, förmå den misstänkte att anlita en försvarare när omständigheterna talar för det, exempelvis för unga lagöverträdare.¹⁴⁴

Ett väckande av åtal kan innebära betydande psykiska och fysiska påfrestningar för den misstänkte. En eventuell rättegång kan i många hänseenden dessutom direkt eller indirekt innebära ett betydande ekonomiskt men för den tilltalade. Det är därför av särskild betydelse att åklagarens beslut om åtal eller åtalsunderlåtelse är objektivt grundade. Ett beslut om att inte väcka åtal kan därför ge klarheter då detta förses med en tillräckligt uttömmande motivering.¹⁴⁵ Enligt Heuman bör åklagaren vid bedömningen i åtalsfrågan inte ta hänsyn till sin subjektiva bedömning till den misstänktes skuld. Således ska endast objektiva omständigheter ligga till grund för beslutet i åtalsfrågan.¹⁴⁶

4.4.3 Domstolen

I förhållande till domstolen ska åklagaren inta en självständig roll. I denna roll ligger bland annat att åklagaren inte kan begära att domstolen ska låta honom eller henne åtnjuta någon särställning i förhållande till den andra parten. Åklagaren kan endast kräva att denne blir behandlad precis på samma sätt som den andra parten, varken mer eller mindre.¹⁴⁷ I åklagarens neutrala förhållningssätt är det således viktigt att åklagarrollen präglas av objektivitet och integritet.¹⁴⁸ Brister i detta hänseende kan innebära att den tilltalade fattar misstanke om att åklagaren agerar i samverkan med domstolen för att få honom eller henne fälld. Åklagaren måste därför i sitt

---

¹⁴² RÅ rapport (2003), s. 7.

¹⁴³ Lindberg, SvJT 1997, s. 205.

¹⁴⁴ Heuman (1952), s. 122 f.

¹⁴⁵ Ibid., s. 124.

¹⁴⁶ Ibid., s. 125.

¹⁴⁷ Ibid., s. 128 f.

¹⁴⁸ Lindberg, SvJT 1997, s. 206.

agerande beakta att också domstolens förhållningssätt och objektivitet hos rättens ledamöter upprätthålls, samt iaktta respekt för domarens roll. Att åklagaren intar ett sådant förhållningssätt är också av betydelse för att allmänhetens förtroende för rättsväsendet inte ska rubbas.¹⁴⁹ En åklagare ska slutligen finna sig i de beslut som fattas av rätten och behandla rättens ledamöter med respekt. Åklagaren har ur flera aspekter att agera med föregångsmannaskap och inte uppvisa benägenhet till irritation eller missnöje eller på annat sätt uppträda demonstrativt gentemot rätten.¹⁵⁰

4.5 Överåklagarnas prövningsverksamhet

I brottmål kan i princip alla frågor komma att *överprövas* av högre åklagare.¹⁵¹ Målsägandens möjlighet till begäran av sådan överprövning finns inte direkt uttryckt i lag, men enligt Ekelöf kan rätten att begära överprövning av åklagarbeslut härledas ur bestämmelserna i 7 kap. 2 och 5 §§ RB. I övrigt har överprövningsförfarandet utvecklats i praxis som i huvudsak bygger på de uttalanden som gjordes i samband med budgetpropositionen 1984/85.¹⁵² En viktig förutsättning för att överprövningsinstitutet ska kunna aktualiseras är att den som framställer en begäran om överprövning har ett *legitimt intresse* av att få saken prövad, såsom brottsmisstänkta, tilltalade och målsägande, samt de tillsynsmyndigheter på det område som frågan gäller. En högre åklagare torde även i annat fall kunna ta upp en lägre åklagares beslut till överprövning vid fall då ett åklagarbeslut inte vilar på laglig grund.¹⁵³ Ett överprövningsärende kan därmed inledas antingen *ex officio* eller efter begäran av någon med ett legitimt intresse i saken.¹⁵⁴

En överprövning av nämnda slag sker normalt vid något av Åklagarmyndighetens utvecklingscentra där en överåklagare granskar ärendet.¹⁵⁵ En *omprövning* utgörs istället av att en åklagare ändrar sitt tidigare beslut. Om det finns skäl för omprövning ska ärendet inte lämnas för överprövning.¹⁵⁶ Som sammanfattande benämning för såväl ärenden som överprövas som omprövas använder RÅ begreppet *prövningsärenden* i sina riktlinjer som ger vägledning för handläggningen av sådana ärenden i åklagarverksamheten.¹⁵⁷

---

¹⁴⁹ Lindberg, SvJT 1997, s. 206 f.; SOU 1982:26, s. 131.

¹⁵⁰ Lindberg, SvJT 1997, s. 207; JO 1988/89, s. 21.

¹⁵¹ RÅR 2013:1, s. 16.

¹⁵² Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 151 f., not. 289; prop. 2000/01:92, s. 16; prop. 1984/85:100, bil.4, s. 69 ff.

¹⁵³ Prop. 2000/01:92, s. 16; prop. 1984/85:100, bil.4, s. 69 ff.

¹⁵⁴ RÅR 2013:1, s. 8.

¹⁵⁵ Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 152.

¹⁵⁶ RÅR 2013:1, s. 1.

¹⁵⁷ *Ibid.*, s. 1, 5.

4.5.1 Omprövning

Om ett åklagarbeslut ska omprövas anses det enligt praxis kunna omprövas av den åklagare som har fattat det aktuella beslutet eller av annan åklagare på samma rättsliga nivå.¹⁵⁸ En omprövning av ett åklagarbeslut förutsätter normalt att det har framkommit nya omständigheter. En målsägande som sålunda begär en omprövning av ett åklagarbeslut måste därför hänvisa till material eller uppgifter som inte tidigare varit kända under utredningen. Exempel på nya omständigheter kan vara att ett nytt vittne namnges eller att en person som tidigare yttrat sig i utredningen ändrar sina uppgifter. Vidare kan omständigheten att viss tid har förflutit och bevisningens styrka därmed hunnit vinna framgång, kunna utgöra grund för omprövning. I undantagsfall kan omprövning ske trots att det inte föreligger nya omständigheter. Ett beslut om omprövning kan därför ske om beslutet inte vilar på laglig grund, exempelvis om ett åtal väckts för ett preskriberat brott eller att ett beslut är behäftat med ett så allvarligt fel att omprövning bör komma ifråga. Omprövningsinstitutet kan dock vålla problem för rättssäkerheten i rättslivet, varför en omprövning i ovan nämnda fall bör tillämpas med viss restriktivitet.¹⁵⁹

4.5.2 Överprövning

En överprövning kan, som ovan nämnt, komma att aktualiseras i nästintill alla beslut i brottmålsfrågor. Vanliga prövningsärenden utgörs av beslut om att inte inleda förundersökning, nedläggande av förundersökning, beslut om att inte väcka åtal, eller beslut om åtalsunderlåtelse.¹⁶⁰

Överprövningsförfarandet betraktas utgöra en betydelsefull grund för det praktiska rättslivet. Förfarandet skapar möjligheter att såväl kunna rätta till felaktiga beslut, som att åstadkomma en enhetlig rättstillämpning, samt säkerställa allmänhetens förtroende för åklagarverksamheten. Detta utgör viktiga rättssäkerhetsfaktorer i ett rättssamhälle.¹⁶¹ Överprövningsförfarandet anses dessutom vara en viktig del av åklagarväsendets interna kontroll av kvalitet i verksamheten, framför allt mot bakgrund av att de allmänna åklagarna intar en självständig ställning inom rättsväsendet och har getts långtgående befogenheter när det gäller att fatta beslut som påverkar samhällets individer. Ytterligare en aspekt som är av betydelse för överprövningsförfarandets existens är att allmänhetens insyn och därmed kontroll över åklagarverksamheten ofta är inskränkt, främst på grund av att den till stora delar är sekretessbelagd.¹⁶²

Överprövningsförfarandet ska tillämpas så att åklagarväsendets resurser används på bästa sätt. Som utgångspunkt gäller att ett åklagarbeslut kan

---

¹⁵⁸ RåR 2013:1, s. 8.

¹⁵⁹ Ibid., s. 9.

¹⁶⁰ Ibid., s. 16.

¹⁶¹ Ibid., s. 6.

¹⁶² Fitger m.fl., kommentaren 7 kap. 5 § RB; prop. 2000/01:92, s. 15 f.

granskas om det finns motiverade skäl därtill. Det är viktigt att åklagarnas självständighet inte äventyras och således ska lämpligheten vid tillämpningen av en överprövning ske av åklagare vid en åklagarkammare.¹⁶³ Närmare föreskrifter och riktlinjer gällande institutet återfinns i ÅFS 2012:2 och RÅR 2013:1.

Som ovan nämnt finns inte någon författningsreglering av överprövningsförfarandet, viss vägledning kan dock hämtas utifrån bestämmelserna i 7 kap. 2 och 5 §§ RB. I 2 § slås det yttersta ansvaret fast och de högre åklagarnas tillsynsskyldighet. I bestämmelsen anges att riksåklagaren under regeringen är högste åklagare och i denna egenskap har ansvaret för och ledningen av åklagarväsendet i riket, och att statsåklagarna under riksdagen har ansvaret inom sina verksamhetsområden. I 5 § anges vidare att riksåklagaren och statsåklagare får överta uppgift som tillkommer lägre åklagare. Överprövningsrätten härleds främst ur bestämmelsen i 5 §, men ses i kombination med vad som föreskrivs i 2 §.¹⁶⁴

Den som begär överprövning ska ha ett *legitimt intresse* i saken, till exempel ett åklagarbeslut som målsäganden eller den misstänkte anser vara felaktigt. Överprövningsinstitutet tillämpas flitigt inom åklagarväsendet. Det har dock framförts att antalet skulle kunna minska om åklagare i utökad grad motiverade sina beslut.¹⁶⁵ Enligt 8 § ÅFS 2012:2 kan ett överprövningsförfarande inledas efter att någon har begärt det eller, när det finns skäl för det, på den högre åklagarens eget initiativ. En prövning bör normalt vara skriftlig och begäras vid den instans där beslutet ifråga har meddelats.¹⁶⁶ När begäran om överprövning kommer in till beslutsinstansen ska den åklagare som har meddelat beslutet som begärs överprövat bedöma om sökanden anför nya omständigheter. Om nya omständigheter anföras ska åklagaren genom *omprövning* ta ställning till om beslutet ska ändras eller inte. En begäran om *överprövning* förfaller om beslutet genom omprövning ändras så som sökanden begärt. Ärenden om överprövning ska lämnas till det utvecklingscentrum som har ansvar för den brottstyp som förundersökningen avser.¹⁶⁷ När ett beslut i sin tur har fattats av en högre åklagare vid ett utvecklingscentrum ska ärendet skyndsamt överlämnas till RÅ tillsammans med handlingarna i den högre åklagarens ärende.¹⁶⁸ Ett avgörande i ett prövningsärende sker genom att ett beslut fattas efter en föredragning gjorts. Ett sådant beslut ska motiveras i den utsträckning som omständigheterna kräver i det enskilda fallet.¹⁶⁹

---

¹⁶³ RÅR 2013:1, s. 6.

¹⁶⁴ Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*, s. 152, not 289.

¹⁶⁵ Fitger m.fl., kommentaren till 7 kap. 5 § RB.

¹⁶⁶ RÅR 2013:1, s. 10.

¹⁶⁷ *Ibid.*, s. 13.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 14.

¹⁶⁹ *Ibid.*, s. 21.

4.6 Sammanfattning

Åklagaren utgör en central person i brottmålsrättegången och ska i sitt verksamhetsutövande tillgodose såväl allmänhetens intresse av att beivra brottslighet som att biträda målsägandens intresse i saken. Vidare ska åklagaren så långt som möjligt inta en objektiv roll med en skyldighet att även verka för att bevis som talar till fördel för den misstänkte/tilltalade beaktas vid bedömningen. Som utgångspunkt i åtalsfrågan gäller principen om obligatoriskt åtal. Åklagaren är således enligt huvudregeln skyldig att åtala så snart tillräckliga skäl föreligger mot den misstänkte. Från huvudregeln om obligatoriskt åtal finns däremot ett antal i lagen reglerade undantag, till exempel åklagarens möjlighet att fatta beslut om åtalsunderlåtelse eller meddela beslut om strafföreläggande. I rollen som åklagare är objektivitetsplikten av stor betydelse i förhållandet gentemot både domstolen, målsäganden och den misstänkte/tilltalade. Beslut av åklagare kan komma att bli föremål för såväl omprövning som överprövning av högre åklagare. Institutet är en viktig hörnsten i rättssäkerhetsseende och dessutom ett viktigt inslag i kontrollen av åklagarnas arbete.

5 Målsägandens roll och rättigheter i rättsprocessen

Inom ramen för den svenska brottmålsprocessen innehar målsäganden tämligen omfattande rättigheter när det gäller att delta i rättegången. Målsäganden kan välja mellan olika alternativa sätt att delta i rättegången; *Inom ramen för enskild åtalsrätt välja att själv åtala brottet om åklagaren beslutar att inte väcka allmänt åtal. Biträda åklagarens åtal, vilket också innebär att han eller hon erhålls en självständig rätt att överklaga domen också i skuldfrågan. Målsäganden kan också, som tidigare nämnts, söka ändring i åklagarens beslut hos en överordnad åklagare.*¹⁷⁰ Följande avsnitt syftar till att belysa målsägandens ställning inom ramen för en brottmålsprocess, framför allt med betoning på dennes rätt att biträda åklagarens åtal.

5.1 Målsägandens rätt till information

När målsäganden själv har angett ett brott till åtal, ett enskilt anspråk med anledning av brott, eller begärt att bli underrättad, har denne rätt till att bli informerad om att förundersökning inte ska inledas, läggas ned eller att åtal inte kommer att väckas med anledning av brottet.¹⁷¹ Målsäganden ska underrättas om beslutet i åtalsfrågan så snart åtal har beslutats och målsäganden ska underrättas om tidpunkt för huvudförhandling, samt senare om dom i målet.¹⁷² Informationsskyldigheten är av betydande vikt för målsäganden för att denne ska kunna välja mellan de olika alternativ som erbjuds denne för att delta i rättegången.¹⁷³

5.2 Subsidiär åtalsrätt

Enligt 20 kap. 8 § första stycket RB har målsäganden en *subsidiär åtalsrätt* beträffande brott som hör under allmänt åtal, där åklagaren har en primär åtalsrätt. Åklagaren ansågs enligt motiven som bäst lämpad för att utföra åtal under denna kategori.¹⁷⁴ Det allmänna åtalet betraktades erbjuda större garantier för en tillfredsställande rättskipning än det enskilda åtalet såväl vad gäller utredningens fullständighet som materialets ändamålsenliga framförande. I motiven anfördes att ett brott hänförligt till allmänt åtal gav uttryck för samhällets särskilda intresse av att brottet skulle beivras. Däremot poängterades betydelsen av att inte helt utesluta målsägandens rätt

---

¹⁷⁰ Träskman (2011), s. 303 f.

¹⁷¹ 13 b §, 14 § andra stycket FuK.

¹⁷² 13 b, 13 d §§ FuK.

¹⁷³ Träskman (2011), s. 303 f.

¹⁷⁴ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § första stycket RB; NJA II 1943 s. 263.

att åtala i processen. Det ansågs därför motiverat att inskränka dennes rätt till att vara subsidiär i förhållande till åklagarens åtalsrätt.¹⁷⁵ Målsägandens rätt att åtala för brott som hör under allmänt åtal upprätthålls främst av två funktioner; *upprättelsefunktionen* och *kontrollfunktionen*. Rätten för den som har blivit utsatt för brott att skaffa sig upprättelse genom en process genom vilken den brottslige fälls till ansvar har sin rot i målsägandens urgamla rätt att utkräva vedergällning för en begången oförrätt. Målsägandens rätt motiveras vidare av en möjlighet att kontrollera att åklagarna fullgör sina skyldigheter ifråga om att beivra brott och inte utan tillräcklig grund avstår från att åtala.¹⁷⁶ Frågan huruvida målsägandens subsidiära åtalsrätt bör finnas kvar i det svenska processrättsliga systemet har dock varit omstridd. Möjligheten för enskilda att i andra hand väcka åtal har bibehållits delvis på grund av dess betydelse som kontrollinstrument.¹⁷⁷

För att målsäganden ska kunna utöva sin subsidiära åtalsrätt förutsätts dels att målsäganden ska ha *angett brottet*, dels att *åklagaren ska ha beslutat att inte väcka åtal* för det. Brister det ifråga om någon av dessa förutsättningar, föreligger rättegångshinder. Att målsäganden ska ha angett brottet innebär att denne själv, hos åklagare eller polismyndighet muntligen eller skriftligen, ska ha gett uttryck åt en önskan att brottet beivras. Att åklagaren ska ha beslutat att inte väcka åtal gäller oavsett grunden för åklagarens beslut och kan således bestå av bristande bevisning för en fällande dom eller åtalsunderlåtelse.¹⁷⁸

Den subsidiära åtalsrätten kan komma att spela en betydande roll som korrektiv mot en rättstillämpning där åklagarna tar alltför liten hänsyn till målsägandeintresset.¹⁷⁹ Av vikt att belysa är också att målsägandens subsidiära åtalsrätt också gör sig gällande vid situationer då åklagaren beslutar att lägga ned en förundersökning i enlighet med 23 kap. 4 a § första stycket RB. Ett beslut att lägga ned förundersökningen i de situationer som åskådliggörs i lagregelns andra punkt betraktas kunna jämföras med ett beslut att inte åtala.¹⁸⁰ Att åklagaren fattat ett beslut om att inte väcka åtal hindrar dock inte denne från att åter åtala brottet, om ändrade förhållanden påkallar det. I sådant fall torde åklagaren vara berättigad att inträda i målet och föra ansvarstalan.¹⁸¹

Det bör påpekas att målsägandens möjligheter att i praktiken göra anspråk på den subsidiära åtalsrätten i stor utsträckning torde vara beroende av dennes tillgång till allmän rättshjälp för att driva sin sak. Enligt 2 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde, LOM,¹⁸² får målsägandebiträde däremot

¹⁷⁵ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § första stycket RB; NJA II 1943, s. 263.

¹⁷⁶ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § första stycket RB; SOU 1976:47, s. 332.

¹⁷⁷ Prop. 1981/82:41, s. 13 f.; SOU 1976:47, s. 331 ff.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid.; prop. 1981/82:41, s. 24.

¹⁸¹ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § första stycket RB.

¹⁸² Se vidare i avsnitt 5.5.

inte förordnas sedan åklagaren har beslutat att allmänt åtal inte ska väckas.¹⁸³

5.3 Rätten att biträda åtalet

5.3.1 Allmänt

I de fall åklagaren väcker åtal för påstått brott har målsäganden enligt 20 kap. 8 § andra stycket RB rätt att *biträda åtalet*. Diesen beskriver målsägandens rätt att biträda åtalet på följande sätt: ”Om målsägandens subsidiära åtalsrätt utgör en kontroll av att åklagaren utövar sin åtalsplikt kan rätten att biträda åtalet ses som en motsvarande kontroll av att åklagaren utför sitt åtal på ett för målsäganden tillfredsställande sätt.”¹⁸⁴

Rätten att biträda åklagarens åtal innebär att målsäganden blir part i målet och förfogar därmed över samma befogenheter som åklagaren, till exempel vad gäller att lägga fram utredning och åberopa bevisning. När målsäganden biträder åklagarens åtal föreligger processgemenskap mellan åklagaren och målsäganden.¹⁸⁵ Viktigt är att målsäganden, genom att denne biträder åtalet, inte har rätt att yrka ansvar för någon annan gärning än den som är föremål just för åklagarens talan. Rättigheten omfattar däremot, i likhet med åklagaren, en rätt att justera åtalet enligt bestämmelserna i 45 kap. 5 § tredje stycket RB.¹⁸⁶ Vad som menas med uttrycket ”annan gärning” är svårt att entydigt definiera, men i kommentaren till 30 kap. 9 § RB talas i viss mån om *gärningsidentitet*. Det ska vara fråga om väsentligt samma händelseförlopp. Identitet i ett sådant händelseförlopp kan föreligga om det innefattar flera brott som riktar sig mot samma målsägande, om det föreligger brottslighet i flera hänseenden, eller om olika brottstyper är varandra särskilt närstående, exempelvis grov stöld och enkel stöld.¹⁸⁷

Rätten att biträda åtalet omfattar vidare en rätt för målsäganden att framställa ett annat ansvarsyrkande än åklagaren och härvidlag åberopa ett annat lagrum. I anslutning till detta kan målsäganden dessutom framställa ett annat påföljdsyrkande än åklagaren. I fall då målsäganden vill föra talan om ansvar för annan gärning än åklagaren måste denne agera i enlighet med vad som föreskrivs i 20 kap. 8 § första stycket RB.¹⁸⁸ Målsägandens rätt att biträda åklagarens åtal torde däremot endast bli aktuell först under huvudförhandlingen, eftersom denne normalt sett inte torde vara att betrakta som part under förundersökningsstadiet. Enligt Carina Bring utgör dock målsägandens dispositionsrätt under förundersökningen en grundläggande

---

¹⁸³ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § första stycket RB; prop. 1987/88:107, s. 24, 38.

¹⁸⁴ Diesen (1995), s. 79.

¹⁸⁵ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 196; Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § andra stycket RB.

¹⁸⁶ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § andra stycket RB.

¹⁸⁷ Fitger m.fl., kommentaren till 30 kap. 9 § RB; se även Gärde m.fl. (1949), s. 401 ff.

¹⁸⁸ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § andra stycket RB; Gärde m.fl., (1949), s. 246 f.

förutsättning för att denne sedan aktivt ska kunna biträda åtalet under huvudförhandlingen.¹⁸⁹

Det har konstaterats att det inte är helt riskfritt för målsäganden att biträda åtalet enligt 20 kap. 8 § andra stycket RB. Målsäganden kan under vissa förhållanden ådraga sig ansvar för rättegångskostnader i målet enligt bestämmelserna 31 kap. 11 § tredje stycket jämfört med 18 kap. 1 § RB. Enligt Karl Olivecrona bör ett biträdande av åtalet endast ske då målsäganden vill lägga fram annan utredning eller argumentera på annat sätt än åklagaren.¹⁹⁰ Enligt Bring är det ovanligt att målsäganden biträder åklagarens åtal, vilket framför allt torde ha sin bakgrund i att åklagaren har en obligatorisk åtalsplikt och att målsägandens befogenheter helt är begränsade till den ram som åklagaren har dragit upp för målet. Bring anser vidare att rätten att biträda åtalet har en principiell betydelse, men dess värde är av ringa omfattning. I de fall då målsäganden inte kan argumentera på annat sätt än åklagaren, synes ett biträdande av åtalet enligt hennes uppfattning endast spela en formell – och måhända psykologisk – funktion. Om målsäganden däremot vill föra fram annan bevisning eller argumentation än den åklagaren framlägger, instämmer Bring också i att rättigheten kan vara betydelsefull ur målsägandens perspektiv.¹⁹¹

Diesen är av uppfattningen att ett biträdande av åtalet bör förbehållas till att vara ett *komplement* till åklagarens utredning. Således torde målsäganden inte ha någon större framgång i att ta ifrån åklagaren initiativet i ansvarsfrågan. Enligt Diesen bör åtgärderna därför begränsas till att exempelvis omfatta kallande av ytterligare vittne, söka visa att vissa försvarande omständigheter gör att den brottsliga gärningen bör anses som grov, plädera i skuldfrågan eller rekommendera en strängare påföljd. Vid situationer som kräver sådant komplement bör ett målsägandebiträde därför biträda åtalet om målsäganden så önskar. Därmed skapas dessutom en utökad kontakt mellan målsäganden och åklagaren. Att målsäganden biträder åtalet och denne därmed åstadkommer ett samarbete med åklagaren är inte något som i praktiken synes innebära att åklagaren äventyrar sin objektivitetsplikt.¹⁹²

5.3.2 Egna yrkanden

När målsäganden biträder åtalet ska denne tillfrågas om han eller hon vill tillägga något till åklagarens gärningsbeskrivning. Eftersom målsäganden intar en ställning som part i målet förfogar han eller hon över samma befogenheter som åklagaren i åtalet. Målsäganden kan därför föra talan om *utvidgning* av åtalet (45 kap. 5 § första stycket 2 RB) och *justera* åtalet (45 kap. 5 § tredje stycket RB). En utvidgning av åtalet innebär att det nya som

---

¹⁸⁹ Bring (1995), s. 180.

¹⁹⁰ Olivecrona (1968), s. 79; Thornefors (2012), kommentar till RB 20 kap. 8 § andra stycket.

¹⁹¹ Bring (1995), s. 204 f.

¹⁹² Diesen (1995), s. 81, not. 122.

framställs är en helt fristående gärning eller innefattar väsentlig förändring av den ursprungliga gärningsbeskrivningen.¹⁹³ Åsikterna om målsägandens möjlighet att utvidga åklagarens åtal till att också avse ytterligare en gärning inom ramen för rätten att biträda åtalet, är däremot delade i doktrinen.¹⁹⁴

I motiven till lagstiftningen konstateras att en målsägande som biträder åklagarens allmänna åtal inte på grund av detta kan yrka ansvar för en annan gärning än den som är föremål för åklagarens talan, men att han för denna gärning kan framställa ett annat ansvarsyrkande än vad åklagaren har gjort.¹⁹⁵ Enligt Bring innebär detta att målsäganden inom ramen för rätten att biträda åtalet kan gå utöver åklagarens talan och åberopa ett annat lagrum för den åtalade gärningen. Likaså kan denne framställa ett annat påföljdsyrkande än vad åklagaren gör.¹⁹⁶ En *justering* av åtalet innebär däremot att åklagaren har rätt att åberopa nya omständigheter beträffande samma gärning som stöd för åtalet. Det är således en fråga om ändring av vissa moment i det tidigare beskrivna händelseförloppet. Inom ramen för rätten att biträda åtalet synes målsäganden, i samma utsträckning som åklagaren, inneha rätt att justera åtalet enligt 45 kap. 5 § tredje stycket RB.¹⁹⁷ Viktigt menar Bring dock vara att målsäganden rådgör med åklagaren innan denne vidtar några åtgärder i åtalsjusterande riktning. Hon hävdar att detta är det normala eftersom åklagaren är den som för den formella talan och som därmed under hela huvudförhandlingen framför vad målsäganden har att komma med. Viktigt att betona är att målsäganden vid dennes biträdande av åtalet hela tiden håller sig inom ramen för sin åtalsrätt så att till exempel en justering inte kommer att beröra områden där målsäganden inte förfogar över ifrågavarande rätt.¹⁹⁸ En målsäganden får vidare inom ramen för sin rätt att biträda åtalet slutligen *plädera i målet* och även framställa ett yrkande om *enskilt anspråk* med anledning av brottet. Målsäganden intar då ställning som part i brottmålet när denna handläggs i samband med brottmålsprocessen enligt reglerna om kumulation av mål i 22 kap RB.¹⁹⁹

Ett biträdande av åklagarens åtal och ett aktivt deltagande från målsägandens sida förutsätter i praktiken som tidigare nämnts, att målsäganden har tillgång till ett juridiskt biträde (målsägandebiträde). Det är även angeläget att åklagaren och målsägandebiträdet utövar ett gott samarbete för en framgångsrik samordning när det gäller att förbereda talan och för möjligheterna att komplettera uppgifter i utredningen. Ett sådant samarbete kan enligt Diesen vara av stort värde, inte bara för målsäganden

---

¹⁹³ Bring (1995), s. 202 f.

¹⁹⁴ Heuman menar att det är oklart i vilken utsträckning och under vilka förutsättningar som målsäganden inom ramen för rätten att biträda åtalet också har rätt att utvidga åklagarens åtal, Heuman, SvJT 1977, s. 251; Heuman (1973), s. 123, not. 6; Olivecrona tycks däremot mena att målsäganden inte har någon rätt att utvidga åtalet, Olivecrona (1968), s. 83.

¹⁹⁵ NJA II 1943, s. 264.

¹⁹⁶ Bring (1995), s. 203.

¹⁹⁷ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § andra stycket RB.

¹⁹⁸ Bring (1995), s. 204.

¹⁹⁹ Bring (1995), s. 204; SOU 1986:49, s. 61.

utan också för en hårt belastad åklagare där ett målsägandebiträde har större möjlighet att sätta sig in i ett enskilt fall.²⁰⁰

5.3.3 Målsägandens bevisföringsrätt

I vissa avseenden kan målsäganden ha ett befogat intresse och därmed också en rätt att framföra egen bevisning beträffande skuldfrågan. Det kan aktualiseras exempelvis då målsäganden på grund av brottets karaktär önskar ha gärningsmannen dömd för ett grövre brott än det åklagaren yrkar ansvar för. Att framföra egen bevisning kan för målsägandens del också ha betydelse för det enskilda anspråket. När åklagaren framför målsägandens skadeståndsanspråk, grundar åklagaren anspråket enbart på brottet och underlåter därmed att tillföra några civilrättsliga grunder för skadeståndstalan. Genom att målsäganden biträder åtalet kan han eller hon istället tillföra sådana omständigheter i målet. Det kan således finnas ett berättigat behov för målsäganden att lägga fram egen bevisning till stöd för åklagarens åtal vid situationer då åklagaren kan anses vara knapp med sin bevisning och där målsäganden känner ett slags misstroende mot åklagaren i dennes utredning av skuld-, påföljds- och/eller skadeståndsfrågan. Bring nämner att anledningen till att målsäganden ibland vill vara delaktig i skuldfrågan, även om denne endast för en talan om enskilt anspråk, är att bedömningen i skuldfrågan har en avgörande betydelse för bedömningen av skadeståndsfrågan.²⁰¹

5.3.4 Målsägandens frågerätt

Målsäganden har alltid rätt att, med rättens tillåtelse, ställa frågor till den tilltalade under huvudförhandlingen. Rättigheten är således inte beroende av huruvida målsäganden är part i målet eller inte. Enligt bestämmelserna i 37 kap. 1 § och 36 kap. 17 § RB har målsäganden också i viss utsträckning rätt att ställa frågor till vittnen och får även åberopa annan bevisning. I samband med en skadeståndstalan har målsäganden vidare en rätt att delta i vittnesförhör och kan åberopa annan bevisning som är relevant just för skadeståndsdelen. Målsäganden har emellertid inte i aktuellt hänseende någon rätt att aktivera sig i handläggningen av ansvarsfrågan. Gränsdragningen är dock inte helt tydlig eftersom bedömningen i ansvarsfrågan ofta inverkar på avgörandet i skadeståndsdelen. När målsäganden däremot biträder åtalet finns inga inskränkningar i frågerätten.²⁰²

---

²⁰⁰ Diesen (1995), s. 80 f.

²⁰¹ Bring (1995), s. 205.

²⁰² Ibid., s. 206.

5.3.5 Målsägandens överklaganderätt

En målsägande har dessutom rätt att överklaga en dom, även om åklagaren inte har gjort det. Rättigheten gäller också när målsäganden inte har biträtt åtalet i första instans utan gör det först senare. Efter ett sådant överklagande har målsäganden samma rätt som denne hade haft i första instans att justera åtalet eller företa andra processuella handlingar som omfattas av målsägandens rätt. Målsäganden har dock inte rätt att överta talan vid en situation då åklagaren ensam överklagat och därefter återkallat överklagandet.²⁰³

5.4 Målsägande- och angivelsebrott

Bestämmelsen i 20 kap. 8 § tredje stycket RB utgör ett undantag från principen i första stycket om målsägandens subsidiära åtalsrätt. Lagregeln innebär att för de så kallade *målsägandebrotten* tillerkänns målsäganden en primär åtalsrätt och driver därmed själv talan om ansvar för brottet.²⁰⁴ Målsäganden har primär åtalsrätt för falskt eller obefogat åtal, falsk angivelse eller annan osann tillvitelse angående brott. I svensk rätt är det ett fåtal brott som är konstruerade som målsägandebrott. Av brottsbalksbroten är det endast *förolämpning* (5 kap. 3 § BrB), *förtal* (5 kap. 1 § BrB) och *falskt åtal* (15 kap. 5 § BrB) som utgör målsägandebrott.²⁰⁵

De så kallade angivelsebrotten är brott för vilka det krävs angivelse från målsäganden för att allmänt åtal ska kunna väckas, enligt 20 kap. 3 § andra stycket RB. På senare tid har angivelsebrotten dock underkastats fakultativt allmänt åtal, vilket innebär att åklagaren kan åtala utan föregående angivelse från målsäganden om det är påkallat ur allmän synpunkt.²⁰⁶

Heuman nämner två skäl till varför vissa brott har kommit att konstrueras såsom målsägande- respektive angivelsebrott. Vid ringa brott som endast kränker intressen av utpräglat enskild natur saknas, utifrån samhällets perspektiv, anledning av åklagares inblandning. Detta gäller om inte den enskilde tillkännagivit sin vilja att reagera mot brottet. Om målsäganden i sådant fall inte önskar ett ingripande mot brottet ska allmänt åtal därmed inte kunna komma till stånd. Vad gäller angivelsebrotten har lagstiftaren tagit hänsyn till den kränktes intressen på så sätt att åtal inte ska kunna komma till stånd om målsäganden motsätter sig detta. Denna kategori av brott har ofta motiverats mot bakgrund av den kränktes intresse av att brottet inte ska komma till allmänhetens kännedom. Vid angivelsebrott är en restriktiv tolkning av målsägandebegreppet nödvändig, menar Heuman.²⁰⁷

---

²⁰³ Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 8 § andra stycket RB; Gärde m.fl. (1949), s. 247.

²⁰⁴ Fredriksson & Malm (2012), s. 103.

²⁰⁵ 20 kap. 8 § tredje stycket RB.

²⁰⁶ Fredriksson & Malm (2012), s. 103.

²⁰⁷ Heuman (1973), s. 78 f.

Ekelöf framhåller att meningarna om den enskilda åtalsrättens värde är delade. Enligt honom intar målsäganden en betydligt mer tillbakadragen ställning utomlands i jämförelse med vad straffprocessen tillerkänner målsäganden i Sverige. Bakgrunden synes vara riskerna för maktmissbruk och målsäganden betraktas med andra ord olämplig att föra en ansvarstalan för ett brott som denne själv blivit utsatt för.²⁰⁸

5.5 Målsägandebiträde

5.5.1 Allmänt

Ett viktigt led i brottsofferarbetet och brottsoffers behov av personligt stöd och juridisk hjälp utgjorde lagen om målsägandebiträde (LOM) som trädde ikraft år 1988. Lagen ger ett brottsoffer rätt till juridiskt biträde på statens bekostnad i samband med förundersökning och rättegång. Rätten till målsägandebiträde har kommit att utvidgas i samband med senare lagändringar.²⁰⁹ Förutom möjligheten för en målsägande att få sina intressen tillvaratagna genom ett målsägandebiträde har åklagaren en relativt långtgående skyldighet att föra målsägandens talan, enligt 22 kap. 2 § RB. Om förhållandena i det enskilda fallet motiverar förordnande av ett målsägandebiträde och inte heller åklagaren har möjlighet att bistå målsäganden, finns dessutom en möjlighet att under det ordinära förfarandet få tillgång till rättshjälp enligt 7 § första stycket rättshjälpslagen (1996:1619).²¹⁰ I flertalet fall är ett målsägandebiträde en advokat eller en biträdande jurist på en advokatbyrå. Enligt motiven konstaterades att den som kan komma ifråga för ett förordnande bör ha breda juridiska kunskaper och erfarenheter.²¹¹ Kvalifikationerna är desamma som för biträde enligt rättshjälpslagen.²¹²

Enligt 3 § LOM är ett målsägandebiträdes uppgift att tillvarata målsägandens intressen i målet och lämna stöd och hjälp, även av mer kurativ art. Begreppet ”målet” har en vidsträckt innebörd i aktuellt hänseende menar Ekelöf. Uppdragets omfattning innefattar inte enbart förfarandet inför domstol utan även förhållandet dessförinnan inför polis och åklagare.²¹³ Målsägandebiträdet kan utgöra en central relevans för målsägande som av olika anledningar har psykiska besvär eller fysiska skador på grund av det eller de brott denne blivit utsatt för, således en kurativ funktion.²¹⁴ I uppdragets omfattning inkluderas vidare att bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren. Biträdet ska vidare upplysa målsäganden

²⁰⁸ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 62 f.

²⁰⁹ Prop. 1987/88:107, s. 1, 16 ff.; Lindgren (2004), s. 105; se även lagändringar 1991 (SFS 1990:999); 1994 (SFS 1994:59); 2001 (SFS 2001:230); 2013 (SFS 2012:660).

²¹⁰ Prop. 2011/12:156, s. 20.

²¹¹ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 98; prop. 1987/88:107, s. 28.

²¹² 4 § första stycket 2 LOM; prop. 1987/88:107, s. 28.

²¹³ SOU 1986:49, s. 87, 98, 115; Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 98.

²¹⁴ Fredriksson & Malm (2012), s. 47 f.

om förundersökningens och rättegångens förfarande och aktuella regler, samt framföra målsägandens önskemål rörande olika handläggningsfrågor och bevaka att förhör sker på ett tillbörligt sätt.²¹⁵ Målsägandebiträdet har en oinskränkt rätt att närvara vid förhör med målsäganden under förundersökningen och biträdet får därmed rätt att ställa frågor.²¹⁶ Målsägandebiträdet har vidare som uppgift att under rättegångens förfarande lämna bistånd till målsäganden, oavsett om denne är part eller inte. I båda dessa fall har målsägandebiträdet ställning som rättegångsbiträde.²¹⁷

5.5.2 Information till målsäganden

I 13 a § FuK regleras informations- och underrättelseskyldigheten gentemot målsäganden. Bestämmelsen har tillkommit för att förbättra informationen till målsäganden och se till att han eller hon är informerad om sina rättigheter och de stödåtgärder som kan vara aktuella. Regleringen innebär bland annat att målsäganden om möjligt ska underrättas om att åklagaren kan föra skadeståndstalan i brottmålsrättegången och, i tillämpliga fall om möjligheterna att få målsägandebiträde. Det konstaterades att det är viktigt att den som drabbats av ett brott får information om vilka olika möjligheter det finns att få juridisk, ekonomisk och annan hjälp. Det är också viktigt att informationen ges vid det tillfälle det gör störst nytta.²¹⁸

5.5.3 Förordnande av målsägandebiträde

Ett målsägandebiträde kan förordnas först då en förundersökning har inletts eller återupptagits. Enligt 1 § första stycket 1 LOM ska målsägandebiträde förordnas vid samtliga former av sexualbrott om det inte är uppenbart att den drabbade saknar behov av sådant biträde.²¹⁹ Biträde ska också förordnas, enligt 1 § första stycket 2 LOM, vid vissa andra brott på vilka fängelse kan följa, till exempel misshandel, olaga hot och rånbrott. Förutsättning för förordnande vid det sistnämnda fallet är att den drabbades personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde.²²⁰ Enligt 1 § första stycket 3 LOM kan målsägandebiträde dessutom förordnas vid alla brottsbalksbrott, där fängelse kan följa, men i så fall ska målsäganden kunna antas ha ett särskilt starkt behov av biträde. Enligt Ekelöf tillämpas denna del av stadgandet restriktivt.²²¹ Förordnande av målsägandebiträde förutsätter således att brottet i det enskilda fallet ska ha varit av kvalificerat slag och inneburit en svår kränkning av offret. Bevisläget och det processuella läget

²¹⁵ SOU 1986:49, s. 98; Lindgren (2004), s. 105.

²¹⁶ 23 kap. 10 § tredje stycket, 11 § RB; SOU 1986:49, s. 98; Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 98.

²¹⁷ 4 § fjärde stycket LOM; Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 98.

²¹⁸ Prop. 1993/94:143, s. 19 f.; Ds 1993:29, s. 38.

²¹⁹ Prop. 1987/88:107, s. 37.

²²⁰ *Ibid.*, s. 37 f.; Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 97.

²²¹ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 97 f.

ska i övrigt vara sådant att man kan räkna med att offret kommer att utsättas för ingående eller pressande förhör. Brottsoffret fysiska eller psykiska tillstånd ska dessutom vara sådant att denne ska antas ha väsentlig nytta av ett juridiskt biträde.²²²

Enligt 7 § LOM sker ett förordnande av målsägandebiträde av rätten. Det ankommer på åklagaren (undersökningsledaren) att uppmärksamma behovet av målsägandebiträde och meddela rätten detta, enligt 23 kap. 5 § 2 RB, men målsäganden kan givetvis själv begära ett biträde och rätten kan dessutom ex officio ta upp frågan enligt 4 § första stycket LOM. Ett målsägandebiträde kan förordnas såväl under förundersökningen som i samband med huvudförhandlingen och det finns inget krav på att målsäganden ska ha ställning som part i målet.²²³ Ekelöf poängterar dock att i de situationer då målsäganden inte för egen talan, blir målsägandebiträdets möjligheter att agera tämligen begränsade. Om målsäganden däremot är part i målet, exempelvis då denne biträder åtalet, blir bitrådets behörighet rymmligare.²²⁴

När målsäganden för talan i ansvarsdelen får målsägandebiträdet bistå med hjälp och utföra sådan talan under förutsättning att målsäganden har biträtt åklagarens åtal och så länge åtalen handläggs tillsammans. I fall då målsäganden ensam överklagar tingsrättens dom i ansvarsdelen är målsägandebiträdet däremot inte behörigt att bistå med talans utförande i hovrätten.²²⁵

5.5.4 Målsägandebiträdets betydelse

Tio år efter lagens ikraftträdande lade Brottsofferutredningen fram sitt betänkande *Brottsoffer – Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40). En utvärdering av lagstiftningen om målsägandebiträde genomfördes också år 2007.²²⁶ I betänkandet från år 1998 redovisade Brottsofferutredningen slutsatserna från Domstolsverkets rapport om målsägandebiträde från år 1996. Utredningen konstaterade att målsägandebiträdesreformen haft en kvalitetshöjande effekt på rättsprocessen.²²⁷ Kvalitetshöjningen åskådliggjordes framför allt genom att målsägandens ställning förstärktes, skadeståndskraven höll bättre standard och färre skadeståndsanspråk avskildes. Dessutom framhölls att förhören upprätthöll en bättre kvalitet, vilket bidrog till bättre bevis eftersom målsäganden var tryggare när de biträdades av ett målsägandebiträde. För åklagarna innebar dessutom kvalitetshöjningen att de kunde vara mer objektiva vid sitt verksamhetsutövande.²²⁸

---

²²² Prop. 1987/88:107, s. 21; prop. 1993/94:26, s. 18 f.

²²³ Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 98.

²²⁴ *Ibid.*, s. 98 f.

²²⁵ *Ibid.*, s. 99; NJA II 1988 s. 222.

²²⁶ SOU 2007:6.

²²⁷ SOU 1998:40, s. 15.

²²⁸ SOU 2007:6, s. 121 f.

I den allmänna debatten har målsägandebiträdet bland annat lyfts fram som en person som bidrar till många positiva effekter i den svenska brottmålsprocessen, även psykologiska. Genom målsägandebiträdet har man således kunnat åstadkomma en tryggare målsägande, en renodling av rollerna i brottmålsprocessen och högre kvalitet på både förundersökningar och rättegångar.²²⁹ Det har emellertid påpekats att vid fall då målsäganden för egen talan (biträder åtalet eller för skadeståndstalan) bör eventuella frågor från målsägandebiträdet enbart syfta till att förtydliga gjorda uttalanden eller att komplettera något som är viktigt för målsäganden. Målsägandebiträdet får med andra ord inte komma att bli ytterligare en åklagare i domstolsförfarandet.²³⁰

5.6 Sammanfattning

Målsäganden intar en förhållandevis stark ställning i det svenska rättssystemet. När åklagaren har beslutat att inte väcka allmänt åtal har målsäganden en subsidiär åtalsrätt (enskild åtalsrätt). Den subsidiära åtalsrätten är således beroende av åklagarens beslut i åtalsfrågan och målsäganden har inom ramen för den enskilda åtalsrätten möjlighet att på egen hand föra talan i domstol. Målsäganden har vidare en rätt att biträda åklagarens åtal. Det innebär att målsäganden vid sidan om åklagaren intar partsställning i målet och äger samma rätt som åklagaren att justera åtalet, framföra egen bevisning, och ställa frågor till stöd för sin talan i målet. För ett begränsat antal brott har målsäganden en primär åtalsrätt. Det avser främst brott där lagstiftaren har ansett att brott som endast kränker intressen av särskild enskild natur ska åtalas av den kränkte själv. Målsäganden har under vissa förutsättningar rätt till ett målsägandebiträde, som hjälper och stödjer målsäganden under rättsprocessen.

---

²²⁹ Se exempelvis Advokaten (2011).

²³⁰ SOU 1986:49, s 99; NJA II 1988, s. 220 f.

6 Straffprocessutredningen – ett förslag till ändrad lagstiftning

Den 15 juli år 2010 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att genomföra en översyn av brottmålsprocessen, i syfte att överväga åtgärder för att skapa ett mer ändamålsenligt brottmålsförfarande.²³¹ Utredningen, som antog namnet Straffprocessutredningen överlämnade sitt slutbetänkande *Brottmålsprocessen* (SOU 2013:17) i slutet av mars år 2013. Utredningen föreslog bland annat att målsägandens rätt att biträda åtalet ska avskaffas. Enligt utredningens bedömning är det de brottsutredande myndigheterna och åklagarens ansvar att brott, som hör under allmänt åtal, utreds och att talan förs inför domstol.²³² Utredningen har vid utarbetande av förslaget beaktat de rättsakter som antagits, vilka berör brottsoffers rättigheter, till exempel direktivet om miniminormer för brottsoffer som antogs i EU i oktober år 2012 och andra rättsakter som antagits i det internationella samfundet till skydd för grundläggande mänskliga rättigheter – framför allt Europakonventionen.²³³ Följande avsnitt syftar till att belysa utredningens förslag och åtgärder främst i beaktande och med belysande av målsägandens rätt att biträda åtalet.

Enligt utredningens bedömning har bestämmelsen om målsägandens rätt att biträda åtalet främst en historisk förklaring. Det ansågs därför vara en fundamental angelägenhet att ta ställning till huruvida bestämmelsen idag fyller en funktion i dagens straffprocess och om målsägandens behov i aktuellt hänseende kan tillgodoses likvärdigt eller bättre genom andra lösningar.²³⁴

6.1 Funktioner med rätten att biträda åtalet

Befogenheten att biträda åtalet enligt 20 kap. 8 § andra stycket RB innefattar framför allt möjligheten till justering av åklagarens gärningsbeskrivning, framställande av eget ansvarsyrkande och rätten att åberopa egen bevisning, samt argumentera för en annan påföljd än åklagaren.²³⁵ Utredningen konstaterade att någon närmare motivering avseende rättigheten inte går att återfinna i motiven till lagstiftningen. Bestämmelsen har dock till viss del

---

²³¹ Dir. 2010:78.

²³² SOU 2013:17, s. 271.

²³³ Ibid., s. 266 f.

²³⁴ Ibid., s. 266.

²³⁵ Ibid., s. 267.

belysts i doktrinen. De främsta funktionerna synes ha utgjorts av möjligheten för målsäganden att *utöva kontroll* gentemot åklagarens verksamhet i åtalsfrågan. Vidare har rätten att biträda åtalet betraktats utgöra en viktig roll i möjligheten för målsäganden att utforma talan på ett annat sätt och föra annan bevisning än åklagaren. Rätten att biträda åtalet har dessutom framhållits som ett *symbolvärde* i den meningen att målsäganden kan vara part i ansvarsfrågan och att det därigenom säkerställs att han eller hon kan komma till tals i processen. I doktrinen har dessutom framförts argument om att målsäganden, genom att denne biträder åtalet, *underlättar* och *kompletterar* åklagaren i dennes arbete genom att aktivt medverka till utredningen i målet. Likaså har rätten att biträda åtalet bedömts vara viktig ur en annan aspekt. Vid bristande engagemang från åklagarens sida, kan målsäganden genom sitt missnöje biträda åtalet i saken.²³⁶ Utifrån målsägandens perspektiv har Heuman däremot uttalat att rätten att biträda åtalet endast har betydelse för möjligheten att vidta processhandlingar som är av betydelse för bedömningen av skadeståndsfrågan. Genom att målsäganden är part i målet när denne för skadeståndsanspråk behöver målsäganden inte biträda åtalet för att kunna påverka bedömningen i målet.²³⁷

Till skillnad mot vad som gäller för talan om enskilt anspråk finns det inga bestämmelser som anger att målsäganden under förundersökningen ska tillfrågas om han eller hon avser att biträda åtalet. Det finns inte heller någon bestämmelse som anger *när* och *hur* målsäganden ska ange om åtalet biträds. Enligt utredningen ansågs det oklart huruvida målsäganden i allmänhet har en klar uppfattning om innebörden av rätten att biträda åtalet och att möjligheten överhuvudtaget existerar. Möjligheten konstaterades främst aktualiseras i de fall då målsäganden företräds av ett målsägandebiträde. Utredningen konstaterade dessutom att det även bland jurister råder oklarheter kring vilken betydelse och funktion bestämmelsen spelar i det straffprocessuella systemet.²³⁸

6.2 En tydligare rollfördelning i rättsprocessen

Enligt utredningens bedömning bör ansvaret för att ett brott (kategoriserat under allmänt åtal) utreds och framförandet av talan vid domstol, tillhöra de brottsbekämpande myndigheternas och åklagarnas ansvarsområde. Att målsäganden ska inkluderas i detta arbete och därmed dela ansvaret med åklagaren bedömdes inte stämma överens med hur brottsbekämpningen tar sig uttryck idag. Bestämmelsen om rätten att biträda åtalet bedömdes istället utgöra en rest från en ordning då möjligheten för målsägandens deltagande i processen inte var lika självklar.²³⁹ Utredningen konstaterade att

---

²³⁶ SOU 2013:17, s. 267 f.; Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*, s. 62; Diesen, (1995), s. 79 ff.

²³⁷ SOU 2013:17, s. 268 f., se även Heuman, SvJT 1977, s. 250 ff.

²³⁸ SOU 2013:17, s. 269 f.

²³⁹ *Ibid.*, s. 271.

bestämmelsen om rätten att biträda åtalet inte utgör en garanti för att målsäganden upplever att denne intar en central roll med ett berättigat intresse i brottmålsprocessen. Mot bakgrund av den osäkerhet som råder kring bestämmelsens innebörd, bedömdes istället risken öka för att målsägandens roll i rättsprocessen fallerar. I förslaget gavs som exempel på risken för att rättens ordförande istället intar en reserverad inställning gentemot målsäganden som biträder åklagaren i talan om straffansvar, på grund av att denne inte vill ge sken av opartiskhet.²⁴⁰

I enlighet med uppdragets syfte – *att åstadkomma en tydligare rollfördelning i processen* – framhöll utredningen att när ett allmänt åtal har väckts bör det ur principiell synvinkel vara åklagaren som ensam ansvarar för att föra talan om straffansvar. Utredningen hade svårt att se att målsäganden i sådana fall har ett berättigat intresse att vid sidan av åklagaren aktivt driva linjen att den tilltalade ska dömas och straffas. I åstadkommandet av en så bra process som möjligt, menade utredningen att fokus istället bör läggas på målsägandens möjligheter att föra skadeståndstalan och att denne ska få det stöd som han eller hon behöver. När det istället gäller ett beslut om en nedlagd förundersökning eller ett beslut om att inte väcka åtal har målsäganden som tidigare nämnt en rätt att få beslutet *överprövat* av en högre åklagare. Detta utgör också en viktig kontrollfunktion för målsäganden som har utvecklats efter RB:s ikraftträdande.²⁴¹

En viktig utgångspunkt, menade utredningen vidare vara att brottmålsprocessen måste bli mer förutsebar för den tilltalade. Bestämmelsen om rätten att biträda åtalet minskar möjligheten för en mer förutsebar process eftersom målsäganden kan utforma och föra talan i ansvarsdelen på ett annat sätt än åklagaren genom att justera åtalet. I praktiken resulterar det i att den tilltalade och domstolen kan ha två olika gärningsbeskrivningar att förhålla sig till. Rätten att biträda åtalet bedömdes inte heller vara förenlig med det av utredningen framlagda förslaget om att åklagaren ska framställa ett påföljdsyrkande i alla mål där åklagaren för talan.²⁴² Det skulle hämma möjligheterna att åstadkomma en effektiv rättsprocess och minimera förutsättningarna att skapa tydliga rollfördelningar i systemet.²⁴³

6.3 Avskaffandet av rätten att biträda åtalet

I syfte att såväl tydliggöra målsägandens ställning som att åstadkomma tydligare rollfördelningar i brottmålsprocessen, föreslog utredningen att

---

²⁴⁰ SOU 2013:17, s. 273.

²⁴¹ Ibid., s. 274 f.

²⁴² Ibid., s 275; Förslaget behandlas inte närmare i denna studie, men kan studeras i SOU 2013:17 avsnitt 5.

²⁴³ Ibid., s. 275 f.

bestämmelsen som ger målsäganden rätt att biträda åklagarens åtal avskaffas. Målsägandens behov och intressen, bedömdes av utredningen kunna tillgodoses bättre genom andra bestämmelser. Bestämmelser som tillgodoser målsägandens rättigheter i processen konstaterades utgöras framför allt av rätten till överprövning av åklagares beslut, möjligheten att väcka enskilt åtal då åklagare beslutar att inte väcka allmänt åtal, rätten att överta ett åtal som läggs ned av åklagaren och rätten att överklaga till högre rätt om åklagaren väljer att inte göra det.²⁴⁴

Utredningen lade vidare fram ett antal förslag som ett led i att även fortsättningsvis behandla målsäganden som en viktig person i brottmålsprocessen. Det argumenterades därför för en förstärkt och utökad rätt för målsäganden att närvara vid huvudförhandling ifråga om åtal som rör en gärning som begåtts mot målsäganden ifråga.²⁴⁵ Vidare ansåg utredningen det angeläget att målsäganden som för talan om enskilt anspråk ska kunna vidta alla de åtgärder som behövs för att tillvarata sin rätt. Det framhölls att målsäganden inte ska behöva ansluta sig till åklagarens talan om straffansvar för att tillvarata sin rätt till skadestånd. Utredningen argumenterade därför för en tydligare frågerätt i lagstiftningen för målsäganden. En målsägande ska därför enligt förslaget få ställa de frågor som har betydelse för dennes rätt till skadestånd eller annan talan om enskilt anspråk i målen även om talan om ansvar förs av åklagaren.²⁴⁶

Utredningen ansåg vidare att målsäganden bör få en uttrycklig rätt att, efter begäran, ta del av sådant i förundersökningen som har betydelse för dennes talan om enskilt anspråk. Enligt utredningens bedömning, förbättras därigenom möjligheterna för målsäganden eller dennes ombud att skriva en välmotiverad begäran om överprövning eller fatta ett välgrundat beslut om att driva ett enskilt åtal, om åklagaren beslutar att inte väcka åtal. Detta möjliggörs genom att målsäganden kan få utökad insyn i utredningsmaterialet innan åtalsbeslutet. Dessutom underlättar det för målsäganden att framställa ett välgrundat enskilt anspråk.²⁴⁷

Genom att det brottsbekämpande arbetet förbehålls de statliga myndigheterna ökar förutsättningarna för att åstadkomma tydligare rollfördelningar i rättsprocessen. Utredningen menade att en tydligare rollfördelning bidrar till att såväl målsäganden som den tilltalade kan tillgodoses sina berättigade intressen och tillvarata sin rätt i brottmålsprocessen.²⁴⁸ Genom att åklagaren ensam intar rollen att föra talan om straffansvar minimeras också riskerna för att den tilltalade felaktigt uppfattar att det är fråga om en ”två-mot-en”-situation i de fall målsäganden biträder åtalet. En sådan missuppfattning skulle verka negativt såväl för den tilltalade som för målsäganden.²⁴⁹

---

²⁴⁴ SOU 2013:17, s. 274, 276 f.

²⁴⁵ Ibid., s. 276 f., 286 ff.; se även förslag till lagtext, s. 68 f., 98.

²⁴⁶ Ibid., s. 271 f., 292 ff.; se även förslag till lagtext, s. 80 ff.

²⁴⁷ Ibid., s. 281–286.

²⁴⁸ Ibid., s. 276.

²⁴⁹ Ibid., s. 277.

Straffprocessutredningens förslag har varit föremål för remissbehandling. Åsikterna skiljer sig åt vad gäller utredningens förslag att avskaffa målsägandens rätt att biträda åtalet, men en majoritet synes betrakta utredningens förslag som väl avvägt och att målsägandens roll i rättsprocessen kan tillvaratas genom andra, av utredningen, föreslagna bestämmelser.²⁵⁰ Åklagarmyndigheten och Brottsoffermyndigheten anser att rättigheten fyller en tämligen viktig funktion i dagens brottmålsprocess och att ett avskaffande kan riskera att målsäganden känner sig exkluderad ur processen.²⁵¹

Den 13 mars år 2014 lämnade regeringen över en proposition till riksdagen med anledning av Straffprocessutredningens förslag SOU 2013:17.²⁵² Propositionen behandlar emellertid endast en mycket begränsad del av utredningens förslag och inkluderar inte rätten att biträda åtalet. Förslaget om ett avskaffande av rätten att biträda åtalet bereds för närvarande vidare inom regeringskansliet.²⁵³

6.4 Sammanfattning

Straffprocessutredningen tillsattes med uppdrag att överväga åtgärder för att skapa ett mer ändamålsenligt brottmålsförfarande. I SOU 2013:17 föreslog utredningen att rätten för målsäganden att biträda åklagarens åtal avskaffas. Trots att rättigheten i doktrin har belysts som en viktig kontrollfunktion för målsäganden och ett, när målsäganden biträds av ett målsägandebiträde, viktigt komplement till åklagarens arbete, menade utredningen att bestämmelsen hämmar möjligheterna att åstadkomma tydliga rollfördelningar i rättsprocessen. Utredningen menade att genom att det brottsbekämpande arbetet förbehålls de statliga myndigheterna ökar förutsättningarna för att åstadkomma tydligare rollfördelningar i rättsprocessen. Dessutom konstaterades att bestämmelsen bidrar till att rättsäkerheten för den enskilde fallerar. Ett avskaffande av bestämmelsen skulle enligt utredningen inte innebära att betydelsen av målsägandens roll i rättsskipningen går förlorad. Målsägandens berättigade intressen kan tillgodoses på ett likvärdigt sätt genom andra bestämmelser.

---

²⁵⁰ Se exempelvis Åklagarmyndigheten SOU 2013:17; Brottsoffermyndigheten SOU 2013:17; JO SOU 2013:17; Domstolsverket SOU 2013:17.

²⁵¹ Åklagarmyndigheten SOU 2013:17; Brottsoffermyndigheten SOU 2013:17.

²⁵² Prop. 2013/14:170.

²⁵³ Ibid., s. 11, 89.

7 Rätten att biträda åtalet i praktiken

Följande avsnitt syftar dels till att exemplifiera fall där målsäganden biträder åtalet och hur ett sådant agerande påverkar den rättsliga processen, dels till att belysa den praktiska tillämpningen av rätten att biträda åklagarens åtal. Den praktiska belysningen tar sin utgångspunkt i intervjuer som har hållits med sju verksamma jurister i form av åklagare, domare, målsägandebiträde och försvarare. Avsnitten har inte ambitionen att utgöra en omfattande redogörelse kring rättspraxis eller verksamma praktikers ställningstaganden i den rättsliga diskussionen. Avsnitten utgörs istället av ett exemplifierande och ett försök till åskådliggörande av den rättsliga diskussionen i praktiken och att därvid belysa verksamma juristers perspektiv rörande det aktuella ämnet.

7.1 Rättspraxis

Lunds tingsrätt, B 2126-12 – ”Landskronamålet”

I det uppmärksammade ”Landskronamålet” dömdes en 17-årig pojke till fyra års sluten ungdomsvård för mordet på sin 19-åriga syster. Pojken, som var 16 år vid tillfället för gärningen åtalades för mord för att uppsåtligt ha berövat sin syster livet genom att sticka, hugga och skära henne i framförallt huvudet, hals, bål och rygg med två knivar och en sax, enligt åklagarens gärningsbeskrivning. Våldet mot systemen har orsakat henne mer än 100 skador. Flera av skadorna har, var för sig eller i vart fall i förening, varit dödliga, bland annat den avskurna luftstrupen, den avskurna njurartären, de avskurna stora blodkärlen i halsen och den punkterade vänstra lungsäcken. Systemen har avlidit till följd av sina skador. Åklagaren yrkade ansvar för mord i enlighet med gärningsbeskrivningen i stämningsansökan. Målsäganden biträdde åklagarens åtal och yrkade ansvar enligt följande tillägg till åklagarens gärningsbeskrivning:

*”Motivet till gärningen har varit att återupprätta heder. Gärningen har ingått i ett led i att förebygga att M.B.A drar skam över familjen/släkten, beröva M.B.A möjlighet att fritt utforma sitt liv och göra självständiga val. Gärningen har föregåtts av särskild planering. M.B har genom sitt agerande visat stor hänsynslöshet”.*²⁵⁴

Målsäganden, som företrädde av ett målsägandebiträde, valde således i anslutning till biträdandet av åklagarens åtal att *justera åtalet* och anföra ett ”hedersmotiv” i gärningsbeskrivningen.

---

²⁵⁴ Se målsägandens tillägg till åklagarens gärningsbeskrivning i Lunds tingsrätt B 2126-12.

Mot bakgrund av vad som framkommit i utredningen fann tingsrätten i anslutning till slutsatsen om att brodern skulle dömas för mord att gärningen haft påtaglig ”hedersrelaterad” karaktär. Mordet hade därmed genomförts i syfte att återupprätta familjens heder som en konsekvens av hur Maria valt att leva sitt liv. Tingsrätten bedömde att mordet på Maria ansågs vara bland de allvarligaste fallen av mord som kan förekomma och att straffvärdet motsvarade fängelse på livstid. Målsägandebiträdets justering till åklagarens gärningsbeskrivning kom således att påverka straffvärdet vid påföljdsbestämningen för den tilltalade. Tingsrätten dömde den tilltalade till åtta års fängelse.

Hovrätten konstaterade, liksom tingsrätten, att mordet haft ”hedersrelaterad” karaktär. Straffet ändrades dock till fyra års slutet ungdomsvård.²⁵⁵

Lunds tingsrätt, B 6024-11 – ”Tändvätskemålet”

Det aktuella fallet omnämns i inledningsavsnittet²⁵⁶ och ska således i det följande förklaras närmare. I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för grovt olaga hot och misshandel i enlighet med att den tilltalade hade hotat målsäganden genom att hålla tändvätska över henne, ta fram en tändare eller tändstickor och uttala ”vi ska brinna tillsammans” eller liknande, samt springa efter henne. Hotet betraktades enligt åklagarens bedömning som grovt eftersom den tilltalade visat särskild hänsynslöshet genom att denne hotat med eld och använde sig av tändvätska samt att det varit ägnat att hos målsäganden framkalla allvarlig fruktan för egen säkerhet till person. När den tilltalade kommit ikapp målsäganden har han uppsåtligt misshandlat henne genom att knuffa omkull henne och, då hon legat på marken, tilldelat henne sparkar mot kroppen vilka orsakat blåmärke och smärta.

Målsägandebiträdet biträdde, å sin huvudmans vägnar (målsäganden), åklagarens åtal, men framställde följande alternativa ansvarsyrkande:

”C.H. yrkar att den tilltalade ska dömas till ansvar för försök till mord eller i andra hand för försök till grov misshandel enligt följande gärningsbeskrivning. J.A har den 12 augusti 2011 vid Ångavägen 271 i Billeberga uppsåtligt försökt beröva målsäganden livet eller i vart fall försökt tillfoga målsäganden allvarlig kroppsskada, genom att hålla, alternativt spruta tändvätska över henne samt, under uttalandet ”vi ska brinna tillsammans”, ta fram och rikta en tändare eller tändstickor mot målsäganden. Fara har förelegat att handlingen skulle leda till brottets fullbordning (försökspunkten är nådd) eller sådan fara har endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten. Gärningen är livsfarlig. I vart fall hade målsäganden kunnat tillfogas en

²⁵⁵ Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 334-13.

²⁵⁶ Se kursiv text i studiens avsnitt 1.1.

*allvarlig kroppsskada. Den tilltalade har genom gärningen visat särskild hänsynslöshet eller råhet.*²⁵⁷

Målsäganden framförde således vid sidan av åklagarens åtal ett alternativt ansvarspåstående och yrkade istället ansvar för försök till mord eller i andra hand för försök till grov misshandel.

Vid rubriceringen av gärningarna konstaterade tingsrätten att det inte funnits stöd i utredningen för att J.A haft för avsikt att beröva C.H. livet eller tillfoga henne allvarlig kroppsskada, varför målsägandens åtal för försök till mord alternativt försök till grov misshandel ogillades. Den tilltalades agerande att hålla tändvätska över målsäganden och uttala att de ska brinna tillsammans var istället att betrakta som ett hot att döda eller allvarligt skada henne. Hotet har varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan för egen säkerhet till person hos målsäganden, varför brottet var att bedöma som olaga hot. Hotet betraktades vara av allvarlig art, men inte av den grad att brottet skulle bedömas som grovt. Den efterkommande misshandeln bedömde tingsrätten vara av ringa grad.

I hovrätten fastställdes tingsrättens domslut utan några ändringar.²⁵⁸

Helsingborgs tingsrätt, B 4779-13

Åklagaren yrkade ursprungligen i aktuellt fall ansvar för misshandel av normalgraden i enlighet med gärningsbeskrivningen där den tilltalade M.H på Drottninggatan i Helsingborg den 13 juli 2013 misshandlade målsäganden H.K genom att med ett järnrörliknande föremål som tillhygge tilldela målsäganden två slag över vänster armbåge, vilket åsamkat målsäganden smärta och svullnad. Målsäganden H.K biträdde åklagarens åtal, men justerade åtalet och yrkade istället ansvar för grov misshandel enligt följande gärningsbeskrivning:

*”M.H har på Drottninggatan i Helsingborg den 13 juli 2013 misshandlat H.K genom att med järnrörliknande föremål som tillhygge tilldela H.K minst tre slag varav ett slag mot huvudet och två slag mot armbåge och överkropp, varvid smärta, svullnad och blodvite uppstått. Gärningen är att bedöma som grovt brott dels då utövat våld kunnat innebära livsfara, dels då M.H visat särskild hänsynslöshet och råhet genom att med ett järnrörliknande föremål gå till angrepp mot en psykiskt funktionshindrad person.”*²⁵⁹

Åklagaren justerade åtalet i samband med huvudförhandlingen och anslöt sig till målsägandens gärningsbeskrivning samt gjorde gällande att gärningen skulle rubriceras som grov misshandel. Enligt tingsrättens bedömning utgjorde omständigheterna att M.H vid misshandeln hade använt

²⁵⁷ Se målsägandens tillägg till åklagarens gärningsbeskrivning i Lunds tingsrätt B 6024-11.

²⁵⁸ Hovrätten över Skåne och Blekinge, B1005-12.

²⁵⁹ Se målsägandens justering av gärningsbeskrivningen i Helsingborgs tingsrätt, B4779-13.

sig av ett tillhygge och riktat våld mot målsägandens huvud att gärningen ansågs vara av farlig art. Tingsrätten bedömde däremot inte att det varit fråga om livsfarligt våld. Det ansågs inte heller visat att den tilltalade varit medveten om att målsäganden varit psykiskt funktionsförhindrad. Tingsrätten bedömde sålunda inte misshandeln som grov.

Målet har överklagats till hovrätten, men är ännu inte avgjort.²⁶⁰

7.2 Praktikers perspektiv på rätten att biträda åtalet

Som ett komplement till den rättsdogmatiska arbetsmetoden har vid studiens utarbetande också genomförts intervjuer med praktiserande, verksamma jurister. Ett syfte med intervjuerna har varit att skönja ett mönster gällande målsägandens biträdande av åtalet och hur ett sådant agerande reellt åskådliggörs i praktiken, samt vilka eventuella problem som kan uppkomma i samband med förfarandet. Sammantaget har två åklagare, två advokater, två domare och en före detta överåklagare, den sistnämnde numera samhällsdebattör och förbundsordförande för Brottsofferjouren, intervjuats. Kammaråklagarna Magnus Larsson²⁶¹ och Per-Axel Rosén²⁶² båda verksamma vid Helsingborgs åklagarkammare har flerårig arbetslivserfarenhet vid Åklagarmyndigheten. Advokat Therese Ståhlacke²⁶³ arbetar på en advokatbyrå i Helsingborg och har bland annat uppdrag som målsägandebiträde. Rådmännen Lars Lindblad²⁶⁴ och Gunilla Fridh²⁶⁵ är båda verksamma vid Lunds tingsrätt. Advokat Sara Boklund²⁶⁶

---

²⁶⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 254-14.

²⁶¹ Magnus Larsson arbetade som åklagaraspirant vid åklagarkammaren i Karlstad och arbetade därefter vid Halmstads åklagarkammare. Han blev kammaråklagare under sommaren år 2004 och arbetar sedan den 1 maj år 2006 vid Helsingborgs åklagarkammare.

²⁶² Per-Axel Rosén arbetade som biträdande jurist vid åklagarkammarna i Uppsala och Gävle under år 2008 och 2009. Sedan den 1 november 2009 arbetar han vid åklagarkammaren i Helsingborg och blev kammaråklagare i augusti år 2012.

²⁶³ Therese Ståhlacke har varit anställd på advokatbyrå sedan år 1998 och har sedan dess bland annat haft uppdrag som målsägandebiträde. Hon är advokat sedan år 2002 och startade år 2004 advokatbyrån Advokaterna Nordquist & Ståhlacke tillsammans med Katarina Nordquist, där hon arbetar än idag.

²⁶⁴ Lars Lindblad blev tingsfiskal år 1991 och har därefter innehaft diverse domarvikariat och utredningsuppdrag mellan åren 1993 och 2005. Sedan år 2005 innehar han en ordinarie tjänst som rådmän och har arbetat vid Växjö och Kristianstads tingsrätter. Sedan år 2007 arbetar han som rådmän vid Lunds tingsrätt.

²⁶⁵ Gunilla Fridh blev tingsfiskal år 1991 och har därefter arbetat som domare i underrätt fram till dess att hon år 2005 fick en ordinarie tjänst som rådmän. Under år 2004 arbetade hon dock som hovrättsassessor i Hovrätten över Skåne och Blekinge.

²⁶⁶ Sara Boklund är advokat sedan år 2012 och har arbetat med brottmål i tre år. Hon har sedan dess varit verksam som målsägandebiträde och de senaste två åren som offentlig försvarare. Hon arbetar vid tiden för intervjun vid Advokathuset Brämberg & Rydén i Lund, men arbetar sedan början av maj år 2014 med affärsjuridik på Advokatfirman Lindahl i Malmö.

arbetar som målsägandebiträde och offentlig försvarare. Sven-Erik Alhem²⁶⁷ är samhällsdebattör och förbundsordförande för Brottsofferjouren. Han har dessutom tidigare arbetat som överåklagare. Nedanstående framställning är en sammanställning av de frågor som diskuterades under intervjuerna. Intervjufrågorna återfinns under bilaga A.

Syftet med att biträda åtalet

Kammaråklagarna Magnus Larsson och Per-Axel Rosén anger att rätten för målsäganden att biträda åklagarens åtal kan aktualiseras såväl vid framställande av skadeståndsanspråk i målet som under huvudförhandlingens gång. Larsson hävdar att situationen oftast åskådliggörs genom att målsäganden (eller målsägandebiträdet) vid inledande huvudförhandling konstaterar att denne biträder åtalet. Enligt Rosén ställs oftast inte frågan huruvida målsäganden avser att biträda åtalet eller inte. Det har enligt hans uppfattning inträffat vid enstaka tillfällen, dock inte till målsäganden ifråga, utan till ett målsägandebiträde eller till åklagaren. Ett biträdande av åtalet aktualiseras främst genom att ett målsägandebiträde anger detta i samband med framställande av skadeståndsanspråket, menar Rosén. Advokat Therese Ståhlacke upplever inte att det sker någon närmare kontakt med varken åklagaren eller försvaret i aktuellt hänseende, i samband med att skadeståndsanspråket skickas in. Hon anger dock att kontakt alltid tas med åklagaren i de fall målsäganden avser att justera åtalet.

Flera av de intervjuade personerna framhåller *frågerätten* som central i målsägandens rätt att biträda åtalet. Ståhlacke betonar dock rätten av att få ställa frågor i skuldfrågan även om målsäganden inte har biträtt åtalet, till stöd för sitt skadeståndsanspråk. ”Att man skulle hindras att ställa frågor i aktuellt hänseende är felaktigt”, menar hon. Skadeståndet är grundat på själva brottet, således har målsäganden rätt att ställa frågor även i skuldfrågan vid fall då denne endast för skadeståndstalan, men inte biträder åtalet. För att undvika en diskussion av ifrågavarande slag under rättegången, är Ståhlacke av uppfattningen att flertalet målsägandebiträden ändå biträder åtalet för säkerhets skull. Advokat Sara Boklund berättar att i början av hennes yrkeskarriär var uppfattningen bland många jurister att det var säkrast att biträda åtalet för att säkerställa möjligheten till frågerätt i ansvarsdelen. Hon valde därför att biträda åtalet vid fall där det bedömdes vara av vikt. Med tiden har detta, enligt Boklund, kommit att förändras och numera upplever hon att den dåvarande uppfattningen inte verkar vara lika utbredd idag. Hon antyder istället att rätten för målsäganden att biträda åklagarens åtal framförallt har betydelse för möjligheten att *justera åtalet* och göra gällande andra omständigheter som ska ligga till grund för domstolens bedömning i skuldfrågan.

---

²⁶⁷ Sven-Erik Alhem arbetade som överåklagare i Malmö och Stockholm mellan åren 1994 och 2008. Han är sedan maj år 2009 förbundsordförande för Brottsofferjouren och verksam i eget företag som expert åt media och som samhällsdebattör.

Rådman Lars Lindblad framhåller vidare att rättigheten kan ha stor betydelse för målsägandens möjlighet till insyn i hela utredningen och således möjlighet till att få vara med under hela huvudförhandlingen, även avseende den tilltalades personliga förhållanden. Likaså kan rättigheten komma att spela en viktig *symbolhandling* i avsikten att erhålla upprättelse för det brott målsäganden har blivit utsatt för. Ståhlacke poängterar betydelsen av målsägandens avsikt att vilja *markera* genom att biträda åtalet och visa att man står bredvid åklagaren och anser att den tilltalade ska få stå till svars för den aktuella gärningen. Sven-Erik Alhem å sin sida betonar möjligheten för målsäganden att genom biträdande av åtalet göra en ”djupdykning” i sin skadeståndstalan. Den *psykologiska effekt* som målsäganden kan komma att erhålla genom rätten att biträda åklagarens åtal bör inte undervärderas i sammanhanget.

Majoriteten av de intervjuade personerna hävdar att det är ytterst ovanligt, och endast vid ett fåtal tillfällen, som målsäganden biträder åtalet i syfte att justera åklagarens gärningsbeskrivning. Endast Larsson har upplevt att rättens ledamöter valt att grunda sin bedömning på målsägandens argumentation i aktuellt hänseende, vilket aktualiserades i ”Landskronamålet” där Larsson var utredande åklagare.

Målsägandebiträdets betydelse för rätten att biträda åtalet

Samtliga intervjuade personer lyfter fram målsägandebiträdets fundamentala roll vid utövande av målsägandens rätt att biträda åtalet. Larsson och Rosén menar att målsäganden och gemene man inte har någon närmare kunskap om rättighetens innebörd och funktion i ett processuellt sammanhang. Även Boklund är av ståndpunkten att målsäganden saknar kännedom om rätten att biträda åtalet, om denne inte upplysts därom av exempelvis målsägandebiträdet. En juridiskt lärd person synes således utgöra en nödvändig förutsättning för att åstadkomma en fullständig process när målsäganden medvetet väljer att nyttja sin rätt att biträda åtalet.

Larsson påpekar att målsägandens behov av att biträda åtalet oftast gör sig gällande i de större och mer omfattande målen, i vilka målsäganden också har tillgång till ett målsägandebiträde. Att målsäganden således inte har någon kunskap om existensen av rätten att biträda åtalet vållar därmed inga problem i det praktiska rättslivet och inte heller någon risk för att målsäganden lider någon rättsförlust i aktuellt hänseende. Målsägandebiträdets tillägg till gärningspåståendet i ”Landskronamålet” kom således att endast fylla en kompletterande funktion till Larssons ställningstagande och inte något som påverkade hans utredning eller framställande i omfattande grad. ”Som åklagare har jag en objektivitetsplikt att iaktta, vilket i det aktuella målet resulterade i att jag inte med styrka kunde anlägga ett hedersmotiv till den aktuella gärningsbeskrivningen. Målsägandebiträdet, som inte hade motsvarande plikt att agera objektivt kunde således i större utsträckning åberopa egna vittnen i syfte att styrka hedersmotivet”. Att målsäganden framställer egen bevisning eller utredning

inom ramen för ett biträdande av åtalet, menar Larsson dock vara väldigt ovanligt.

Även Stålnacke framhåller betydelsen av tillgången till ett målsägandebiträde i aktuellt hänseende. Stålnacke anger att hon alltid informerar målsäganden om dennes rätt att biträda åtalet och vad rättigheten innebär rent praktiskt. Att målsägandebiträdets uppdrag innefattar en informationskyldighet gentemot målsäganden, stöds också av Boklund: ”Såväl när det gäller målsäganden som den tilltalade är det viktigt att de informeras om vad olika processhandlingar innebär. Information av aktuellt slag kan bidra till att framförallt målsäganden känner en större delaktighet i processen”. Rådman Gunilla Fridh ställer sig positiv till de effekter ett målsägandebiträde kan bidra med i en rättegång. Enligt hennes uppfattning kan ett målsägandebiträde komma att skapa en ”balans” i en process, där den tilltalade företräds av en advokat som arbetar utifrån sin huvudmans intresse. En åklagare, som dessutom företräder samhällets intresse av att beivra brott, torde därmed inte i samma utsträckning kunna bistå målsägandens intressen. Målsäganden kan av den anledningen komma att ha ett starkt behov av en företrädare som på ett djupare plan arbetar utifrån dennes behov i målet.

Ett stöd från ett målsägandebiträde har vidare en psykologiskt stödjande funktion, menar Alhem. Genom ett biträde vid sin sida kan målsäganden känna en större trygghet när denne träder in i rättssalen. Behov av ett målsägandebiträde kan vidare göra sig starkt gällande i de situationer då målsäganden dessutom är medveten om den objektivitetsplikt som åvilar åklagaren i dennes verksamhetsroll. Omständigheten att allt som målsäganden berättar för åklagaren kommer att vidarebefordras i utredningen, talar också starkt för förordnande av målsägandebiträde, då denne har en tystnadsplikt inom ramen för sitt uppdrag. Samtliga intervjuade personer hävdar att tillgången till ett målsägandebiträde är tillfredsställd så som den tar sig uttryck idag, härom råder samstämmighet.

Rättssäkerhetsaspekter av rätten att biträda åtalet

Att ett biträdande av åtalet skulle få en negativ inverkan på rättssäkerheten ställer majoriteten av de intervjuade personerna sig tveksamma till. En effekt som framhålles är dock om en huvudförhandling måste ställas in, till exempel på grund av en ny gärningsbeskrivning med ett annat ansvarspåstående. Den tilltalade har i aktuellt hänseende rätt till skäligt rådrom för att kunna förbereda sitt försvar, allt i enlighet med de människorättsliga normerna inom ramen för en brottmålsprocess.

Rosén var åklagare i ”Tändväskemålet”, i vilket målsägandebiträdet agerade och skickade in ett alternativt gärningspåstående i samband med skadeståndsyrkandet. Justeringen av åtalet föregicks inte av någon diskussion med åklagaren. Utifrån ett helhetsperspektiv och ur flera aspekter hävdar Rosén att en föregående diskussion hade kunnat gynna processens gång. Målsäganden fick aldrig något närmare besked från åklagaren

angående dennes val av gärningsrubricering, till vilken målsäganden hade annan syn. Att målsägandebiträdet sålunda inte försökte få åklagaren att rubricera annorlunda kan därmed ha uppfattats som en märklig situation ur målsägandens perspektiv. Utifrån åklagarens perspektiv hamnar rättegången i en ganska märklig situation när ytterligare ett gärningspåstående läggs fram till prövning, som åklagaren själv aldrig har arbetat för. Den tilltalade kan därvid uppleva ett alternativt ansvarspåstående som oerhört överraskande eftersom det inte varit aktuellt under förundersökningen. Ståhlacke betonar betydelsen och vikten av god framförhållning, att en eventuell justering av åtalet bör ske i god tid innan huvudförhandlingen. Omständigheten att det inte föreskrivs när och hur en sådan justering inom ramen för rätten att biträda åtalet ska ske bidrar till att varje enskild advokat har att agera utifrån sin egen bedömning och med beaktande av god advokatsed, menar Alhem. För att gynna en ”processharmonisk” rättegång, är det därför nödvändigt att eventuella överraskningsmoment elimineras i processen, betonar han.

Avskaffandet av rätten att biträda åtalet

Att målsäganden biträder åtalet är inte något som varken förändrar eller påverkar åklagarens yrkesroll, menar Larsson. Av den anledningen anser han det vara positivt att målsäganden förfogar över processdeltagandet, framför allt mot bakgrund av åklagarens roll som statens företrädare utan något närmare personligt engagemang i aktuellt händelse. ”Målsäganden måste därmed i ett sådant sammanhang få möjlighet att komma till tals och ställa frågor samt leda sin sak i bevisning.” Larsson ställer sig däremot tveksam till huruvida ett avskaffande av rättigheten kommer att leda till några omvälvande konsekvenser. Det kan konstateras att rätten att biträda åtalet kan spela en betydande funktion vad gäller den personliga upprättelsen. Enligt Larsson torde en sådan rättighet också kunna bli tillfredsställd genom andra bestämmelser i lagstiftningen. Rosén instämmer likaså i att rätten att biträda åtalet kan ha en viss effekt för målsägandens deltagande i den rättsliga processen, men menar att effekten främst gör sig nödvändig som ett komplement och en hjälp för sakens fullständiga genomlysning. Enligt Ståhlacke är det viktigt att målsäganden ska kunna påverka rubriceringen av gärningen och därmed kunna delta i skuldfrågan. Vid utformandet av skadeståndsanspråket och kränkingsersättningen är målsäganden bunden av det ifrågavarande brottet i gärningsbeskrivningen. Ståhlacke ställer sig därför tveksam till huruvida möjligheten till överprövning ska kunna utgöra ett viktigt komplement vad gäller målsägandens möjlighet till justering av åtalet, främst på grund av att möjligheten till överprövning är betydligt mer tidskrävande.

Rätten att biträda åtalet vållar inga omfattande problem i processen. Istället bör rätten till enskilt åtal övervägas eftersom det bidrar till större komplikationer i rättegången och gör processen ineffektiv, menar Fridh. Hon anser att målsägandens rätt att biträda åtalet bör finnas kvar eftersom det är så få fall där deltagandet kan åstadkomma någon form av olägenhet i processen och att en justering av åtalet dessutom är ytterst ovanligt. Vid

rättighetens utövande har målsäganden dessutom oftast tillgång till ett målsägandebiträde, vilket inte är fallet vid utövandet av den enskilda åtalsrätten, då målsäganden agerar på egen hand.

Att den svenska lagstiftningen beskär målsägandens rätt till biträdande av åtalet skulle stå i strid med det EU-rättsliga direktivet om brottsoffers rättigheter, menar Alhem. Rättigheten har en stor psykologisk betydelse för målsägandens möjligheter till deltagande i processen. Att målsäganden inkluderas i processen är av betydelse såväl för den personliga upprättelsen som i förstärkandet av målsägandens roll i brottmålsprocessen.

Boklund ställer sig däremot inte negativ till förslaget och kan förstå innebörden i den bakomliggande diskussionen. Hon har dock svårt att se vilka effekterna skulle kunna bli om förslaget gick igenom och bestämmelsen om rätten att biträda åtalet togs bort. I hennes roll som målsägandebiträde konstaterar hon att som utgångspunkt torde åklagaren vara den som är bäst lämpad att driva skuldfrågan, men hjälp kan i aktuellt hänseende erhållas av ett målsägandebiträde.

7.3 Sammanfattning

Den rättsliga hanteringen av målsägandens rätt att biträda åtalet åskådliggörs således genom att målsäganden uttryckligen i anslutning till förhandlingen förklarar att denne biträder åtalet. Inom ramen för denna rätt kan målsäganden också välja att *justera* åklagarens gärningsbeskrivning och därmed till exempel yrka ansvar för annat brott, så länge detta sker inom ramen för samma gärning.

I ”Landskronamålet” renderade å ena sidan en justering av åtalet i ett bifall från domstolen. Rättens ledamöter tog fasta på det av målsägandebiträdet framställda hedersmotivet, vilket påverkade straffvärdet för den aktuella gärningen. I ”Tändvätskemålet” föranledde å andra sidan ett ändrat, alternativt ansvarspåstående i ett ogillande från domstolen. Att målsägandens justering av åtalet till ett grövre brott dessutom kan komma att föranleda en justering av åklagaren, åskådliggjordes i fallet från Helsingborgs tingsrätt. Domstolen dömde emellertid inte i enlighet med det justerade ansvarspåståndet.

De intervjuade personerna anger att rätten att biträda åtalet utgör en viktig funktion för målsägandens möjlighet till processdeltagandet. Rättigheten har betydelse för målsägandens möjlighet att ställa frågor i rättegången och justering av åklagarens åtal. Utövandet av rättigheten förutsätter ett målsägandebiträde, den enskilde målsäganden synes inte ha någon närmare uppfattning om rättighetens innebörd och betydelse i ett processuellt sammanhang. Rätten att biträda åtalet vållar inte några större problem i rättstillämpningen och det är ytterst ovanligt att målsäganden justerar åklagarens åtal. Åsikterna om huruvida ett avskaffande av rätten att biträda åtalet kan komma att leda till negativa effekter är delade. En del menar att

ett avskaffande av rättigheten beskär ett viktigt fundament och en viktig psykologisk funktion för målsägandens, samt brottsoffrets möjlighet till deltagande i den rättsliga processen. Andra antyder att målsägandens processdeltagande kan tillgodoses på annat sätt.

8 Analys och diskussion

Uppsatsens frågeställningar syftar till att undersöka den rättsliga och praktiska tillämpningen av målsägandens rätt att biträda åtalet samt belysa huruvida ett processdeltagande av nämnda slag är motiverat i dagens brottmålsprocess. Följande avsnitt eftersträvar att utifrån flera intressenters perspektiv belysa och redogöra för uppsatsens problemställning och frågeställningar. Ambitionen är därmed att problematisera och åskådliggöra dagens rättsliga reglering av rätten att biträda åtalet samt belysa behovet av en eventuell förändrad lagstiftning. Kapitlet är uppdelat i två huvudmoment. Inledningsvis kommer målsägandens respektive åklagarens roll och målsägandens deltagande i brottmålsprocessen analyseras, samt vilka effekter och konsekvenser detta medför. Således utgör den första delen av analysen ett försök till besvarande av de tre första frågeställningarna som presenterades i inledningsavsnittet. Nästkommande moment avser att diskutera och analysera huruvida det finns ett behov av en förändrad lagstiftning på området. Slutligen kommer den sistnämnda delen därmed att behandla den fjärde och sista frågeställningen *"Vad har rätten att biträda åtalet för rättslig funktion? Är denna rätt motiverad i dagens straffrättsliga process eller finns alternativa lösningar att tillgå?"*.

8.1 Rollfördelningen i brottmålsprocessen

Som framgått av studien har det svenska rättssystemets rollfördelning förändrats genom historien. Innan RB:s ikraftträdande jämfördes det allmänna åtalet med det enskilda, men detta kom att förändras från mitten av 1900-talet, då åklagaren genom lagstiftning tillerkändes den primära åtalsrätten i brottmålsförfarandet. I Sverige intar åklagaren än idag den primära rollen att föra ansvarstalan inför domstol. Det är åklagaren som ska formulera gärningsbeskrivningen och precisera ansvarsyrkandet, samt ansvara för att tillräcklig bevisning läggs fram. Åklagaren har således en primär åtalsrätt vad gäller brott som faller under allmänt åtal. Åklagarrollen genomsyras av objektivitet och opartiskhet, vilket innebär att dennes verksamhetsutövande också inrymmer att hänsyn tas till den misstänktes/tilltalades intressen i sammanhanget. Således intar åklagaren inte främst en roll som ombud för målsägandens intressen i sak, snarare en offentlig aktör som företräder allmänhetens intresse av att beivra brott.

Under ett antal förutsättningar har den svenska lagstiftaren emellertid funnit det motiverat att målsäganden har möjlighet att föra ansvarstalan för brott, som primärt faller under åklagarens åtalsrätt. Målsäganden har sålunda tillerkänts en subsidiär åtalsrätt i förhållande till åklagaren vid de fall då åklagaren beslutar att inte väcka allmänt åtal. Den subsidiära åtalsrätten innebär därmed att målsäganden för enskilt åtal *istället för* åklagaren. Historiskt sett har målsägandens enskilda, subsidiära åtalsrätt konstaterats innebära en försvagning av målsägandens ställning i det rättsliga systemet.

Att konstatera att målsäganden idag intar en svag ställning i det svenska straffprocessuella förfarandet torde däremot vara felaktigt. Till skillnad mot åklagaren innehar målsäganden ingen *plikt* att åtala. Denne kan därför utifrån sin egen, mer skönsmässiga, bedömning och efter eget gottfinnande välja att åtala för de brott för vilka målsäganden tillerkänts en enskild åtalsrätt. Åklagarens obligatoriska åtalsplikt har bibehållits i den svenska lagstiftningen, framför allt mot bakgrund av upprätthållandet av grundläggande rättsprinciper, exempelvis förutsebarhet i rättstillämpningen och likhet inför lagen. Samtidigt har det konstaterats underlätta för åklagarnas möjlighet att agera objektivt. Åklagarnas starka roll i det svenska rättssystemet åskådliggörs vidare genom att de i sin yrkesroll tillåts att i vissa avseende också inta en ”dömande funktion”, exempelvis vid utfärdande av strafföreläggande eller beslut om åtalsunderlåtelse.

I ett kriminalpolitiskt sammanhang har alltsedan 1970-talet brottsoffret kommit att uppmärksammas i den rättsliga debatten. En primär utgångspunkt har varit att stärka brottsoffers ställning och deltagande i rättsprocessen, vilket har bidragit till ett flertal lagstiftningsreformer, bland annat lagen om målsägandebiträde. I doktrinen har framförts åsikter om att målsäganden sedan lång tid tillbaka vidmakthållit en stark ställning i brottmålsrättegången, vilket bidragit till att rättegången har betraktats som en process där parterna kan göra upp om konflikten. Brottsofferdiskursen har också satt en viss prägel på internationella dokument. Under hösten år 2012 antog EU ett direktiv om brottsoffers minimirättigheter som syftar till att stärka brottsoffers ställning i brottmålsprocessen.

Genom ett antal i lagen stadgade förutsättningar kan målsäganden inta ställning som part i brottmålen. Förutom den subsidiära åtalsrätten och de brott där målsäganden har exklusiv åtalsrätt, kan målsäganden också biträda åklagarens allmänna åtal och därmed åstadkomma processgemenskap, *parallellt med* åklagaren. Ett biträdande av åtalet innebär således att målsäganden har tillgång till i princip motsvarande befogenheter som åklagaren i målet, exempelvis genom att ändra gärningsbeskrivningen, yrka ansvar för annat brott eller ändra påföljdsyrkandet. Målsäganden kan dessutom inom ramen för rätten att biträda åtalet åberopa egen bevisning och kalla in egna vittnen i målet – med andra ord driva en individuell talan parallellt med åklagarens åtal. Den enda begränsningen är att målsäganden håller sig inom ramen för samma gärning.

En av de grundläggande utgångspunkterna i Straffprocessutredningens förslag från år 2013 var att tydliggöra rättsprocessens rollfördelning. I förslaget argumenterades sålunda för att polis och åklagare – de brottsutredande myndigheterna – ska ansvara för att brott kategoriserat under allmänt åtal utreds och förs inför rätta. Enligt utredningen intar åklagaren en mer lämpad roll att ensam driva en ansvarstalan, för att en rättsprocess ska bli så förutsebar som möjligt. En rättighet som tillskriver målsäganden en möjlighet att driva en alternativ ansvarstalan ansågs inte förenligt i ett försök att skapa en rättssäker process för den tilltalade och åstadkomma tydliga rollfördelningar i brottmålsprocessen.

8.1.1 Tvåpartsprocessen – i själva verket en ”trepartsprocess”?

Den kontradiktoriska tvåpartsprocessen, som den svenska brottmålsprocessen bygger på, innebär som studien nämnt en ”uppgörelse” mellan å ena sidan åklagaren och å andra sidan den misstänkte/tilltalade. Att processen ska präglas av parternas likställdhet kan, enligt Ekelöf, innebära problem i en brottmålsrättegång eftersom det inte är helt självklart att alla parter aktivt använder sig av sina processuella befogenheter i processen. Att målsäganden har tillerkänts möjligheter att aktivt delta i processen har påvisats i studiens framställning. Den tilltalades möjligheter att agera har dock inte belysts i vidare omfattning inom ramen för detta arbete. Ekelöf antyder att den tilltalades aktivitet i brottmålsprocessen inte är helt självklar eftersom denne kan vara förhindrad på grund av häktning eller andra tvångsmedelsåtgärder. Den tilltalades processföring kan också gå ut på att sabotera processen i de fall då denne nekar till den påstådda gärningen. Att den tilltalade har rätt att inte uttala sig i brottmålsprocessen stöds av de principer som denne tillerkänts inom ramen för Europakonventionen.

Målsägandens aktiva roll och dennes ställning som part i målet, medför att målsäganden tillerkänns en rad rättigheter inom ramen för processen. Målsäganden kan som studien visat inom ramen för rätten att biträda åtalet *justera* åklagarens gärningsbeskrivning och därvid yrka ansvar för annat brott, under förutsättning att det rör sig om samma gärning. För den tilltalade innebär detta att denne, i samband med rättegången, kan komma att ha två alternativa gärningspåståenden att ta ställning till. I detta hänseende torde kunna konstateras att tvåpartsprocessen tenderar att istället betraktas som en utvidgad process där den tilltalade samtidigt ställs mot både åklagaren och målsäganden. Det kan därmed konstateras att den traditionella tvåpartsprocessen i allt högre grad kan komma att likna en ”trepartsprocess”.

Europakonventionens krav på en rättvis rättegång och principen om parternas likställdhet förmedlar en stark vilja för att den tilltalades rättigheter tillvaratas inom ramen för en brottmålsprocess. Eftersom den tilltalade inte förfogar över samma processuella befogenheter som åklagaren och målsäganden är det viktigt att denne tillerkänns rättigheter som motverkar en oförutsebar processföring. Europakonventionen tillerkänner den misstänkte en rätt att bli underrättad om misstanke och rättslig kvalificering av de aktuella gärningarna. Underrättelsen, som ska ske skyndsamt, bidrar till att den misstänkte kan förbereda sitt försvar på ett tillfredsställande sätt. En god förberedelse till försvar har även konstaterats medföra att rättegången kan genomföras i ett sammanhang, och en av rättsprocessens grundläggande principer kan uppfyllas – koncentrationsprincipen. Ur det undersökta materialet torde slutsatsen kunna dras att rätten för målsäganden att biträda åtalet kan komma att påverka den tilltalade i aktuellt sammanhang. Beaktat att det inte finns några bestämmelser som reglerar *hur* och *när* ett eventuellt biträdande, däribland en justering av åtalet, ska äga rum, kan ett alternativt gärningspåstående och

ansvarsyrkande komma att framställas först under huvudförhandlingen. Utifrån genomförda intervjuer har också framkommit att någon närmare kontakt med försvaret vid justering av åtalet, inte sker i aktuellt hänseende. Ovanstående leder till att en eventuell huvudförhandling måste ställas in för att ge den tilltalade skäligt rådrom för att förbereda sitt försvar gentemot det nya ansvarspåståendet. Detta medför i sig att möjligheterna för att åstadkomma en brottmålsprocess, koncentrerad till ett och samma tillfälle, minimeras.

8.1.2 Målsägandebiträdets betydelse för målsäganden

Av studien framgår vidare att ett målsägandebiträde utgör en nödvändig förutsättning vid målsägandens utövande av sitt processdeltagande. Vad avser rätten att biträda åtalet har vid intervjuer med verksamma jurister framkommit att den enskilde målsäganden inte har någon närmare vetskap om rättighetens innebörd i ett processuellt sammanhang, om de inte har erhållit sådan kunskap från exempelvis ett målsägandebiträde. Ett målsägandebiträde förordnas framför allt vid grövre brottslighet, exempelvis sexualbrott, men kan också ske i andra fall där målsäganden kan konstateras vara av särskilt behov av biträde. De intervjuade personerna är eniga om att målsägandens möjligheter att biträdas av en juridiskt skolad person idag är tillfredsställd enligt gällande rätt.

Av framfört material har konstaterats att en juridiskt skolad person synes utgöra en grundförutsättning i målsägandens processdeltagande och att målsägandebiträdereformen bidragit till en kvalitetshöjande effekt i rättsprocessen, främst genom att målsägandens ställning förstärkts och att skadeståndskraven kvalitetsmässigt har utvecklats. Detta stöds av de praktiserande, verksamma juristernas konstateranden i studien. Funktionen av ett målsägandebiträde utgörs av ett juridiskt biträde vid utformande av talan, men även som ett psykologiskt stöd i en annars, en för målsäganden, främmande rättsprocess. Det måste vidare anses klarlagt att målsäganden är i starkt behov av information gällande olika processhandlingar i brottmålsprocessen, dess innebörd och funktion. Ett målsägandebiträde kan bidra med en viktig balans i en rättegång, där den misstänkte företräds av en försvarare. En åklagare, som i sitt verksamhetsutövande har en plikt att också verka för den tilltalades fördel, torde inte på samma sätt kunna iaktta och beakta målsägandens berättigade intressen i målet. Mot bakgrund av kravet på parternas likställdhet i processen torde det därför vara motiverat att också målsäganden, liksom den tilltalade, tillgodoses behovet av ett juridiskt biträde som endast verkar för att tillvarata dennes intressen. Ovanstående resonemang leder till konstaterandet att målsäganden är av stort behov av ett målsägandebiträde för att, på ett mer djupgående plan, kunna ta tillvara sin rätt i brottmålsprocessen. Genom intervjuerna har förordats en medverkan av ett målsägandebiträde då målsäganden medvetet väljer att biträda åtalet. Det är först då som målsägandens rättigheter kan få betydelse och inverkan i processen, vilket i ett större perspektiv skulle

kunna bidra till och utöka möjligheterna för ett mer djupgående resonemang och tydligare analys av domstolens bedömning i målets rättsfråga.

8.2 Rätten att biträda åtalet – ett berättigat deltagande i dagens brottmålsprocess?

Huruvida målsägandens rätt att biträda åklagarens åtal idag utgör ett berättigat deltagande torde endast kunna diskuteras och analyseras efter klargörande om rättighetens innebörd och funktion i ett processuellt sammanhang. Frågan huruvida rättigheten är berättigad eller inte tar främst sin utgångspunkt utifrån Straffprocessutredningens förslag SOU 2013:17 som föreslår att avskaffa målsägandens rätt att biträda åtalet. Huruvida rättigheten är motiverad idag är en avvägning mellan å ena sidan rättighetens funktion och innebörd i ett, för målsäganden, processuellt sammanhang, å andra sidan andra aspekter av brottmålsprocessen såsom exempelvis kravet på en rättssäker, förutsebar process.

8.2.1 Syftet med att biträda åtalet

Det finns inget närmare konstaterande i motiven till lagregleringen om målsägandens rätt att biträda åtalet. Betydelsen av rättigheten har i viss mån framförts i doktrinen, där rättigheten främst har belysts utifrån en *psykologisk betydelse* och som ett *komplement* till åklagarens utredning. Beträffande den kompletterande funktionen, framför Olivecrona att ett biträdande av åtalet endast kan vara av betydelse då målsäganden avser att lägga fram annan utredning eller argumentera på ett annat sätt i förhållande till åklagaren. Målsäganden riskerar nämligen att ådraga sig ansvar för rättegångskostnader i samband med dennes utövande av rättigheten. Diesen antyder snarare att målsägandens biträdande av åtalet bör förbehållas funktionen som ett komplement till åklagarens arbete. Att målsäganden skulle ha fördel av att på egen hand driva utredning i ansvarsfrågan, vid sidan om åklagaren, ställer han sig tveksam till. Något som vidare har framhållits i doktrinen är att ett biträdande av åtalet kan utöka och förbättra kontakten mellan målsäganden och åklagaren. Ett utökat samarbete och en närmare kontakt i aktuellt hänseende kan inte anses påverka åklagarens arbete i nämnvärd riktning. Detta verifierades dessutom av kammaråklagaren Magnus Larsson, som antydde att målsägandens (i praktiken målsägandebiträdets) kompletterande arbete kan fylla på åklagarens ställningstagande i utredningsarbetet. Inte heller bedömdes rättigheten utgöra en omständighet som skulle kunna påverka åklagarens objektivitetsplikt i nämnvärd riktning. Genom att biträda åtalet kan målsäganden dessutom erhålla en form av *upprättelse*, en möjlighet att komma till tals i processen – vilket, utifrån målsägandens perspektiv kan komma att verka som en viktig psykologisk funktion i sammanhanget.

I såväl doktrin som i genomförda intervjuer har framkommit att rätten att biträda åtalet kan ha stor betydelse för målsägandens möjlighet att *ställa frågor* till vittnen och andra parter i rättegången. En målsägande som endast för skadeståndsanspråk och som inte biträder åtalet kan sålunda riskera att bli hindrad i sin rätt att ställa frågor som av rätten uppfattas angränsa till ansvarsfrågan i målet. Således kan konstateras att målsägandens val att biträda åtalet till viss del avspeglas i dennes vilja att åstadkomma en fullständig utredning till grund för sitt skadeståndsanspråk. Eftersom bedömningen av skuldfrågan är avgörande för bedömningen av skadeståndsfrågan, kan det anses vara styrkt att utifrån målsägandens synpunkt vara av betydelse att kunna ställa frågor och, vid behov, framställa egen bevisning även i skuldfrågan, för att därigenom kunna medverka till bedömningen och omfattningen av skadeståndsanspråket. När målsäganden biträder åtalet, föreligger ingen begränsning i frågerätten. Att målsäganden inte ska begränsas i sin rätt att ställa frågor, då denne endast för skadeståndsanspråk, underströks också av de verksamma juristerna. Utifrån genomförda intervjuer kan dock observeras att frågerättens betydelse vid avsikten att biträda åtalet fått en allt mer undanskymd betydelse. Rätten att biträda åtalet synes sålunda numera främst komma att få betydelse som ett kontrollinstrument för målsäganden i betydelsen att *justera* åtalet.

Möjligheten för målsäganden att inom ramen för rätten att biträda åtalet, justera åklagarens gärningsbeskrivning, har framhållits som en *kontrollfunktion* för målsäganden gentemot åklagarens arbete i åtalsfrågan. Kontrollfunktionen göres främst gällande i betydelsen att åklagarens bedömning inte sammanfaller med målsägandens intresse i sak. Att en målsägande, som inte till fullo delar åklagarens uppfattning i centrala frågor, därmed kan påverka hur talan i målet förs just genom att biträda åtalet, kan vara utomordentligt angeläget utifrån målsägandens perspektiv. En justering av åtalet kom i synnerhet att få avgörande betydelse för den dom domstolen meddelade i "Landskronamålet", där målsägandebiträdets tillägg om hedersmotiv bidrog till en skärpt argumentation i såväl ansvarsdelen som påföljdsdelen. Målsägandens rätt att biträda åtalet medförde således, enligt min uppfattning, att påföljdsfrågan blev mer allsidigt belyst, något som också borde vara ett övergripande mål i ett straffprocessuellt sammanhang.

8.2.2 Rättssäkerhetsaspekter

Rätten att biträda åtalet bedömdes av Straffprocessutredningen stå i strid med grundläggande krav på rättssäkerhet för den misstänkte/tilltalade i processen. Att rättigheten idag tillerkänner målsäganden en möjlighet att yrka ansvar för ett annat brott, föra annan bevisning till grund för sitt påstående, eller yrka en annan påföljd bidrar till att brottmålsprocessen blir mer oförutsebar än vad den borde vara för den tilltalade. Måhända utgör detta också ett problem även för domstolen, då rättens ledamöter kan komma att få ta ställning till två gärningspåståenden under ett och samma rättegångstillfälle. Utifrån genomförda intervjuer kan dock konstateras att rätten att biträda åtalet inte vållar några större problem i det praktiska rättslivet. Utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv är det däremot av vikt att

riskan för eventuella överraskningsmoment elimineras. Att målsäganden idag i viss utsträckning förfogar över åtalsfrågan kan komma att skapa önskad överraskningseffekter för den tilltalade, som oftast inte har någon närmare insikt om de processhandlingar som förekommer i en rättegång. Ett överraskningsmoment kan vålla problem, inte bara för den tilltalade, utan också för åklagaren i dennes arbete och i processen i sin helhet, vilket bland annat inträffade i "Tändvätskemålet". Så som den rättsliga regleringen ser ut idag torde därför förutsätta att advokater (målsägandebiträden) som biträder åtalet agerar med god framförhållning för att gynna en rättssäker process och möjliggöra en "processharmonisk" rättegång.

8.2.3 Förslag på ändrad lagstiftning – avskaffandet av rätten att biträda åtalet

Straffprocessutredningen har bedömt att målsägandens rätt att biträda åtalet bör avskaffas. Ställningstagandet grundar sig framför allt i målet att åstadkomma tydliga rollfördelningar i rättsprocessen. Rätten som tillerkänner målsäganden att biträda åtalet betraktades utgöra hinder för att åstadkomma bestämda rollfördelningar i förfarandet. Rättigheten som möjliggör för målsäganden att dels vara part i ansvarsdelen, dels part i skadestandsfrågan bidrar istället till att målsägandens ställning i rättsprocessen förblir diffus. Straffprocessutredningen fann det vara av fundamental betydelse att målsäganden inte begränsas i tillvaratagandet av sin rätt vad gäller skadestandsanspråket. Av betydande vikt ansågs därför vara att frågerätten tydliggörs i sammanhanget. Bestämmelsen om rätten att biträda åtalet bedömdes inte avses tillämpbar för att målsäganden inte ska förhindras i sin rätt att ställa frågor till grund för skadestandsanspråket.

Genom att det brottsbekämpande arbetet koncentreras till ett utövande av de brottsbekämpande myndigheterna – polis och åklagare – tydliggörs rollfördelningarna och målsägandens rättigheter i processen skulle kunna tillvaratas på ett tydligare och mer berättigat sätt, menade utredningen. Rätten att biträda åtalet konstaterades också bidra till att rättsprocessen för den tilltalade blir oförutsebar. Genom ett avskaffande kan risken också minimieras för att den tilltalade felaktigt uppfattar situationen som en "två-mot-en"-situation, där den tilltalade ställs mot såväl åklagaren som målsäganden ifråga. Utredningens förslag och konstateranden torde kunna uppfattas som att uppgiften att föra talan om ansvar inför domstol bör vara en statlig angelägenhet. Målsäganden bedömdes ha ett minimalt intresse i aktuellt hänseende och möjligheten till skadestånd konstaterades mer betydelsefullt, främst ur en upprättelseaspekt. Som ett led i att förbättra möjligheterna för målsäganden att ta tillvara sin rätt till skadestånd förslö därför Straffprocessutredningen en utökad rätt till insyn i förundersökningen och i större utsträckning än idag rätt att närvara vid huvudförhandlingen.

Genom att målsäganden fortsättningsvis vidmakthålles rätten att väcka enskilt åtal och ta över ett nedlagt åtal, samt dennes möjligheter att begära överprövning av åklagarens beslut i åtalsfrågan, bedömdes målsäganden ändå kunna påverka ansvarsbedömningen i processen. Målsägandens

rättigheter och roll i brottmålsprocessen blir därmed inte undanskymd eller beskuren, enligt utredningens bedömning.

8.2.4 Vad skulle effekten bli om rätten att biträda åtalet avskaffas?

Det kan konstateras att bestämmelsen om rätten att biträda åtalet hävdas bidra med såväl positiva som negativa effekter i brottmålsprocessen. För målsägandens del kan rättigheten komma att, i teorin, innebära en utökad möjlighet att påverka domstolens bedömning av den aktuella skuldfrågan. Av redogörelsen kan dock konstateras att rättigheten inte tillämpas i någon större utsträckning och inte heller bidrar till någon mer omfattande förändring i rättsligt hänseende. Noteras bör dock att rättigheten hade avgörande betydelse vid straffmätningen i "Landskronafallet". Otydligheten och den förhållandevis oklara tillämpningen och omfattningen kring bestämmelsens utsträckning talar dock i viss mån för att bestämmelsen resulterar i en rättsosäker brottmålsprocess. En rättighet som innebär att målsäganden får en stark ställning i brottmålsförfarandet kan innebära att balansen mellan de rättigheter som rättegångens parter har, förskjuts på ett sätt som grundläggande kan strida mot gängse uppfattningen om kravet på en rättvis rättegång. Bestämmelsen om rätten att biträda åtalets vara eller icke vara tenderar således att bli en fråga om en balansgång mellan å ena sidan målsägandens rättigheter och å andra sidan förövarens rättigheter – rättstrygghet gentemot rättssäkerhet.

Ett avskaffande av rätten att biträda åtalet torde däremot riskeras resultera i att målsäganden i allt högre grad upplever sig exkluderad ur processen. Målsäganden blir i det avseenden främst en *förhörsperson* och har således ingen egen möjlighet att påverka bedömningen vid fall då denne motsätter sig åklagarens ståndpunkt. Genom att målsäganden tillförsäkras ett inflytande i brottmålsprocessen, kan denne visa ett större samhällsansvar genom engagemang i en brottmålsprocess som i så hög grad berör målsäganden själv. Utifrån detta bedömningskriterium kan rättigheten bedömas vara motiverad genom att målsäganden tillförsäkras att ge sin version av den gärning som åtalet avser och redogöra för sina egna upplevelser av gärningen. Ett avskaffande skulle därför kunna resultera i ett berövande av målsägandens kontroll och rättighet över sin egen "konflikt".

Enligt Straffprocessutredningens förslag konstaterades att målsägandens rättigheter kan tillvaratas på ett likvärdigt sätt i processen, utan rätten att biträda åtalet. Frågan huruvida målsäganden med de av utredningen framförda förslagen i lika hög utsträckning kommer att kunna medverka till utredningen av målet är emellertid svår att besvara. Rätten att föra enskilt åtal förutsätter att åklagaren fattar beslut om att inte inleda allmänt åtal och brotten för vilka målsäganden har exklusiv åtalsrätt är tämligen begränsade i lagstiftningen. Likaså har av det redovisade materialet konstaterats att överprövningsinstitutet är betydligt mer tidskrävande i jämförelse med när målsäganden justerar åtalet.

9 Sammanfattande slutsats och avslutande reflektion

Uppsatsens huvudsakliga problemställning berör frågan *vem* som bör inneha den främsta rollen att driva en ansvarstalan om begånget brott. Bör målsäganden förfoga över möjligheten att medverka i ansvarsfrågan och därmed utöva en aktiv roll i det straffprocessuella systemet, som idag är fallet? Eller är åtalsrätten en statlig angelägenhet som sålunda bör förbehållas de statliga aktörerna i det processuella förfarandet?

I analysen har jag försökt belysa brottmålsprocessens rollfördelning och parternas rättigheter i processen, samt åskådliggöra huruvida rätten att biträda åtalet utgör ett berättigat processdeltagande i dagens brottmålsprocess. För att göra detta har jag dels diskuterat målsägandens rättigheter enligt gällande rätt i förhållande till åklagarens ställning i rättsprocessen, dels hur den tilltalades rättigheter tillvaratas ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Jag har också problematiserat följderna om rätten att biträda åtalet avskaffas och vad det i sådana fall skulle komma att innebära främst utifrån målsägandens perspektiv.

Mot bakgrund av såväl det nationella som det internationella arbetet med att stärka brottsoffers ställning i brottmålsprocessen, finner jag det vara utomordentligt angeläget att målsäganden får komma till tals och göra avtryck i rättsprocessen genom ett aktivt processrättsligt deltagande. Rättegången som sådan bör i ett processrättsligt sammanhang kunna uppfattas som en viktig del i upprättelsen, även om den inte leder till en fällande dom. Utifrån den framförda diskussionen kan bestämmelsen om rätten att biträda åtalet innebära synnerligen betydande fördelar för målsäganden. Genom ett kompletterande arbete till åklagarens utredning kan den för målet huvudsakliga rättsfrågan komma att belysas på ett tydligare sätt och målsägandens intressen förmås således att tillvaratas på ett djupare plan. En möjlighet till justering av åklagarens gärningsbeskrivning torde vidare kunna vinna gehör vid fall då målsäganden intar ett individuellt förhållningssätt till ifrågavarande gärning, eller vid fall denne upplever bristande engagemang från åklagarens sida. Målsäganden har ofta ingående kännedom om omständigheterna i målet, vilket i sig torde ha direkt betydelse för målets handläggning i domstolen.

Att den svenska regleringen emellertid bibehållit åklagaren som den primära aktören att fatta beslut i åtalsfrågan och föra talan inför domstol torde däremot, enligt min synpunkt vara viktigt utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv. Åklagaren synes vara den som har den tillräckliga överblicken över vilka reaktioner som är nödvändiga och hur de ska förverkligas i det praktiska rättslivet. Givet att åklagaren intar den primära rollen att föra talan om straffrättsligt ansvar, kan den misstänktes/tilltalades rättigheter i processen tillvaratas på ett mer förutsebart sätt. Mot bakgrund

av konstaterandet att åklagaren i sammanhanget torde vara den bäst lämpade aktören att föra talan om straffrättsligt ansvar, delar jag därför Diesens uppfattning – att rätten att biträda åtalet främst torde göras gällande som ett *komplement* till åklagarens arbete. Således synes rätten att biträda åtalet främst aktualiseras som en möjlighet för målsäganden att påverka bedömningen i skuldfrågan.

I den framförda diskussionen har uppmärksammats betydelsen av att brottmålsprocessen ska karaktäriseras av ett rättssäkert förfarande. Det tillämpliga regelverket ska karaktäriseras av tydligt, klart definierade bestämmelser, som gynnar en förutsebar rättstillämpning. Bestämmelsen om rätten att biträda åtalet har av studien påvisats uppfattas som förhållandevis oklar till sin innebörd och omfattning. Rättigheten föreskriver varken *hur* eller *när* målsäganden ska biträda åtalet inom ramen för brottmålsprocessen. Det uppställs vidare inte heller något krav på underrättelse till varken åklagare eller försvarare i aktuellt hänseende, även om det vid intervjuerna har påpekats att viss kontakt sker med åklagare vid fall då målsäganden väljer att justera åtalet. Att den tilltalade inte får någon närmare information i god tid innan huvudförhandling avseende en justering av gärningsbeskrivningen, anser jag verka negativt för rättssäkerheten och förutsebarheten i rättstillämpningen. Ett alternativ synes därför, enligt min uppfattning vara att förtydliga rättighetens utövande, framför allt för att gynna den tilltalades ställning i processen och minimera eventuella överraskningsmoment. Måhända kan dock en alltför utpräglad tydlighet i lagstiftningen verka negativt för den praktiska efterlevnaden av bestämmelsen. Detta skulle kunna medföra att bestämmelsens tillämplighet blir allt mer restriktiv, vilket skulle verka negativt för målsägandens möjligheter till utnyttjandet av ett aktivt deltagande i processen.

Jag anser – utifrån de aspekter som tagits upp i uppsatsen – att rätten att biträda åtalet torde kunna konstateras utgöra ett viktigt fundament i tillskapandet av målsägandens delaktighet i brottmålsprocessen. Med hjälp av en professionell aktör, ett målsägandebiträde, bedömer jag att målsäganden kan bidra med konkretiserade frågor och därigenom åstadkomma ett bra samarbete med åklagaren. Enligt min mening kan ett biträdande av åtalet således komma att fungera som ett *nödvändigt komplement* till en åklagare som inte i främsta avseendet har till uppgift att tillvarata målsägandens intressen i målet. En deltagande målsägande och därmed ett aktivt brottsoffer kan förhoppningsvis öka möjligheterna för den som har blivit utsatt för brott att komma tillbaka till ett normalt liv och leva detta liv, vilket borde vara ett övergripande mål i straffprocessen.

Även om rätten att biträda åtalet sällan utnyttjas, bör den enligt min mening kvarstå, om än i viss reviderad form. Att utrymme ges för målsäganden att aktivt delta i den konkreta huvudförhandlingen synes vara helt i överensstämmelse med den svenska rättstraditionen, en tradition med jämförelsevis stark ställning för målsäganden. Den psykologiska, förstärkande effekt som rätten att biträda åtalet konstateras bidra med resulterar i ställningstagandet att rättigheten fortsättningsvis utgör ett

berättigat deltagande i dagens brottmålsprocess. Det föreligger därför, enligt min mening, starka skäl för att målsägandens rätt att biträda åtalet vidmakthålls inom ramen för den svenska brottmålsprocessen. Målsäganden, den som blivit utsatt för ett brott, utgör en fundamental aktör i förfarandet. Dennes roll och rättigheter bör således beaktas med hög dignitet. Rätten att biträda åtalet kan konstateras utgöra ett utomordentligt verktyg för att minimera riskerna för att en förhandling äger rum utan målsägandens deltagande och därmed ökar möjligheterna för målsäganden att inkluderas i processen. Ett processuellt deltagande torde eliminera riskerna för målsäganden att uppfatta sig exkluderad ur processen. Ett bibehållande av rätten att biträda åtalet kan öka såväl målsägandens rättstrygghet som förutsättningen för att brottsofferperspektivet ges fokus i det straffprocessuella systemet.

Bilaga A

Intervjufrågor:

1. När målsäganden biträder åklagarens åtal enligt RB 20 kap. 8 § andra stycket – hur fungerar det i praktiken?
2. Varför tror Du att målsäganden biträder åtalet? Vad tror Du är det främsta/vanligaste syftet med det?
3. Märker Du någon skillnad när målsäganden biträder åtalet alternativt när denne inte gör det?
4. Tycker Du att målsäganden har fördel att vinna på att biträda åtalet? Finns det en tydlig framgångsfaktor i aktuellt hänseende?
5. Har målsäganden ett nödvändigt behov av ett målsägandebiträde när denne biträder åtalet?
6. Finns det några rättssäkerhetsaspekter som bör lyftas fram när målsäganden biträder åtalet och denne därmed innehar ställning som part i processen och äger samma rätt som åklagaren att justera åtalet?
7. Hur anser Du att åklagarrollen i brottmålsprocessen påverkas genom förfarandet?
8. Straffprocessutredningen har i sitt förslag SOU 2013:17 gjort bedömningen att rätten att biträda åklagarens åtal bör avskaffas. Enligt utredningens bedömning kan målsägandens roll och rätt att komma till tals i processen tillgodoses genom andra bestämmelser. Avsikten med att avskaffa rätten att biträda åtalet är att åstadkomma en tydligare rollfördelning i processen vilket skulle kunna resultera i en mer förutsebar och rättssäker brottmålsprocess.
  - a. Vilka effekter kan förutses om denna rätt avskaffas?
  - b. Delar Du utredningens förslag, dvs. anser Du att målsäganden kan komma till tals på ett likvärdigt sätt utan denna möjlighet? Om ja – på vilket sätt?

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Otryckta källor

Intervju med:

- Kammaråklagarna Magnus Larsson och Per-Axel Rosén, den 18 mars 2014, Helsingborgs åklagarkammare.
- Advokat Therese Ståhlnacke, den 18 mars 2014, Advokaterna Nordquist & Ståhlnacke i Helsingborg.
- Advokat Sara Boklund, den 4 april 2014, Advokathuset Brämberg & Rydén i Lund.
- Rådmännen Gunilla Fridh och Lars Lindblad, den 21 mars 2014, Lunds tingsrätt.
- Sven-Erik Alhem (telefonintervju), den 1 april 2014.

Träskman, Per Ole: *Protecting Victims' Rights in the EU: the theory and practice of diversity of treatment during the criminal trial* (2014).

[Cit. Träskman (2014)]

Tryckta källor

Dir. 2010:78	<i>En översyn av brottmålsprocessen</i>
Ds 1986:10	<i>Översyn av utredningsförfarandet i brottmål</i>
Ds 1993:29	<i>Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning</i>
NJA II 1943	<i>Den nya rättegångsbalken</i>
NJA II 1988	
Prop. 1981/82:41	<i>Om förundersökningsbegränsningar m.m.</i>
Prop. 1984/85:100	<i>Med förslag till statsbudget för budgetåret 1985/86</i>
Prop. 1986/87:89	<i>Om ett reformerat tingsrättsförfarande</i>
Prop. 1987/88:107	<i>Om målsägandebiträde</i>
Prop. 1993/94:26	<i>Om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands</i>
Prop. 1993/94:143	<i>Brottsoffren i blickpunkten – en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning</i>
Prop. 1996/97:8	<i>Utökad användning av strafföreläggande</i>
Prop. 1994/95:23	<i>Ett effektivare brottmålsförfarande</i>
Prop. 2000/01:92	<i>7 kap. rättegångsbalken</i>

- Prop. 2011/12:156 *Resningsförfarandet i brottmål – återupptagande av förundersökning och rätt till biträde*
- Prop. 2013/14:170 *Åtgärder för att hantera stora brottmål och inställda förhandlingar*
- SOU 1938:44 *Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk*
- SOU 1976:47 *Färre brottmål*
- SOU 1982:26 *Översyn av rättegångsbalken*
- SOU 1986:49 *Målsägandebiträde*
- SOU 1998:40 *Brottsoffer: Vad har gjorts? Vad bör göras?*
- SOU 2007:6 *Målsägandebiträdet: Ett aktivt stöd i rättsprocessen*
- SOU 2011:45 *Förundersökning: Objektivitet, beslag, dokumentation m.m.*
- SOU 2013:17 *Brottmålsprocessen*
- SÖ 1952:35 *Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Rom den 4 november 1950.*

Litteratur

- Agge, Ivar: ”Ett par frågor angående målsäganderätt vid konkursförbrytelser”. I: *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1937, Årgång 73, Helsingfors 1937, s. 265–284.*
[Cit. Agge, JFT 1937]
- Andersson, Robert, Nilsson, Roddy: *Svensk kriminalpolitik*, 1:a upplagan, Liber, Malmö 2009.
[Cit. Andersson & Nilsson (2009)]
- Bring, Carina: ”Målsägandens olika reaktionsmöjligheter på ett brott”. I: Billström, Magnus (red.): *Brottsoffrets rätt*, Juristförlaget, Stockholm 1995, s. 146–281.
[Cit. Bring (1995)]
- Bring, Thomas, Diesen, Christian: *Förundersökning*, 4:e upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2009.
[Cit. Bring & Diesen (2009)]
- Bryman, Alan: *Samhällsvetenskapliga metoder*, 2:a upplagan, Liber, Malmö 2011.
[Cit. Bryman (2011)]

- Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 4:e upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2012.
[Cit. Danelius (2012)]
- Diesen, Christian: ”Brottsoffret och omvärlden”. I: Billström, Magnus (red.): *Brottsoffrets rätt*, Juristförlaget, Stockholm 1995, s. 28–90.
[Cit. Diesen (1995)]
- Diesen, Christian: ”Målsägande?”. I: Kleineman, Jan, Westberg, Peter & Carlsson, Stephan (red.): *Festskrift till Lars Heuman, Jure*, Stockholm 2008, s. 119–145.
[Cit. Diesen (2008)]
- Ekelöf, Per Olof: *Rättegång – första häftet*, 8:e upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2002.
[Cit. Ekelöf, *Rättegång – första häftet*]
- Ekelöf, Per Olof: *Rättegång – andra häftet*, 8:e upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2011.
[Cit. Ekelöf, *Rättegång – andra häftet*]
- Ekelöf, Per Olof: *Rättegång – femte häftet*, 8:e upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2011.
[Cit. Ekelöf, *Rättegång – femte häftet*]
- Fitger, Peter m.fl. *Rättegångsbalken – del 1*, Norstedts juridik, Stockholm 2013.
[Cit. Fitger m.fl., *Rättegångsbalken – del 1*]
- Fitger, Peter m.fl.: *Rättegångsbalken* (oktober 2013, Zeteo), kommentaren till 7 kap. 5 §, 20 kap. 2 – 3, 6 – 8 §§, 23 kap. 18 §, 30 kap. 9 §, 48 kap. 1, 4 §§.
[Cit. Fitger m.fl.]
- Fredriksson, Max, Malm, Ulf: *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, 4:e upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2012.
[Cit. Fredriksson & Malm (2012)]
- Frändberg, Åke: ”Om rättssäkerhet”. I: *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 2000/01, s. 269 – 280.
[Cit. Frändberg, JT 2000/01]
- Granström, Görel: ”Brottsoffers ställning i straffprocessen – början till en komparativ ansats”. I: Derlén, Mattias & Lindholm, Johan (red.), *Festskrift till Pär Hallström*, Uppsala 2012, s. 141–149.
[Cit. Granström (2012)]

- Gärde, Nathanael m.fl.: *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande: Med kommentar*, Norstedt, Stockholm 1949.
[Cit. Gärde m.fl. (1949)]
- Heuman, Lars: *Målsägande*, Norstedt, Stockholm 1973.
[Cit. Heuman (1973)]
- Heuman, Lars: ”Reformfrågor rörande målsäganderätten”, I: *Svensk Juristtidning* 1977, s. 241–262.
[Cit. Heuman, SvJT 1977]
- Heuman, Lars: ”Vilka rättsverkningar har processhandlingar som åklagaren företar till förmån för den åtalade?”, I: *Svensk Juristtidning* 1982, s. 353–381.
[Cit. Heuman, SvJT 1982]
- Heuman, Lars: ”Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva”. I: *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 2004/05, s. 42–60
[Cit. Heuman, JT 2004/05]
- Heuman, Maths: ”Åklagarens uppgifter i kriminalprocessen”, I: Heuman, Maths, Lassen, Bengt: *Brottets beivrande*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1952, s. 119–159.
[Cit. Heuman (1952)]
- Kleineman, Jan: ”Rättsdogmatisk metod”, I: Korling Fredric, Zamboni, Mauro, *Juridisk metodlära*, 1:a upplagan, Studentlitteratur, Lund 2013, s. 21–45.
[Cit. Kleineman (2013)]
- Kvale, Steinar, Brinkmann, Svend: *Den kvalitativa forskningsintervjun*, 2:a upplagan, Studentlitteratur, Lund 2009.
[Cit. Kvale & Brinkmann (2009)]
- Lehrberg, Bert: *Praktisk juridisk metod*, 6:e upplagan, Institutet för bank- och affärsjuridik, Uppsala 2010.
[Cit. Lehrberg (2010)]
- Lindberg, Gunnel: ”Om åklagareetik”, I: *Svensk juristtidning* 1997, s. 197–221.
[Cit. Lindberg, SvJT 1997]
- Lindblom, Per Henrik: *Sena uppsatser om domstolsprocessen, processmaterialet och den alternativa tvistlösningen*, 1:a upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2006.
[Cit. Lindblom (2006)]

- Lindgren, Magnus, *Brottsoffer i rättsprocessen: om ideala brottsoffer och goda myndigheter*, 1:a upplagan, Jure, Stockholm 2004.
[Cit. Lindgren (2004)]
- Lindstedt Cronberg, Marie: ”Från målsägande till brottsoffer. Milstolpar och kursändringar längs med vägen”, I: Lernestedt, Claes, Tham, Henrik (red.): *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Norstedts juridik, Stockholm 2011, s. 51–64.
[Cit. Lindstedt Cronberg (2011)]
- Niemi, Johanna: ”Offerkunskap, offerretorik eller offrets rättigheter?”, I: Lernestedt, Claes, Tham, Henrik (red.): *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Norstedts juridik, Stockholm 2011, s. 65–78.
[Cit. Niemi (2011)]
- Olivecrona, Karl: *Rättegången i brottmål enligt RB*, 3:e upplagan, Norstedt, Stockholm 1968.
[Cit. Olivecrona (1968)]
- Peczenik, Alexander: *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, 1:a upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 1995.
[Cit. Peczenik (1995)]
- Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne material, metod och argumentation*, 2:a upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2007.
[Cit. Sandgren (2007)]
- Tham, Henrik: ”Brottsoffrets uppkomst och utveckling som offentlig fråga i Sverige”, I: Lernestedt, Claes, Tham, Henrik (red.): *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Norstedts juridik, Stockholm 2011, s. 23–50.
[Cit. Tham (2011)]
- Thornefors, Christer: *Rättegångsbalk (1942:740) 20 kap. 8 §*, Lexino 2012-07-01.
[Cit. Thornefors (2012)]
- Trost, Jan: *Kvalitativa intervjuer*, 4:e upplagan, Studentlitteratur, Lund 2010.
[Cit. Trost (2010)]
- Träskman, Per Ole: *Åtalsrätt: De offentliga åklagarna, deras behörighet och uppgifter enligt gällande finsk rätt*, Juridiska föreningens i Finland publikationsserie, Helsingfors 1980.
[Cit. Träskman (1980)]

Träskman, Per Ole: "Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet", I: Höglund Olle, Welamson, Lars (red.), *Festskrift till Lars Welamson*, Norstedts förlag, Stockholm 1988, s. 469 – 486.
[Cit. Träskman (1988)]

Träskman, Per Ole: "Brottsoffrets roll i brottmålsrättegången", I: *Nordisk Tidsskrift för Kriminalvetenskap* 2009, s. 263 – 276.
[Cit. Träskman, NTfK 2009]

Träskman, Per Ole: "Brottsoffret och brottmålsrättegången", I: Lernestedt, Claes, Tham, Henrik (red.): *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Norstedts juridik, Stockholm 2011, s. 299–310.
[Cit. Träskman (2011)]

Internationella dokument

2001/220/RIF: Rådets rambeslut av den 15 mars 2001 om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden.
[Cit. Rambeslut 2001/220/RIF]

Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF.
[Cit. Dir. 2012/29/EU]

Övrigt tryckt material

Brottsoffermyndigheten, *Yttrande över betänkandet SOU 2013:17 Brottmålsprocessen*, Dnr Adm 3596/2013, den 19 juni 2013.
[Cit. Brottsoffermyndigheten, SOU 2013:17]

Domstolsverket, *Remissyttrande över betänkandet Brottmålsprocessen (SOU 2013:17)*, Dnr 949-2013, den 24 juni 2013.
[Cit. Domstolsverket, SOU 2013:17]

JO, *Yttrande över betänkandet Brottmålsprocessen (SOU 2013:17)*, Dnr R 35-2013, den 24 juni 2013.
[Cit. JO, SOU 2013:17]

JO ämbetsberättelse: avgiven vid Riksmötet 1988/89, Riksdagen, Stockholm 1988, s. 19–29.
[Cit. JO 1988/89]

Riksåklagarens riktlinjer, *Förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse – RÅR 2008:2*, konsoliderad version.
[Cit. RÅR 2008:2]

Riksåklagarens riktlinjer, *Överprövning och annan prövningsverksamhet – RÅR 2013:1*, beslutad den 25 november 2013.
[Cit. RÅR 2013:1]

Åklagarmyndigheten, *Remissvar – Straffprocessutredningens betänkande Brottmålsprocessen (SOU 2013:17)*, Dnr ÅM-A 2013/0704, den 14 juni 2013.
[Cit. Åklagarmyndigheten, SOU 2013:17]

Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om rättslig tillsyn, beslutade den 28 maj 2012.
[Cit. ÅFS 2012:2]

Elektroniska källor

Brandberg, Ulrika, Knutson, Tom: *Målsägandebiträdet – en framgångssaga*, Advokaten nr 3 2011 Årgång 77, hämtad den 2 maj 2014 från:
<http://www.advokatsamfundet.se/Advokaten/Tidningsnummer/2011/Nr-3-Argang-77/Malsagandebitradet--en-framgangssaga/>
[Cit. Advokaten (2011)]

Brottsoffermyndigheten: *Stärkta rättigheter och skydd för brottsoffer inom EU*, den 4 oktober 2012, hämtad den 28 april 2014 från:
<http://www.brottsoffermyndigheten.se/nyheter/starkta-rattigheter-och-skydd-for-brottsoffer-inom-eu>
[Cit. Brottsoffermyndigheten, oktober 2012]

Brottsoffermyndigheten: *Direktiv om stärkta rättigheter och skydd för brottsoffer inom EU*, den 1 november 2012, hämtad den 28 april 2014 från:
<http://www.brottsoffermyndigheten.se/nyheter/direktiv-om-starkta-rattigheter-och-skydd-for-brottsoffer-inom-eu>
[Cit. Brottsoffermyndigheten, november 2012]

BRÅ rapport 2010:1, *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet – en fördjupande studie utifrån Nationella trygghetsundersökningen 2006 – 2008 och intervjuer med fokusgrupper*, hämtad den 2 maj 2014 från:
https://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f180001133/1309875429195/2010_1_brottsoffers_kontakter.pdf
[Cit. BRÅ 2010:1]

BRÅ rapport 2013:8, *Utvärdering av koncept Karin – en samverkansmodell i Malmö för personer som utsatts för våld i nära relationer*, hämtad den 2 maj 2014 från:

http://www.bra.se/download/18.22a7170813a0d141d21800058928/1363946169856/2013_08_Utv%C3%A4rdering_av_koncept_Karin.pdf
[Cit. BRÅ 2013:8]

Justitiedepartementets pressmeddelande: *Stärkta rättigheter och skydd för brottsoffer inom EU*, hämtad den 28 april 2014 från:

<http://www.regeringen.se/sb/d/16538/a/200728>
[Cit. Justitiedepartementet oktober 2012]

Riksåklagarens rapport, *Brottsoffer – En redovisning av tre regeringsuppdrag*, 2003, hämtad den 2 maj 2014 från:

<http://www.aklagare.se/upload/%C3%84r%20du/Brottsoffer/Handlingsplan.pdf>
[Cit. RÅ rapport (2003)]

Rättsfallsförteckning

Tingsrätten

Helsingborgs tingsrätt, mål B 4779-13

Lunds tingsrätt, mål B 6024-11

Lunds tingsrätt, mål B 2126-12

Hovrätten

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 1005-12

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 334-13

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 254-14

Högsta domstolen

NJA 1969 s. 364

Europadomstolen

Barberá, Messegué och Jabardo mot Spanien (Mål nr. 10590/83), dom den 6 december 1988.